

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Πτυχιακή Εργασία

**Η Ανάπτυξη Συστάδων Πολιτισμού στην -Εντός των Τειχών-
Λευκωσία: Προϋποθέσεις, Κίνητρα, Βιωσιμότητα**

Ευαγγελία Χατζηαντώνη

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Δρ. Έφη Κυπριανίδου**

Μάιος 2018

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Πτυχιακή Εργασία

**Η Ανάπτυξη Συστάδων Πολιτισμού στην -Εντός των Τειχών-
Λευκωσία: Προϋποθέσεις, Κίνητρα, Βιωσιμότητα**

Ευαγγελία Χατζηαντώνη

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Δρ. Έφη Κυπριανίδου**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών
Στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη
από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών
του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2018

Περίληψη

Η οργάνωση των δημιουργικών βιομηχανιών και η ανάπτυξή τους σε συστάδες, η ανταλλαγή τεχνογνωσίας, δεξιοτήτων και η δημιουργία υποδομών ως αποτέλεσμα της εγγύτητας θέσης, παρέχουν στον δημιουργικό σύγχρονο άνθρωπο τη δυνατότητα να αναδείξει το επιχειρηματικό του ταλέντο, να προωθήσει και να διατηρήσει την πολιτιστική κληρονομιά και την παράδοση, να δημιουργήσει καινοτόμα προϊόντα συμβάλλοντας ευεργετικά στην δημιουργική οικονομία. Το εγχείρημα δεν είναι εύκολο χωρίς την παροχή επαρκών υποδομών και τη θέσπιση ρυθμιστικού/κανονιστικού πλαισίου λειτουργίας της νέας οικονομίας. Αν και η χαρτογράφηση των δημιουργικών βιομηχανιών στην Ευρώπη είναι δύσκολη, εντούτοις αρκετά παραδείγματα πολιτιστικών συστάδων με ποικιλία δράσεων και μορφών μπορούμε να συναντήσουμε σε διάφορα μέρη του κόσμου, καταδεικνύοντας ότι τέτοιες πρωτοβουλίες και με τις κατάλληλες προϋποθέσεις μπορούν να στεφθούν με επιτυχία. Η –εντός των τειχών- Λευκωσία αποτελεί το ιστορικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής της Λευκωσίας και μια ξεχωριστή περίπτωση με προοπτικές δημιουργίας συστάδων πολιτισμού, οι οποίες δύνανται να αναζωογονήσουν την περιοχή και να συμβάλουν θετικά στην αστική βιώσιμη ανάπτυξη.

Summary

The organization of the creative industries and the cluster development, the exchange of know-how and skills, the creation of infrastructures as a result of location proximity, give the opportunity to creative people to point out their entrepreneurial talent, promote and preserve the cultural heritage and the tradition, create innovative products contributing beneficially to the creative economy. The task is not easy without providing sufficient infrastructure and regulatory framework for the new economy. Although the mapping of creative industries in Europe is difficult, several examples of cultural clusters with a variety of actions and forms can be found in different parts of the world, demonstrating that such initiatives and conditions can be successful. Nicosia –within the walls- is the historical center of the town and a special case for creating clusters that can revitalize the region and make a positive contribution to urban sustainable development.

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της προσπάθειας αυτής, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Δρα Έφη Κυπριανίδου για την παρακίνηση και την ενθάρρυνσή της να ασχοληθώ με ένα τόσο ενδιαφέρον θέμα. Η διαδικασία εκπόνησης της εργασίας συνέβαλε στο να αγαπήσω ακόμη περισσότερο την πόλη αυτή, ώστε να προσπαθήσω στο άμεσο μέλλον να συμβάλω κι εγώ με τον δικό μου τρόπο σε μια πιθανή πρωτοβουλία δημιουργίας συστάδας πολιτισμού και όχι μόνο. Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα, επίσης, να απευθύνω και στον Ακαδημαϊκό Υπεύθυνο του Προγράμματος, Καθηγητή Χρήστο Δερμεντζόπουλο, για τη στήριξη και τη συμβολή του στο όλο Πρόγραμμα.

Δεν θα μπορούσα να εξαιρέσω από τις ευχαριστίες μου όλους τους συμμετέχοντες στην έρευνα που διεξήγαγα καθώς χωρίς αυτούς η εργασία μου θα ήταν φτωχή και ημιτελής, αφού με τις απαντήσεις και τα σχόλιά τους «φώτισαν» σημαντικές πτυχές των διεργασιών που επιτελούνται στους κόλπους της δημιουργίας και του πολιτισμού.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στην οικογένειά μου, στα παιδιά μου Γιώργο και Παναγιώτα για την ψυχολογική τους στήριξη και την κατανόηση που επέδειξαν στα κενά που δημιούργησε η ενασχόλησή μου με την εργασία αυτή και, ιδιαίτερα, στον σύζυγό μου Αντώνη για την υπομονή του και την πολύτιμη βοήθειά του.

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	1
2	Οι Συστάδες Πολιτισμού - Περιπτώσεις Καλών Πρακτικών	5
2.1	Συστάδες Πολιτισμού-Ορισμός, Τυπολογία και Χαρακτηριστικά	5
2.2	Καλές Πρακτικές Δημιουργίας Συστάδων Πολιτισμού	11
2.2.1	Η Συνοικία Μουσείων (Museum Quarter) στο Ρότερνταμ	12
2.2.2	Το Westergasfabriek στο Άμστερνταμ	13
2.2.3	Το Veemarktkwartier στο Τίλμπουργκ	14
2.2.4	Το Μουσείο στην Ουτρέχτη	15
2.2.5	Η Συνοικία Θεάτρων στην Ουτρέχτη	16
2.3	Μουσεία, Νέες Δυνάμεις και Ρόλοι- Το Παράδειγμα του National Palace Museum στην Ταϊβάν (Ταϊβάν)	18
2.3.1	Η Σημασία του «Μουσείου» στη Δημιουργική Οικονομία.....	18
2.3.2	Το Παράδειγμα του National Palace Museum στην Ταϊβάν (Ταϊβάν).....	19
3	Κυβερνώντας χωρίς την Κυβέρνηση;	22
3.1	Η Συμβολή της Κυβέρνησης στην Δημιουργική Οικονομία	22
3.1.1	Προϋποθέσεις για Μια Αποτελεσματική Κυβερνητική Παρέμβαση στη Δημιουργική Οικονομία	25
3.2	Διατομεακή Συνεργασία-Μια Ολιστική Προσέγγιση για την Επιτυχία των Συστάδων Πολιτισμού.....	27
3.3	Η Πόλη ως «Τόπος» Οικονομικής Δραστηριότητας, Ψυχαγωγίας και Πολιτιστικής «Παμφαγίας»	29
3.3.1	Ταξινόμηση Αστικών Πολιτιστικών και Ψυχαγωγικών Επίκεντρων.....	31
3.3.2	Αστική Οικονομία και Πολιτισμός	33
3.4	Η «Έξυπνη» Πόλη και ο Ρόλος του Πολίτη	35
3.4.1	Έξυπνη Οικονομία – Ανταγωνιστικότητα	36
3.4.2	Έξυπνοι Άνθρωποι –Κοινωνικό και Ανθρώπινο Κεφάλαιο	37
3.4.3	Έξυπνη Διακυβέρνηση – Συμμετοχή	38
3.4.4	Έξυπνη Κινητικότητα – Μεταφορές και ICT	39
3.4.5	Έξυπνο Περιβάλλον – Φυσικές Πηγές.....	39

3.4.6	Έξυπνη ζωή - Ποιότητα Ζωής.....	40
4	Συστάδες Πολιτισμού στην –Εντός των Τειχών-Λευκωσία	42
4.1	Πολιτισμός και Πολεοδομικός Σχεδιασμός.....	42
4.2	Η Δημιουργία Συστάδων Πολιτισμού στην –Εντός των Τειχών-Λευκωσία- Προϋποθέσεις, Κίνητρα και Βιωσιμότητα.....	52
4.2.1	Ευνοϊκοί Παράγοντες για Δημιουργία και Στήριξη Συστάδων Πολιτισμού στην –Εντός των Τειχών- Πόλη της Λευκωσίας.....	52
4.2.2	Μεθοδολογία και Τύπος Έρευνας.....	54
4.2.3	Ανάλυση Ποιοτικής Έρευνας	57
5.	Δημιουργικές Συστάδες και Νεανική και Πολιτιστική Επιχειρηματικότητα (Cultural Entrepreneurship)	61
6	Λειτουργοποίηση και Εκμετάλλευση του Πολιτισμού ή Αξιοποίηση του Πολιτισμού και Ανάδειξη μιας «Έξυπνης» Πόλης;	66
7	Επίλογος	70
Παραρτήματα		75
A	Χαρτογράφηση Δημιουργικών Βιομηχανιών στην –Εντός των Τειχών-Λευκωσία	75
A.1	Μόδα - Διαφήμιση – Σχέδιο – Αρχιτεκτονική	75
A.2	Πολιτιστική Κληρονομιά – Μουσεία	76
A.3	Εκδοτικοί Οίκοι – Βιβλιοθήκες – Καφεαναγνωστήρια-Πολυλειτουργικοί Χώροι	77
A.4	Παραστατικές Τέχνες – Κινηματογράφος	78
A.5	Εικαστικές Τέχνες – Καλλιτεχνικά Εργαστήρια	79
B	Ποιοτική Έρευνα	80
B.1	Ερωτηματολόγιο	80
B.2	Αποτελέσματα και Σχόλια Συμμετεχόντων	89
Βιβλιογραφία		105

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Η δημιουργική οικονομία και η ανάδειξή της ως έναν από τους δυναμικότερους τομείς του παγκοσμίου εμπορίου αποδεικνύει ότι, ακόμα και σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, μπορεί να επιβιώσει και να αναπτυχθεί. Η σχέση της με την πολιτιστική κληρονομιά και την παράδοση καθιστά υπεύθυνη τη σύγχρονη κοινωνία στην ώθηση καινοτόμων και επαγγελματιών της δημιουργικής οικονομίας για προώθηση και διατήρηση της πολιτιστικής πολυμορφίας. Γι' αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τον αναπτυσσόμενο κόσμο να αναπτύξει πολιτικές στήριξης της δημιουργικής οικονομίας, καθώς αυτή συμβάλλει στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στην ενδυνάμωση της νεολαίας και των γυναικών και στην αντιμετώπιση των προκλήσεων της κοινωνικής ένταξης.¹ (UNDP, 2013: 38). Στη διαδικασία ενίσχυσης της δημιουργικής οικονομίας, τα μουσεία διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο καθώς θα μπορούσαν να ιδωθούν «ως επιχείρηση παραγωγής πολιτιστικής κληρονομιάς και αυτή η παραγωγή να ιδωθεί ως αγαθό πολιτιστικής κληρονομιάς» (Benediktsson, 2004: 22).

Η σχέση των δημιουργικών βιομηχανιών με την οικονομία είναι αλληλένδετη, παρά το γεγονός ότι η δημιουργικότητα δεν έχει πάντοτε σχέση με την οικονομική δραστηριότητα (Howkins, 2007 στο Boix et al., 2011: 3). Παρατηρώντας, όμως, ότι η δράση τους, τα προϊόντα και οι ιδέες τους είναι εμπορεύσιμες με οικονομικές προεκτάσεις και συνέπειες, τότε αναφερόμαστε σ' ένα πεδίο, το οποίο έχει άμεση επίδραση και δύναμη στην αστική οικονομία, ιδιαίτερα όταν το αστικό καθεστώς² δεν είναι συντηρητικό, αλλά προοδευτικό, και βασίζεται πάνω στη συμμετοχή του κοινού για τη λήψη αποφάσεων, στην ανάπτυξη εγχώριων επιχειρήσεων και στρατηγικών σύνδεσης που εξασφαλίζουν ότι οι γειτονίες δεν παραμελούνται στην τάση για ανάπτυξη του κέντρου της πόλης. Πρωταγωνιστικό ρόλο στη δημιουργική οικονομία έχει το ανθρώπινο κεφάλαιο, που όπως ειδικοί θεωρούν, οι πόλεις

¹ Μήνυμα από τον Υφυπουργό Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού Ινδίας, Δρ. Shashi Tharoor.

² Σύμφωνα με τον Stone (1993), υπάρχουν τέσσερις τύποι αστικών καθεστώτων: συντηρητικά, αναπτυξιακά, προοδευτικά και ευκαιριακά καθεστώτα επέκτασης (Gaffikin et al., 2011: 42).

θα ήταν οικονομικά υποανάπτυκτες χωρίς τη συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου καθώς οι δημιουργικοί άνθρωποι είναι η κινητήρια δύναμη που οδηγεί μια περιοχή στην οικονομική ανάπτυξη (Florida, 2003:7). Οι δημιουργικές βιομηχανίες³, όπως έχει διαφανεί, μπορούν να επωφεληθούν ιδιαίτερα από τις ευκαιρίες συνεργασίας και αλληλοϋποστήριξης που προσφέρει η συσσώρευση (clustering), γι' αυτό και σχηματίζουν πολύ ψηλές χωρικές συσσωρεύσεις περισσότερο από άλλες δραστηριότητες (Lazzeretti et al., 2008 στο Boix et al., 2011: 2). Τα πιο πάνω συνοψίζουν οι Lazzeretti, Boix και Carone (Lazzeretti et al., 2011), οι οποίοι παρέχουν μια πρώτη ολοκληρωμένη εξήγηση για τα γενικά πρότυπα της συσσώρευσης των δημιουργικών βιομηχανιών στο μοντέλο C-A-C: Culture and Heritage (πολιτισμός και κληρονομιά), Agglomeration Economies, (οικονομίες συσσώρευσης) και Creative Class (δημιουργική τάξη) (Boix et al., 2011: 6).

Η μεθοδολογία, που ακολουθήθηκε για την εκπόνηση της εργασίας αυτής, βασίστηκε τόσο σε πρωτογενή έρευνα όσο και δευτερογενή. Η πρωτογενής έρευνα αφορά στην ποιοτική έρευνα κατά την οποία διανεμήθηκαν ερωτηματολόγια σε δεκαπέντε επικεφαλής δημιουργικών βιομηχανιών και φορέων που δραστηριοποιούνται στην –εντός των τειχών- Λευκωσία, οι οποίοι αποτέλεσαν την ομάδα-στόχο της έρευνας και οι οποίοι κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούν στις προϋποθέσεις, τα κίνητρα, την επιθυμία τους για συμμετοχή του οργανισμού τον οποίο διευθύνουν σε μια συστάδα πολιτισμού και τα προβλήματα που πιστεύουν ότι θα αντιμετωπίσουν σε μια μελλοντική πρωτοβουλία. Τα περισσότερα ερωτηματολόγια απαντήθηκαν στην παρουσία της γράφουσας στα πλαίσια ευρύτερου διαλόγου. Με τον τρόπο αυτό, κατά την ανάλυση των ερωτηματολογίων και την αξιολόγησή τους, λήφθηκε υπόψη και η άμεση αντίδραση και τα αυθόρμητα σχόλια των συμμετεχόντων πάνω στα ζητήματα που αφορούσαν στην έρευνα. Επίσης, στοιχεία έχουν περισυλλεγεί και κατόπιν έρευνας που πραγματοποιήθηκε μετά από τηλεφωνική συνομιλία της γράφουσας με αρμοδίους του Δήμου Λευκωσίας.

Η δευτερογενής έρευνα αφορά στη βιβλιογραφική ανασκόπηση δημοσιευμένων επιστημονικών άρθρων και βιβλίων με στόχο τον εντοπισμό, τη μελέτη και την ανάλυση

³ Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται υποτομείς των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών όπως η αρχιτεκτονική, αρχεία και οι βιβλιοθήκες, οι καλλιτεχνικές χειροτεχνίες, η πολιτιστική κληρονομιά, ο σχεδιασμός, η μόδα, ο κινηματογράφος, οι παραστατικές τέχνες, η μουσική, ο κινηματογράφος, οι εικαστικές τέχνες, οι εκδόσεις, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση και τα βιντεοπαιχνίδια (European Commission (a)).

απόψεων επιστημόνων που εντρύφησαν αναφορικά με το θέμα δημιουργίας συστάδων πολιτισμού. Επίσης, πηγή πληροφοριών για την –εντός των τειχών- Λευκωσία αποτέλεσε δημοσίευμα έγκυρης ηλεκτρονικής εφημερίδας και συνεντεύξεις που έχουν αναρτηθεί στο κανάλι YouTube.

Μετά τη σύντομη αυτή εισαγωγή, στο μέρος της εργασίας που ακολουθεί, γίνεται αναφορά στην τυπολογία και τα χαρακτηριστικά των συστάδων πολιτισμού καθώς και στην παρουσίαση καλών πρακτικών δημιουργίας συστάδων πολιτισμού του εξωτερικού με σημαντικό ρόλο, όπως διαφαίνεται, να διαδραματίζουν τα μουσεία, με έμφαση στο παράδειγμα της Ολλανδίας και της Ταϊβάν.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας, αναπτύσσεται το ζήτημα που αφορά στον ρόλο της κυβέρνησης και τη συμβολή της στην προώθηση και ανάπτυξη των πολιτιστικών συστάδων και των δημιουργικών βιομηχανιών γενικότερα, με αναφορά στους λόγους πάνω στους οποίους βασίζεται ο ορθολογισμός του οικονομικού ρόλου του δημόσιου τομέα μιας χώρας για παρέμβαση στο πολιτιστικό «γίνεσθαι». Αυτό καταδεικνύει ότι η επιτυχία της όλης προσπάθειας έγκειται στη συνέργεια ανάμεσα στους κρατικούς και ιδιωτικούς φορείς, αλλά και στον κάθε πολίτη ξεχωριστά, δικαιολογώντας την άποψη πως «Τίποτα δεν γίνεται χωρίς τους πολίτες, τίποτα δεν διαρκεί χωρίς θεσμούς»⁴. Επίσης, στο μέρος αυτό της εργασίας γίνεται αναφορά στους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε το κράτος να στηρίξει τους «δημιουργικούς» ανθρώπους, ώστε να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα και η ανάπτυξη των πολιτιστικών πόρων, καθώς και στις διεργασίες τις οποίες μια πόλη πρέπει να «υποστεί» για να μετατραπεί σε μια «έξυπνη» πόλη.

Το τέταρτο μέρος αποτελεί και το κυρίως ζητούμενο της εργασίας αυτής, καθώς καταπιάνεται με την –εντός των τειχών- πόλη της Λευκωσίας και τις προοπτικές δημιουργίας συστάδων πολιτισμού. Αρχικά, γίνεται αναφορά στον πολιτισμό της –εντός των τειχών- πόλης και τον πολεοδομικό σχεδιασμό της, όπως αυτός είχε προγραμματιστεί λίγα χρόνια μετά την τουρκική εισβολή του 1974, μέχρι σήμερα. Στη συνέχεια, εντοπίζονται ευνοϊκοί παράγοντες, οι οποίοι θα διευκόλυναν τη δημιουργία και την ανάπτυξη συστάδων πολιτισμού στην –εντός των τειχών- πόλη, αλλά και παράγοντες που παρεμποδίζουν και

⁴ Jean Monnet (Jahier, 2013: 1).

καθιστούν αργή την πορεία προς την υλοποίηση μιας τέτοιας πρωτοβουλίας. Τα στοιχεία αυτά έχουν συγκεντρωθεί, όπως έχει ήδη αναφερθεί, μετά από ποιοτική έρευνα, η οποία «φώτισε» σημαντικές πτυχές που αφορούν στη λειτουργία και βιωσιμότητα των δημιουργικών βιομηχανιών που εδράζονται στην -εντός των τειχών- πόλη και στην προοπτική συμμετοχής τους σε μια πρωτοβουλία δημιουργίας συστάδας πολιτισμού.

Όπως θα διαφανεί στο πέμπτο μέρος, πρωταγωνιστικό ρόλο και ξεχωριστή θέση στην ανάπτυξη των δημιουργικών βιομηχανιών κατέχουν οι νέοι, οι οποίοι, λόγω του νεαρού της ηλικίας τους, διαθέτουν αρκετές ψυχικές δυνάμεις, ώστε να αντέξουν το ρίσκο της δημιουργίας. Λαμβάνοντας υπόψη μια παροιμία που αναφέρει: «Οι νέοι έχουν δύναμη, οι παλιοί γνώση», οφείλουμε, τόσο το Κράτος και οι Τοπικές Αρχές όσο και η κοινωνία γενικότερα, να στηρίξουμε με κάθε τρόπο τη νεανική επιχειρηματικότητα καθώς, όπως έχει διαφανεί, η νεανική επιχειρηματικότητα μπορεί δυνητικά να αναπτυχθεί σε πολλούς τομείς της ζωής, όπως ο τουρισμός, η ενέργεια, το εμπόριο, οι υπηρεσίες. Η συσσώρευση (clustering) επιχειρήσεων, με την αποδοτική και αποτελεσματική συμβολή της στην προώθηση της ανταγωνιστικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης, συνδέεται άμεσα με τη νεανική επιχειρηματικότητα, ιδιαίτερα όταν οι επιχειρήσεις έχουν τεχνολογικό προσανατολισμό. Οι νέοι, με το θάρρος, την αντοχή και την αποφασιστικότητα που τους χαρακτηρίζει, μπορούν τόσο να δημιουργήσουν μια νέα αγορά μέσω της ίδρυσης νεοφυών επιχειρήσεων (start-up companies) όσο και να εξελίξουν μίαν ήδη υπάρχουσα.

Κεφάλαιο 2

Οι Συστάδες Πολιτισμού - Περιπτώσεις Καλών Πρακτικών

2.1 Συστάδες Πολιτισμού-Ορισμός, Τυπολογία και Χαρακτηριστικά

Στη σύγχρονη εποχή που ζούμε, την εποχή της «πληροφορίας», έχουμε ήδη αντιληφθεί ότι πολλές πεποιθήσεις, συνήθειες και νοοτροπίες του παρελθόντος έχουν παρέλθει ανεπιστρεπτί. Η εποχή κατά την οποία η ανθρώπινη εργασία (=ιδρώτας) θεωρούνταν/αποτελούσε το ζωτικό συστατικό οποιασδήποτε οικονομίας για το μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας -όπως θεωρούνταν αντίστοιχα το κεφάλαιο (=χρήμα) για τη βιομηχανική εποχή του περασμένου αιώνα- έχει παρέλθει. Σήμερα, στον εικοστό πρώτο αιώνα, καθώς οι οικονομίες σε όλο τον κόσμο έχουν γίνει πιο ανταγωνιστικές και πιο παραγωγικές, το ταλέντο, η φαντασία, οι δεξιότητες, η γνώση, η δημιουργικότητα αποτελούν τα κλειδιά για την οικονομική επιτυχία (Newbiggin, 2010: 18). Οι δημιουργικές βιομηχανίες, με τη δημιουργικότητα, την εφαρμογή γνώσεων, την ετοιμότητά τους να υιοθετήσουν νέες τεχνολογίες και νέα επιχειρησιακά μοντέλα και να διαμορφώσουν εταιρικές συνεργασίες, να σκεφτούν διεθνικά, να χρησιμοποιήσουν την τεχνολογία με στόχο τη στενή αλληλεπίδραση με τους πελάτες τους, δείχνουν τον δρόμο του μέλλοντος σε λιγότερο ευκίνητους και δυναμικούς τομείς της οικονομίας (Newbiggin, 2010: 27).

Οι «δημιουργικές βιομηχανίες»⁵, περισσότερο από τις υπόλοιπες άλλων δραστηριοτήτων, τείνουν να είναι εξαιρετικά συμπυκνωμένες γεωγραφικά, αναπτύσσοντας δημιουργικές συστάδες (clusters) κι έχοντας «κεντρικά σημεία» (hotspots) (Boix et al., 2011: 2). Οι

⁵ Η UNESCO ορίζει τις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες ως "τομείς οργανωμένης δραστηριότητας των οποίων κύριος σκοπός είναι η παραγωγή ή η αναπαραγωγή, προώθηση, διανομή ή/και η εμπορευματοποίηση αγαθών, υπηρεσιών και δραστηριοτήτων πολιτιστικής, καλλιτεχνικής ή πολιτιστικής φύσης". Αυτή η προσέγγιση αφορά όχι μόνο σε προϊόντα ανθρώπινης δημιουργικότητας βιομηχανικής κατασκευής, αλλά καθιστά σχετική ολόκληρη την παραγωγική αλυσίδα, καθώς και τις συγκεκριμένες λειτουργίες κάθε τομέα που εμπλέκεται στη δημιουργία αυτών των δημιουργιών στο κοινό. Έτσι, ο ορισμός περιλαμβάνει επίσης συναφείς δραστηριότητες, -όπως η διαφήμιση και το γραφικό σχέδιο- οι οποίες αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες αυτής της διαδικασίας (UNESCO a).

«δημιουργικές συστάδες» αποτελούν μια από τις γεωγραφικές «περιοχές» των δημιουργικών βιομηχανιών, όπως οι «δημιουργικές περιοχές» (“creative regions”)⁶, οι «δημιουργικές πόλεις» (“creative cities”)⁷, «τοπικά συστήματα παραγωγής» (“local production systems”)⁸, «δημιουργικά περιβάλλοντα» (“creative milieux”)⁹ ή χώροι με συγκεκριμένο χαρακτήρα ή χρήση (Boix et al., 2011: 5).

Η έννοια της «συστάδας» (“cluster”)¹⁰ διατυπώθηκε αρχές της δεκαετίας του '90 από βιομηχανίες και εταιρείες οι οποίες ήταν συνδεδεμένες με κάθετες¹¹ και οριζόντιες¹² σχέσεις. Ακολούθως, διαμορφώθηκε από τον Michael E. Porter έχοντας τη σημασία του «ανοικτού» σε ιδρύματα και άλλους οργανισμούς (τοπική αυτοδιοίκηση, πανεπιστήμια, συνδικαλιστικές οργανώσεις, επαγγελματικές ενώσεις, κ.τ.λ.) βάσει των σχέσεων συνεργασίας (Lazzeretti et al., 2004: 36). Σύμφωνα με τον Porter (Porter, 1998), ως «συστάδα» ορίζεται μια γεωγραφικά εγγύς ομάδα διασυνδεδεμένων εταίρων και ιδρυμάτων, που δρουν σε έναν συγκεκριμένο τομέα με κοινές και συμπληρωματικές

⁶ Οι «δημιουργικές περιοχές» είναι οι περιοχές οι οποίες μέσω των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών τους δραστηριοτήτων βασισμένες στην καινοτομία, τη φαντασία και τη συμμετοχή δύνανται να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής, να αυξήσουν την ελκυστικότητά τους δημιουργώντας ένα περιβάλλον ανταγωνιστικό, συμβάλλοντας στην οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική αναζωογόνηση και την ανάπτυξη της οικονομίας βασισμένης στη γνώση. Μικρές, μεσαίες ή μεγάλες περιοχές μπορούν να φέρουν κοντά ομάδες δημιουργώντας οικονομίες κλίμακας, ροές πληροφοριών, ανταλλαγή ιδεών, συγκέντρωση κεφαλαίου, εγγύτητα εργασίας και ευκαιρίες απασχόλησης (Open Days, 2011).

⁷ Ο Charles Landry έχει εφεύρει την έννοια της «δημιουργικής πόλης» στα τέλη της δεκαετίας του '80. Η έννοια εστιάζεται στο πώς οι πόλεις μπορούν να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις που επιτρέπουν σε ανθρώπους και οργανισμούς να σκέφτονται, να σχεδιάζουν και να ενεργούν με φαντασία για να λύσουν προβλήματα και να αναπτύξουν ευκαιρίες. Η ιδέα έχει γίνει ένα παγκόσμιο κίνημα και άλλαξε τον τρόπο σκέψης των πόλεων για τις δυνατότητες και τους πόρους τους (Charles L., n.d.).

⁸ Τα «τοπικά συστήματα παραγωγής» αφορούν σε περιοχές διαφορετικών τύπων, συμπεριλαμβανομένων Δήμων, βιομηχανικών κέντρων και βιομηχανικών κόμβων, χωρικών συστάδων παραγωγής, ελευθέρων οικονομικών ζωνών, περιοχών νέων αναπτύξεων. Παρά την ευρύτητα του όρου, τα «τοπικά συστήματα παραγωγής» θα πρέπει να ανταποκρίνονται σε έναν αριθμό βασικών χαρακτηριστικών όπως η εδαφική οικονομική βιωσιμότητα, η παρουσία οικονομικού δυναμικού για μια επαρκή αυτοανάπτυξη, παρουσία θέματος για τη διαχείριση συγκεκριμένης περιοχής, η παρουσία θεσμικών μηχανισμών που αποτελούν τη βάση για τη λήψη αποφάσεων στην περιοχή, ιδιαίτερα για την κατάρτιση ειδικευμένου προσωπικού, την διεξαγωγή έρευνας και καινοτομίας, τη φορολογική, οικονομική, οργανωτική και άλλη υποστήριξη για ανάπτυξη (Burmatova, 2015: 131).

⁹ Ένα «δημιουργικό περιβάλλον» είναι ένας τόπος που περιλαμβάνει τις απαραίτητες προϋποθέσεις από άποψη «σκληρών» (“hard”) και «ήπιων» (“soft”) υποδομών για δημιουργία ροής ιδεών και εφευρέσεων. Ένα δημιουργικό περιβάλλον μπορεί να είναι ένα κτίριο, ένας δρόμος ή μια περιοχή (Burmatova, 2015: 131).

¹⁰ Παρά τη μεγάλη θεωρητική κριτική για την συγκεκριμένη έννοια “cluster”, η οποία έγινε της μόδας και το επίκεντρο περιφερειακής πολιτικής το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του 1990, επαγγελματίες και υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής σε όλο τον κόσμο έσπευσαν να το θέσουν στο κέντρο του ενδιαφέροντος με ένα ευρύ φάσμα στρατηγικών οικονομικής ανάπτυξης σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και, ακόμη, υπερεθνικό επίπεδο (Benner, 2017:7).

¹¹ Δηλαδή αγοραστές/πωλητές.

¹² Δηλαδή κοινές αγορές παραγωγής, τεχνολογία και επαγγελματικές δεξιότητες, φυσικοί πόροι, πελάτες.

λειτουργίες (Frontier Economics, 2007: 16). Οι συστάδες αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν προϊόντα και υπηρεσίες και να παρέχουν εξειδικευμένες υποδομές (Lazar, 2011: 939). Δύνανται να επεκταθούν κάθετα στα διάφορα κανάλια διανομής και στους πελάτες, και οριζόντια στους κατασκευαστές συμπληρωματικών προϊόντων και σε βιομηχανίες που σχετίζονται με δεξιότητες, τεχνολογίες, ή κοινές εισροές (Lazar, 2011: 939). Σύμφωνα με τον οικονομολόγο Alfred Marshall, οι επιχειρήσεις έχουν την τάση να συσσωρεύονται με στόχο την παραγωγική απόδοση (Florida, 2003: 4).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ορίζει ως «συστάδες» τις ομάδες ειδικευμένων επιχειρήσεων - συνήθως μικρομεσαίων¹³ και άλλων σχετικών φορέων υποστήριξης, οι οποίες συνεργάζονται στενά σε μια συγκεκριμένη τοποθεσία. Σε συνεργασία, οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις μπορούν να είναι καινοτόμες, να δημιουργήσουν περισσότερες θέσεις εργασίας και να καταχωρίσουν περισσότερα διεθνή εμπορικά σήματα και διπλώματα ευρεσιτεχνίας από μόνες τους (European Commission (c)).

Η συσσώρευση σε ένα κατάλληλο χώρο αποτελεί ένα από τα ισχυρά και συνεπή χαρακτηριστικά των δημιουργικών βιομηχανιών, σε αντίθεση με άλλες βιομηχανίες οι οποίες μπορεί να μεταφέρονται από τη μια χώρα στην άλλη λόγω φθηνού κόστους εργασίας ή ευνοϊκών φορολογικών καθεστώτων. Η εμπειρία, ωστόσο, διαφόρων χωρών καταδεικνύει ότι ένα πλούσιο πολιτιστικό περιβάλλον, το οποίο συμπληρώνεται με χώρους αναψυχής, όπως, καφέ, μπαρ, κλαμπ, ανοιχτούς δημόσιους χώρους και ποικίλες εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις, είναι εξίσου σημαντικό στην παροχή ενός γόνιμου περιβάλλοντος για δημιουργικές επιχειρήσεις (Newbigin, 2010: 37). Με τον τρόπο αυτό, οι μικρές επιχειρήσεις προσελκύουν άλλες που εργάζονται σε συναφή πεδία κι έτσι αρχίζει να μεγαλώνει μια συστάδα, σαν μια επιτυχία που γεννά μιαν άλλη (Newbigin, 2010: 38). Ωστόσο, πολλοί ειδικοί, που ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό, προειδοποίησαν ότι δεν υπάρχει μια απλή συνταγή για προώθηση των συστάδων παντού, σε οποιονδήποτε τομέα, σε οποιοδήποτε πλαίσιο, ανά πάσα στιγμή (Benner, 2017:8). Αυτό που χρειάζεται, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, είναι η «έξυπνη εξειδίκευση» (“Smart Specialization”), ιδιαίτερα στο πεδίο του τουρισμού, αφού, ως μια βιομηχανία εντατικής εργασίας που βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις δεξιότητες και την κατάρτιση των εργαζομένων, η

¹³ Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) αντιπροσωπεύουν το 99% όλων των επιχειρήσεων στην Ε.Ε. (European Commission (b)).

διαθεσιμότητα ειδικευμένου εργατικού δυναμικού είναι ένας κρίσιμος παράγοντας για την ελκυστικότητα και ανταγωνιστικότητα ενός προορισμού (Benner, 2017: 8-10).

Ο Mommaas εκφράζει την άποψη ότι οι πολιτιστικές συστάδες θεωρούνται μια «υβριδική μορφή πολιτιστικής διακυβέρνησης» και η συνδυασμένη παρέμβαση ιδιωτικού και δημοσίου τομέα επιτρέπει σε αυτές να είναι πιο ευέλικτες σε ένα ταχύτατα μεταβαλλόμενο αστικό οικονομικό πολιτικό πεδίο. Ο Mommaas βλέπει τις αναπτύξεις των πολιτιστικών συστάδων να προωθούνται από μια ποικιλία ισχυρισμών δημόσιας πολιτικής, όπως η προώθηση τοποθεσίας και κατάλληλης θέσης, διέγερση μιας επιχειρηματικής προσέγγισης του πολιτισμού, τόνωση της καινοτομίας και της δημιουργικότητας, ανακάλυψη νέων χρήσεων παλιών κτιρίων και εγκαταλελειμμένων χώρων, τόνωση της πολιτιστικής δημοκρατίας και της διαφορετικότητας (Hitters et al., 2002: 238).

Σύμφωνα με την Πράσινη Βίβλο, υπάρχουν πέντε κατηγορίες φορέων που διαμορφώνουν μια συστάδα: α) Συμμετέχουσες Εταιρείες, β) Ιδρύματα Δημόσιας Διοίκησης, γ) Κοινότητα Έρευνας και Ανάπτυξης (Research & Development community) δ) Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα, ε) Ιδρύματα Συνεργασίας, τα οποία περιλαμβάνουν επαγγελματικές οργανώσεις, εμπορικά επιμελητήρια, οργανώσεις συμπλέγματος και ανεπίσημα διαπροσωπικά δίκτυα (Lazar, 2011: 939).

Η γεωγραφική και τεχνολογική εγγύτητα ανάμεσα στις οντότητες μιας συστάδας παρέχει οφέλη όπως: πρόσβαση σε ειδικευμένο εργατικό δυναμικό και ειδικευμένους προμηθευτές, τεχνογνωσία, υποδομές, ανταλλαγή δεξιοτήτων, πιέσεις που δημιουργούνται από τον ανταγωνισμό με εταιρείες με πανομοιότυπο ή παρόμοιο αντικείμενο δραστηριότητας (με αποτέλεσμα την παραγωγική απόδοση), δια βίου μάθηση λόγω αλληλεπίδρασης με εξειδικευμένους προμηθευτές και πελάτες (Lazar, 2011: 939). Η αλληλεπίδραση που ασκεί κάθε επιχείρηση στην άλλη είναι σημαντική καθώς κτίζει δεσμούς εμπιστοσύνης, ενθαρρύνει την επικοινωνία μεταξύ των εταίρων, διαδίδει καλές πρακτικές και τεχνογνωσία και συμβάλλει στην ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων, σύμφωνα με το μοντέλο του τριπλού έλικα (triple helix model), ανάμεσα, δηλαδή, στις συμμετέχουσες επιχειρήσεις του συμπλέγματος, ιδρύματα δημόσιας διοίκησης και ιδρύματα έρευνας και ανάπτυξης και ακαδημαϊκού χώρου (Lazar, 2011: 940).

Επομένως, στην πιο πάνω διαδικασία, ο ρόλος που διαδραματίζει ο «τόπος» (τοποθεσία-*place*) είναι πολύ σημαντικός και, όπως πολλοί ερευνητές, κοινωνιολόγοι και ακαδημαϊκοί υποστηρίζουν, ο «τόπος» κατέχει ιδιαίτερη σημασία στην οικονομική και κοινωνική ζωή (Florida, 2003: 4). Σύμφωνα με στατιστική έρευνα που διεξήγαγαν φοιτητές του Richard Florida, το «δημιουργικό κεφάλαιο» προσελκύεται από «τόπους» όπου υπάρχει ποικιλομορφία εθνικοτήτων καθώς, καλλιτέχνες, μουσικοί και γενικότερα άνθρωποι της «δημιουργικής τάξης», προτιμούν χώρους ανοικτοσύνης, ευρύνοιας και ποικιλομορφίας (Florida, 2003: 10).

Η ταυτοποίηση των συστάδων των δημιουργικών βιομηχανιών στην Ευρώπη αποτελεί ένα από τα κύρια προβλήματα λόγω των περιορισμένων στοιχείων για εντοπισμό των συνεργατικών σχηματισμών των βιομηχανιών αυτών (Boix et al., 2011: 2). Αποτέλεσμα αυτών των περιορισμών είναι η συναγωγή ελλιπών και αόριστων συμπερασμάτων ή η γενίκευση των συμπερασμάτων αναφορικά με την ύπαρξή τους στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Boix et al., 2011: 2). Σύμφωνα με τους Boix, R., Lazeretti, L., Hervàs, J., L. & De Miguel, Bl., στην Ευρώπη, οι βιομηχανίες που τείνουν να συσσωρεύονται περισσότερο είναι οι βιομηχανίες του κινηματογράφου, του βίντεο και της μουσικής. Ποσοστό μεγαλύτερο από το 60% των επιχειρήσεων λογισμικού (*Software*), πολιτιστικού εμπορίου (*cultural trade*), μηχανολογίας (*engineering*), *video-* παιχνιδιών (*videogames*), σχεδιασμού (*design*) και αρχιτεκτονικής (*architecture*) ανήκουν σε συστάδες, ενώ, ποσοστό μεγαλύτερο του 50% των επιχειρήσεων φωτογραφίας, έρευνας και ανάπτυξης (*R&D*) και πολιτιστικής κληρονομιάς δεν ανήκουν σε συστάδες (Boix et al., 2011: 16).

Παρά τις δυσκολίες που προκύπτουν από την έλλειψη επαρκών στοιχείων, έχει διαφανεί, σύμφωνα με στατιστική έρευνα που διεξήχθη, ότι οι συστάδες των δημιουργικών βιομηχανιών τείνουν να συμπυκνώνονται σε μητροπολιτικές περιοχές (σε μεγάλες αστικές ζώνες) λόγω της δυνατότητας χρήσης/ εκμετάλλευσης ευρείας γκάμας προϊόντων και υπηρεσιών έχοντας και το πλεονέκτημα συνδυασμού στρατηγικής πολιτικής σε διάφορα επίπεδα: από πάνω προς τα κάτω (*top-down*), από κάτω προς τα πάνω (*bottom-up*), τομεακά και χωρικά (Boix et al., 2011: 24).

Η στήριξη από το κράτος, αν και δεν αποτελεί προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση τέτοιων πρωτοβουλιών, εντούτοις είναι καθοριστική στον κύκλο πολιτισμού-δημιουργίας-

οικονομίας¹⁴ για τη δημιουργία μιας πολιτιστικής πολιτικής η οποία θα καλλιεργήσει την επιχειρηματικότητα, θα παρέχει επαρκείς υποδομές για την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων της ψηφιακής τεχνολογίας και των εφαρμογών της, θα παρέχει κίνητρα για την ανάδειξη του επιχειρηματικού ταλέντου μέσω της εκπαίδευσης και της κοινωνικής αναγνώρισης του 'επιχειρείν', θα δώσει έμφαση στον εκσυγχρονισμό και την εξωστρέφεια της οικονομίας και θα θεσπίσει ρυθμιστικό/κανονιστικό πλαίσιο λειτουργίας της νέας οικονομίας. Τέτοιες ενέργειες αφορούν τη νομική προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων, ίση φορολογική μεταχείριση, ρύθμιση των σχέσεων εργασίας, ενίσχυση του ανταγωνισμού (Λαζαρέτου, 2014: 56). Ωστόσο, οι παρεμβάσεις του κράτους στο πολιτιστικό πεδίο επηρεάζονται από πολλούς παράγοντες, των οποίων η σημασία διαφέρει σε διαφορετικά εθνικά συμφραζόμενα όπως η εθνική συμπεριφορά στον πολιτισμό και στην πολιτιστική πολιτική, οι ιδεολογίες των πολιτικών κομμάτων, τα επίπεδα τοπικής αυτονομίας, το μέγεθος και η φύση της τοπικής αγοράς για πολιτιστικές δραστηριότητες και η επίδραση εξωτερικών μοντέλων χάραξης πολιτιστικής πολιτικής (Bianchini, 1993: 3).

Συνοψίζοντας τα πιο πάνω, θα λέγαμε ότι η προώθηση της ανάπτυξης μιας συστάδας έχει αποδειχθεί ως ένας αποτελεσματικός τρόπος οργάνωσης των δημιουργικών βιομηχανιών και του μη τυπικού τομέα. Η δικτύωση μονάδων βελτιστοποιεί τη λειτουργία και τις δυνατότητες της κάθε μονάδας, αντί να τις εκμεταλλεύεται, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική θέση και στη δημιουργία συνέργειας τόσο εντός όσο και μεταξύ των διαφόρων υποτομέων των δημιουργικών βιομηχανιών. Επίσης, συμβάλλει στον εντοπισμό των αναγκών του τομέα και των περιοχών ανάπτυξης πολιτικής και στην αιτιολόγηση σχετικά μεγάλων επενδύσεων που εστιάζουν στις υποδομές που απαιτούνται για τη δημιουργία του απαραίτητου ευνοϊκού περιβάλλοντος για την προώθηση της ανάπτυξης στον τομέα της δημιουργικής βιομηχανίας (UNDP, 2010: 223-224). Η διαχείριση των δημιουργικών επιχειρήσεων, ωστόσο, προϋποθέτει ειδικά προσόντα τόσο από πλευράς επιχειρηματικότητας όσο και από πλευράς ταλέντου.

Λαμβάνοντας υπόψη τα πιο πάνω, αντιλαμβανόμαστε ότι η δημιουργική βιομηχανία θεωρείται πλέον ως ένας από τους πιο δυναμικούς τομείς της παγκόσμιας οικονομίας,

¹⁴Τον κύκλο αυτό, η Λαζαρέτου, ονομάζει «ενάρτεο κύκλο» (Λαζαρέτου, 2014: 56).

προσφέροντας νέες ευκαιρίες στις αναπτυσσόμενες χώρες να περάσουν σε αναδυόμενες περιοχές υψηλής ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας (UN, 2010).

2.2 Καλές Πρακτικές Δημιουργίας Συστάδων Πολιτισμού

Οι στρατηγικές πολιτιστικών συστάδων αντιπροσωπεύουν μια ενδιαφέρουσα στροφή στην αστική πολιτιστική πολιτική και της οργάνωσης του αστικού πολιτιστικού πεδίου (Mommmaas, 2004: 508). Ενώ, κατά το παρελθόν, η τοπική πολιτιστική πολιτική περιοριζόταν στην ανακατανομή του ρόλου της σε ένα κάθετα οργανωμένο πεδίο στον τομέα των τεχνών που στόχο είχε την καλλιτεχνική πρόοδο και τη δημιουργία εκλεπτυσμένων πολιτών, σήμερα καλείται να λειτουργήσει σε ένα πιο περιεκτικό επίπεδο προσανατολισμένο στη διαδικασία, λαμβάνοντας συνειδητά υπόψη τις «εξωτερικές» οικονομικές και χωρικές επιδράσεις και συνθήκες (Mommmaas, 2004: 508).

Οργανισμοί Οικονομικής Ανάπτυξης (Economic Development Agencies)¹⁵, αστικοί σχεδιαστές και ιδιωτικοί επενδυτές, πλέον, έχουν αρχίσει να αναμειγνύονται σε πολιτιστικές δραστηριότητες, οι οποίες θεωρούνταν ως αυτόνομο καλλιτεχνικό πεδίο (Mommmaas, 2004: 508), με αποτέλεσμα τη μετάβαση από τη δημιουργία μεγάλων έργων-ναυαρχίδων, π.χ. το Grand Projects¹⁶ στο Παρίσι και το Guggenheim στο Bilbao, σε ψηλότερο επίπεδο αναγέννησης του πολιτισμού που δεν στοχεύει μόνο στη θεαματική κατανάλωση, αλλά στη δημιουργία χώρων, συνοικιών και περιβαλλόντων για πολιτιστική παραγωγή και δημιουργικότητα (Mommmaas, 2004: 508). Η εξέλιξη, ωστόσο, που παρατηρείται στο πολιτιστικό πεδίο, γεννά νέα ερωτήματα για τον ακριβή χαρακτήρα της όπως και των σχετικών κινήτρων για την προαγωγή της κουλτούρας· κατά πόσον, δηλαδή, οι εξελίξεις αυτές οφείλονται στην κάλυψη λόγω μείωσης της δημόσιας υποστήριξης ή αν μια νέα σχέση γεννιέται ανάμεσα στη δημόσια πολιτική και την Κοινωνία των Πολιτών (Mommmaas, 2004: 509).

¹⁵ Είναι οι οργανισμοί που παρέχουν τους απαραίτητους πόρους και βοήθεια με στόχο τη συμβολή τους στην ανάπτυξη και την οικονομική άνοδο σε μια συγκεκριμένη πόλη, περιοχή, χώρα (Entrepreneur Europe. *Small Business Encyclopedia*).

¹⁶Fierro, 2003.

Όπως θα διαφανεί μέσα από την παράθεση παραδειγμάτων που ακολουθούν, οι απόπειρες εξευγενισμού και η σύναψη συνεργασιών και δικτύωσης πολιτιστικών μονάδων δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση. Η επιτυχία, ωστόσο, δεν είναι ανέφικτη, αν αντιληφθούν τα ενδιαφερόμενα μέρη πως η τόνωση της οικονομίας, η ανάπτυξη και η ανταγωνιστικότητα μπορούν να επιτευχθούν μέσα από τη συνεργασία και την ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων (σύμφωνα με το μοντέλο του τριπλού έλικα) τόσο εντός όσο και μεταξύ των διαφόρων υποτομέων των δημιουργικών βιομηχανιών.

Πολλά παραδείγματα στρατηγικών πολιτιστικών συστάδων με ποικιλία δράσεων και μορφών μπορούμε να συναντήσουμε σε διάφορα μέρη του κόσμου. Πέντε παραδείγματα εντοπίζονται στην Ολλανδία¹⁷:-

- A) Η Συνοικία Μουσείων (Museum Quarter) στο Ρότερνταμ (Rotterdam),
- B) το Westergasfabriek στο Άμστερνταμ (Amsterdam),
- Γ) το Veemarktkwartier στο Τίλμπουργκ (Tilburg),
- Δ) το Μουσείο στην Ουτρέχτη (Utrecht),
- Ε) η Συνοικία Θεάτρων στην Ουτρέχτη (Utrecht) (Mommaas, 2004: 510-513).

2.2.1 Η Συνοικία Μουσείων (Museum Quarter) στο Ρότερνταμ

Η Συνοικία Μουσείων (Museum Quarter) αναπτύχθηκε από την τοπική κυβέρνηση για ενδυνάμωση του αστικού προφίλ της πόλης κατά τη δεκαετία του 1990 –περίοδο κατά την οποία το Ρότερνταμ αντιμετώπιζε προβλήματα ανεργίας και επιδείνωση του επενδυτικού κλίματος (Mommaas, 2004: 510). Σήμερα, η Συνοικία Μουσείων αποτελείται από το Μουσείο Κλασικής και Σύγχρονης Τέχνης, το Αρχιτεκτονικό Ινστιτούτο, το Hall of Arts και το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας. Το καλοκαίρι, το πάρκο στο οποίο βρίσκονται τα πιο πάνω

¹⁷ Τα μοντέλα πολιτιστικής πολιτικής που ακολουθούνται στην Ολλανδία είναι τόσο το arm's-length όσο και το επιχειρηματικό. Η πολιτιστική πολιτική διαμορφώνεται κάθε τέσσερα χρόνια με την εκλογή των δύο σωμάτων του Ολλανδικού Κοινοβουλίου. Από τις αρχές του 1990, η πολιτιστική πολιτική στοχεύει στην αύξηση της συμμετοχής των ιδιωτικών φορέων μέσω της ιδιωτικοποίησης πολιτιστικών οργανισμών με αυτοχρηματοδοτούμενο εισόδημα. Επιπλέον, στα πλαίσια της πολιτιστικής πολιτικής έχουν θεσπιστεί οικονομικά κίνητρα για την ενίσχυση ιδιωτικών συνεισφορών στον πολιτιστικό τομέα (IMO et al., 2011:64).

μουσεία προσφέρεται για υπαίθριες θεατρικές παραστάσεις (Mommmaas, 2004: 510). Κάποιος επισκέπτης μπορεί να επισκεφθεί όλα τα μουσεία του Museumpark αγοράζοντας ένα ειδικό εισιτήριο σε μειωμένη τιμή.¹⁸

Η απόπειρα της αστικής αυτής αναγέννησης επεκτάθηκε και στον σχεδιασμό σύνδεσης της Συνοικίας των Μουσείων με έναν άλλο τουριστικό προορισμό που βρίσκεται στην ιστορική περιοχή του λιμανιού στην άλλη πλευρά του κέντρου της πόλης, η οποία προβλεπόταν να εξελιχθεί σε πολιτιστική λεωφόρο. Δυστυχώς, όμως, ο σχεδιασμός αυτός δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα καθώς κάποιες γκαλερί τέχνης δεν κατάφεραν να επιβιώσουν λόγω έλλειψης στήριξης από τους δημόσιους οργανισμούς τεχνών και την έλλειψη δημοσίου σθένους για την εξυγίανση του τόπου (Mommmaas, 2004: 510). Το εγχείρημα αυτό, αν και αξιοσημείωτο, ωστόσο, λόγω της αμυντικής στάσης του πολιτιστικού τομέα έναντι της σύνδεσής του με το ευρύτερο αστικό πεδίο (Mommmaas, 2004: 515) και την έλλειψη δυναμικής πρωτοβουλίας στη διαδικασία ανάπτυξης, δεν κατάφερε να ανταποκριθεί στον αρχικό σχεδιασμό.

2.2.2 Το Westergasfabriek στο Άμστερνταμ

Το δεύτερο παράδειγμα αφορά στην πολιτιστική συστάδα Westergasfabriek στο Άμστερνταμ, η οποία βρίσκεται βορειοδυτικά του κέντρου της πόλης. Πρόκειται για ένα βιομηχανικό συγκρότημα τέλους του 19^{ου} αιώνα, κτισμένο σε νεοκλασικιστικό στυλ. Αρχικά, το μέρος αυτό χρησιμοποιείτο για την παραγωγή και διανομή αερίου με βάση τον άνθρακα. Αρχές της δεκαετίας του 1990, το σύμπλεγμα πέρασε στα χέρια του Δήμου του Westerpark, καθώς το Άμστερνταμ έχει αποκεντρωμένο σύστημα δημόσιας πολιτικής με σημαντικό ρόλο να έχουν οι Δήμοι (Mommmaas, 2004: 511).

Η μόλυνση του εδάφους δεν επέτρεπε αξιοποίηση της γης για δημιουργία κατοικιών ή εγκατάσταση επιχειρήσεων. Όμως, με την πάροδο λίγων ετών, αυτό έγινε κατορθωτό και ο χώρος αναπτύχθηκε σε ένα ξεχωριστό πολιτιστικό μέρος, το οποίο στεγάζει ένα ευρύ φάσμα πολιτιστικών δραστηριοτήτων, καφετέριες, εστιατόρια, σινεμά, εταιρείες παραγωγής μικρού μήκους ταινιών, σχεδιαστές, χώρους φεστιβάλ, χορού και συνεδρίων (Mommmaas, 2004: 511). Σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του, το πάρκο, από παλιός

¹⁸ City Guide Rotterdam. *Museums in Rotterdam*.

παροχέας ενέργειας (φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας), μετατράπηκε σε παροχέα μιας νέας ενέργειας που διοχετεύεται στους επισκέπτες του μέσω των εκδηλώσεων που διοργανώνονται εκεί και της φιλοξενίας που παρέχει μέσω των πράσινων φιλοδοξιών του.¹⁹

Η επιτυχία του όλου έργου οφείλεται στο έξυπνο κεντρικό σύστημα διαχείρισης, το οποίο αποσκοπεί στην ποικιλομορφία και την αλλαγή, (Moommaas, 2004: 511) στον σεβασμό της ιστορικότητας των κτιρίων κατά την ανακαίνισή τους και της μποέμικης ατμόσφαιρας, επιτρέποντας, επίσης, τη μεγάλη ποικιλία λειτουργιών. Αυτό έγινε κατορθωτό όταν, στα τέλη του 1999, το Περιφερειακό Συμβούλιο του Westerpark και γνωστή εταιρεία ανάπτυξης ακινήτων της Ολλανδίας υπέγραψαν συμφωνία συνεργασίας για ανάπτυξη του χώρου του Westergasfabriek ως πάρκο και την ανάπτυξη των κτιριακών υποδομών ως καταλυμάτων δημιουργικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων.²⁰ Το όλο έργο αποτελεί, δηλαδή, μια σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.²¹ Σήμερα, το Westergasfabriek λειτουργεί ως χώρος δημιουργικών επιχειρήσεων και πολιτιστικών εκδηλώσεων και στέκεται στα πόδια του χωρίς να λαμβάνει διαρθρωτική λειτουργική επιδότηση. Τα έσοδα από τις εμπορικές εκδηλώσεις καθιστούν δυνατή την πραγματοποίηση πολιτιστικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων της γειτονιάς σε πιο χαμηλές τιμές. Με τον τρόπο αυτό, οι επιχειρηματικοί πελάτες συμβάλλουν στην πολιτιστική ταυτότητα του Westergasfabriek και το κέρδος παραμένει στον Οργανισμό του Westergasfabriek (Westergasfabriek Foundation) από τον οποίο κατευθύνονται όλες οι πολιτιστικές φιλοδοξίες.²²

2.2.3 Το Veemarktkwartier στο Τίλμπουργκ

Το τρίτο παράδειγμα αφορά στην πολιτιστική συνοικία Veemarktkwarter στο Τίλμπουργκ, η οποία βρίσκεται σε μια πρώην βιομηχανική περιοχή υφαντουργίας, που, κατά τη δεκαετία 1960-1970, παρήκμασε δημιουργώντας επιπτώσεις στην οικονομία με μεγάλο αριθμό ανεργίας και δημιουργία περιττού βιομηχανικού χώρου (Moommaas, 2004: 512). Η ιδέα και η επιτυχία της δημιουργίας αυτής της πολιτιστικής συνοικίας (cultural quarter) έγκειται στους πολιτιστικούς διαχειριστές που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή και στη χρηματική

¹⁹ Westergasfabriek. Westergasfabriek. Meet, work, relax.

²⁰ Project Westergasfabriek. *Process. Move from Chaos to a Clear Vision.*

²¹ Westergasfabriek. *Organization.*

²² Westergasfabriek. *Organization.*

στήριξη που είχε ο Δήμος του Τίλμπουργκ από την κυβέρνηση για να υλοποιήσει τα σχέδιά του (Mommmaas, 2004: 512).

Η συνοικία περιλαμβάνει το «013», έναν χώρο προορισμένο για παραστάσεις, πρόβες, ηχογραφήσεις, ένα κέντρο ερασιτεχνικών τεχνών, το οποίο βρίσκεται σε ένα πρώην κτίριο κλωστοϋφαντουργίας. Επίσης, περιλαμβάνει μικρές πολιτιστικές επιχειρήσεις, βιβλιοθήκη τέχνης, η οποία στεγάζεται σε ένα πρώην τραπεζικό κτίριο, γραφεία εργασίας για παραγωγούς τεχνών και μέσων μαζικής ενημέρωσης σε κτίρια που στέγαζαν παλαιότερα ένα σχολείο κι ένα νοσοκομείο και πολλές μικρές πολιτιστικές επιχειρήσεις διάσπαρτες στην περιοχή (Mommmaas, 2004: 512).

Το παράδειγμα του Τίλμπουργκ παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς πρόθεση για τη δημιουργία του όλου έργου ήταν η δημιουργία ενός δημιουργικού περιβάλλοντος όπου θα συνυπήρχαν και θα αλληλεπιδρούσαν θετικά όλες οι λειτουργίες των τεχνών και του πολιτισμού -πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές- καθώς και ο μετασχηματισμός των ρόλων και των σχέσεων μεταξύ του δημοσίου, του μη κερδοσκοπικού και ιδιωτικού τομέα σε μια οριζόντια οργανωμένη, συνεργατική και στοχευμένη κατεύθυνση (Mommmaas, 2004: 512).

2.2.4 Το Μουσείο στην Ουτρέχτη

Το Μουσείο και η Συνοικία Θεάτρων στην Ουτρέχτη, την περίπτωση της οποίας θα δούμε πιο κάτω, αποτελούν έργα που ξεκίνησαν από τον τοπικό Δήμο κατόπιν προϋπάρχουσων πρωτοβουλιών από τον πολιτιστικό τομέα (Mommmaas, 2004: 513). Κύριο μέλημα του έργου για τη δημιουργία Συνοικίας Μουσείων ήταν η βελτίωση της ποιότητας του δημόσιου χώρου και των συνθηκών ζωής των κατοίκων, καθώς, επίσης, της τουριστικής και πολιτιστικής αναδημιουργίας της περιοχής. (Mommmaas, 2004: 513).

Στο έργο αυτό, κεντρική θέση κατέχει το Δημοτικό Μουσείο που περιλαμβάνει αρχαία και σύγχρονη τέχνη, το Μουσείο Catharijneconvent, το οποίο είναι αφιερωμένο στην εκκλησιαστική ιστορία της Ουτρέχτης, και το Πανεπιστημιακό Μουσείο. Το έργο συνδέεται με άλλα μουσεία που βρίσκονται στο κέντρο της πόλης, όπως το Εθνικό Μουσείο Μηχανολογίας Μουσικών Οργάνων, το Εθνικό Μουσείο Σιδηροδρόμου. Το όλο έργο περιλαμβάνει, επίσης, την αναζωογόνηση του περιβάλλοντος φυσικού χώρου, του

υπάρχοντος Κέντρου Εικαστικών Τεχνών, τη μεταμόρφωση ενός παλιού κτιρίου σε ξενοδοχείο πέντε αστέρων και τη δημιουργία καλλιτεχνικών εργαστηρίων και άλλων πολιτιστικών επαγγελματών που εμπλέκονται στη διατήρηση των ιστορικών κτιρίων. Το έργο αυτό αποτελεί μια ολοκληρωμένη εκστρατεία προώθησης του τουρισμού στην περιοχή (Mommmaas, 2004: 513).

Για την ανάπτυξη κοινού μάρκετινγκ ανάμεσα στα μουσεία της Ουτρέχτης και την προώθηση της μεταξύ τους συνεργασίας, συστάθηκε το Ίδρυμα Stichting Utrechts Museumkwartier, η δημιουργία του οποίου αποτελεί πρωτοβουλία μουσείων της Ουτρέχτης, όπως: το “AAMU”, το “Museum for Contemporary Aboriginal Art”, το “Centraal Museum”, το “Miffy Museum”, το “Dom Tower”, το “The Railway Museum”, το “The Utrecht Archives”, το “Museum Catharijneconvent”, το “Museum Speelklok”(Μουσείο Μουσικών Ρολογιών), το “Sonnenborgh Museum and Observatory” και το “University Museum”²³.

2.2.5 Η Συνοικία Θεάτρων στην Ουτρέχτη

Η Συνοικία Θεάτρων αναπτύχθηκε κατά τυχαίο τρόπο. Βρίσκεται σε ένα σύμπλεγμα κτιρίων των τελών του 19^{ου} αιώνα που προηγουμένως φιλοξενούσε την κτηνιατρική σχολή. Τη δεκαετία του 1980, μετά από μια έντονη σύγκρουση της γειτονιάς και του Δήμου, το σύμπλεγμα ανακαινίσθηκε και μεγάλο μέρος υφιστάμενων κτιρίων μετατράπηκαν σε κατοικίες. Αρχές της δεκαετίας του 1990, μια νέα εταιρεία θεάτρου ιδρύθηκε στην περιοχή, κοντά στην οποία, σιγά-σιγά, εγκαταστάθηκαν κι άλλες με πολλές πολιτιστικές δραστηριότητες και μεταξύ τους συνεργασίες, έτσι ώστε συνειδητά αποτέλεσαν ένα επώνυμο δημιουργικό σύμπλεγμα. Ένας μεγάλος αριθμός ατόμων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο ζει στην περιοχή και εργάζεται στις δημιουργικές βιομηχανίες δημιουργώντας έναν δεσμό ανάμεσα στη Συνοικία Θεάτρων και της τοπικής δημιουργικής οικονομίας με την παρουσία ενός νέου κοινού της μεσαίας τάξης (Mommmaas, 2004: 513).

Στην Αυστρία, επίσης, μπορούμε να συναντήσουμε συσσωρεύσεις πολιτιστικών βιομηχανιών με ενδιαφέρουσα περίπτωση να αποτελεί το Museum Quarter (Συνοικία Μουσείων) στη Βιέννη, το οποίο αποτελείται από 20 μουσεία και πολιτιστικά ιδρύματα, τα οποία καλύπτουν επιφάνεια 60,000 m². Θεωρείται μια από τις μεγαλύτερες πολιτιστικές

²³ Centraal Museum. *Utrecht Museums*.

συνοικίες στον κόσμο.²⁴ Ένα μεγάλο μέρος από αυτή την έκταση αναπτύχθηκε στο μέρος όπου βρίσκονταν οι στάβλοι των βασιλικών αλόγων, οι οποίοι κτίστηκαν τον 18^ο αιώνα σε στυλ μπαρόκ. Ο χώρος αυτός χρησιμοποιήθηκε για την εμπορική έκθεση, το 1918, και από τη δεκαετία του 1990, σταδιακά, ξανασχεδιάστηκε ως η κύρια πολιτιστική περιοχή της Βιέννης, στην οποία προϋπήρχαν κι άλλα πολιτιστικά κτίρια όπως το Ιστορικό Μουσείο, το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας, το Hofburg και το Neue Burg. Επίσης, προστέθηκαν νέα κτίρια όπως το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης. Το επίσημο άνοιγμα του Museum Quarter έγινε το 2001 (Gospodini, 2007: 120). Το Museum Quarter είναι ένα από τα μεγαλύτερα συγκροτήματα τέχνης και πολιτισμού στον κόσμο καθώς, τόσο τα μουσεία όσο και τα καταστήματα και οι καφετέριες που το αποτελούν, δημιουργούν ένα μοναδικό αρχιτεκτονικό σύνολο και μια ιδιαίτερη ατμόσφαιρα όπου η παραγωγή και η εμπειρία της τέχνης συναντούν την αναψυχή και τη χαλάρωση²⁵.

Όσον αφορά στις ελληνικές πόλεις, η Αθήνα, ειδικότερα, σημείωσε ιδιαίτερη ανάπτυξη στη μεταβιομηχανική νέα αστική οικονομία· στην τεχνολογία πληροφορίας και επικοινωνιών, στα πολυμέσα, στον πολιτισμό και στην αναψυχή, στις εκδόσεις, στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στις διαμεσολαβητικές χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες. Ο τομέας της κουλτούρας, της αναψυχής και της νυχτερινής ψυχαγωγίας αποτελούν τους πιο αναπτυγμένους τομείς των νέων αστικών οικονομιών στις ελληνικές πόλεις (Gospodini, 2007: 121). Αρχές του 21^{ου} αιώνα, η ανάπτυξη αυτή συνοδεύτηκε και από τη συσσώρευση πολιτιστικών βιομηχανιών σε υποβαθμισμένες περιοχές, γεγονός το οποίο βοήθησε στην αστική αναζωογόνηση και ανάπτυξη δημιουργώντας νέα quarters, γειτονιές πολιτιστικών δραστηριοτήτων και αναψυχής. Σχεδόν όλα τα πολιτιστικά quarters και quarters αναψυχής έχουν δημιουργηθεί ανεπίσημα, χωρίς χωροταξικό σχεδιασμό και οικονομικά κίνητρα από τις τοπικές αρχές ή το κράτος, όπως: α) η λεωφόρος Πειραιώς στην Αθήνα, β) η περιοχή των Λαδάδικων στη Θεσσαλονίκη και, γ) η περιοχή Παλαιά στον Βόλο (Gospodini, 2007: 122).

²⁴ Vienna now forever. Meeting Place MuseumsQuartier.

²⁵ MQ. About The Museumsquartier

2.3 Μουσεία, Νέες Δυνάμεις και Ρόλοι- Το Παράδειγμα του National Palace Museum στην Ταϊπέι (Ταϊβάν)

2.3.1 Η Σημασία του «Μουσείου» στη Δημιουργική Οικονομία

Ήδη, από τη δεκαετία του '70, έχει παρατηρηθεί ότι το οικονομικό εισόδημα από τον πολιτισμό μπορεί να μετρηθεί με όρους άμεσου, έμμεσου κέρδους προκαλώντας δαπάνες (Tien, n.d.). Στη σύγχρονη κοινωνία, ο ρόλος του μουσείου, ως σημαντικό κομμάτι των πολιτιστικών/δημιουργικών βιομηχανιών, έχει γίνει πιο απαιτητικός σε σχέση με το παρελθόν, καθώς, το μουσείο, αποδεδειγμένα, προσθέτει αξία στην κοινωνία και αποτελεί κλειδί στον ανταγωνισμό των πόλεων και σημαντικό μέρος της οικονομίας, η οποία βασίζεται στην υπηρεσία (Tien, n.d.). Ο Fleming (2006) χαρακτηρίζει τα μουσεία «απινιδωτές» λόγω της κοινωνικής αξίας που προσθέτουν και τη συμβολή τους στην οικονομία (Tien, n.d.). Τα μουσεία, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και τις αρχές της ήπιας δύναμης που διαθέτουν (όπως ιδέες, γνώση, αξίες και πολιτισμός) (Μούλιου, 2015: 1), μπορούν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των καταναλωτών συνάπτοντας συνεργασίες με άλλους πολιτιστικούς φορείς, χώρους διασκέδασης και στηρίζοντας τοπικά φεστιβάλ (Tien, n.d.). Η προσέλκυση «πολιτιστικού τουρισμού» θεωρείται παράγοντας οικονομικής αναζωογόνησης καθώς, όπως έχει παρατηρηθεί, οι πολιτιστικοί τουρίστες είναι περισσότερο μορφωμένοι, έχουν ψηλότερο εισόδημα σε σύγκριση με άλλους τουρίστες και η επίσκεψή τους στα μουσεία δημιουργεί πολλαπλές ανάγκες, όπως αγορά φαγητού, ενοικίαση καταλυμάτων κ.ά. (Tien, n.d.).

Υπάρχουν πολλοί τρόποι στρατηγικών, τους οποίους θα μπορούσε ένας οργανισμός να ακολουθήσει για να εξασφαλίσει -κατά το δυνατόν- τη βιωσιμότητά του και να προάγει τον πολιτισμό, όπως μέσω πακέτων συνεργασίας, εταιρικών σχέσεων και σχεδίων κοινής προώθησης με άλλους οργανισμούς βάσει ολοκληρωμένων στρατηγικών μάρκετινγκ και προγραμματισμού. Αυτό σημαίνει ότι διαφορετικοί οργανισμοί μπορούν να συνεργαστούν και να λειτουργήσουν με κοινό εισιτήριο εισόδου, να συνεργαστούν με τοπικά τουριστικά γραφεία και πολιτιστικούς χώρους ως εταίροι και να εργαστούν μαζί για αύξηση του τουρισμού. Με πρωταγωνιστές τα μουσεία, η γειτνίαση τέτοιων μονάδων, ακόμα και ετερόκλητων, αποτελούν κίνητρο δημιουργίας συστάδων πολιτισμού με θετικές επιδράσεις τόσο στους ίδιους οργανισμούς όσο και στη δημιουργική οικονομία γενικότερα, όπως το παράδειγμα του National Palace Museum στην Ταϊπέι που ακολουθεί.

2.3.2 Το Παράδειγμα του National Palace Museum στην Ταϊπέι (Ταϊβάν)

Το National Palace Museum στην Ταϊπέι (Ταϊβάν) αποτελεί παράδειγμα οικονομικής ενίσχυσης της πόλης και προαγωγής του τοπικού πολιτισμού. Οι δράσεις του, οι εταιρικές σχέσεις, που έχει δημιουργήσει στα πλαίσια της δημιουργίας συστάδας όπου ανήκει μαζί με άλλους χώρους τεχνών και συμπληρωματικών χώρων αναψυχής, αποδεικνύουν τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει στην πόλη και στη χώρα, γενικότερα, η ύπαρξη συστάδων πολιτισμού.

Το National Palace Museum θεωρείται ένα μουσείο παγκοσμίου φήμης. Ιδρύθηκε το 1965 και η συλλογή του περιλαμβάνει περισσότερα από 650,000 αντικείμενα, τα οποία χρονολογούνται από το 3,000 π.Χ.. Θεωρείται ίδιας εμβέλειας με το Μουσείο του Λούβρου στο Παρίσι και το Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο. Ο διευθυντής του Μουσείου διορίζεται από τον Πρόεδρο της Ταϊβάν (Tien, n.d.). Σύμφωνα με την Υπηρεσία Τουρισμού της Ταϊβάν, παρά το ότι το National Palace Museum δέχεται το 27% των τουριστών που επισκέπτονται την Ταϊπέι, εντούτοις οι τουρίστες ξοδεύουν αρκετά χρήματα στα ξενοδοχεία της πόλης, σε εστιατόρια, στο σύστημα διακίνησης, με τελικό αποτέλεσμα την οικονομική ενίσχυση του Μουσείου προς την πόλη και τον τόπο, γενικότερα (Tien, n.d.).

Επίσης, το Μουσείο συνεργάζεται με άλλα μουσεία, όπως τη συνεργασία που είχε με το Βρετανικό Μουσείο για την έκθεση “250 Years of Treasures from the World’s Cultures”,²⁶ προσελκύοντας 430,000 επισκέπτες (Tien, n.d.). Το Μουσείο διαθέτει κοινό εισιτήριο εισόδου με το Μουσείο Shung Ye Museum of Formosan Aborigines, γεγονός που αποτελεί κίνητρο για τους τουρίστες να επισκεφθούν περισσότερα από ένα μουσεία πληρώνοντας χαμηλότερη τιμή παρά αν αγόραζαν ξεχωριστά εισιτήρια (Tien, n.d.).

Το Μουσείο παρέχει ξεναγήσεις σε διαφορετικές γλώσσες, όπως αγγλικά, κινέζικα, γαλλικά, γερμανικά, ισπανικά και κορεάτικα. Στον χώρο πραγματοποιούνται τακτικά διάφορες έρευνες, ομιλίες και περιηγήσεις. Σημαντική θεωρείται η προσπάθεια που καταβάλλει για

²⁶ Η έκθεση αυτή πραγματοποιήθηκε το 2006 (National Palace Museum).

διευκόλυνση και ενίσχυση της διάδοσης της κινέζικης παράδοσης και του πολιτισμού μέσω των εκδόσεών του.²⁷

Το 2008, στη συστάδα Μουσείων προστέθηκε και η Πινακοθήκη Guan Xaiang που ιδρύθηκε το 1993. Το National Palace Museum αγόρασε από την Πινακοθήκη έργα αξίας πέραν των 150 εκατομμυρίων νέου δολαρίου της Ταϊβάν, ώστε η Πινακοθήκη να θεωρείται προέκταση του National Palace Museum. Δίπλα από το National Palace Museum βρίσκεται το ανακαινισμένο εστιατόριο Silk Palace, του οποίου η λειτουργία και η κατασκευή του αποδεικνύει πως δημόσιοι και ιδιωτικοί οργανισμοί μπορούν να συνεργαστούν στο πολιτιστικό σύμπλεγμα καθώς το εστιατόριο, πέραν του σύγχρονου κινέζικου σχεδιασμού του, στοχεύει στην παροχή φαγητού ψηλών προδιαγραφών που να ταιριάζει με το γειτνιάζον αυτό Μουσείο, το οποίο θεωρείται το πιο σημαντικό τουριστικό και πολιτιστικό πλεονέκτημα της Ταϊβάν (Tien, n.d.).

Το National Palace Museum σχεδιάζει τη δημιουργία κέντρου για ενθάρρυνση των δημιουργικών πολιτιστικών βιομηχανιών και την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού, εισάγοντας νέες ιδέες από το εξωτερικό με τη συνεργασία άλλων δημιουργικών βιομηχανιών (όπως για παράδειγμα η μόδα). Βραχυπρόθεσμος στόχος είναι ο επανασχεδιασμός της εικόνας της συστάδας πολιτισμού και μακροπρόθεσμος στόχος είναι η προώθηση της Ταϊπέι ως δημιουργικής πόλης και ως παράθυρου της κινέζικης κουλτούρας. Στα σχέδια περιλαμβάνονται βελτίωση του συστήματος διακίνησης, ο σχεδιασμός ενός ολοκληρωμένου πολιτιστικού δρομολογίου, βελτίωση των πολιτιστικών δεσμών μεταξύ της συστάδας και των κοινοτήτων, η σύνδεση με άλλα αξιοθέατα και την νυχτερινή αγορά. Το Μουσείο προωθείται από το Ταξιδιωτικό Γραφείο της Ταϊβάν ως η πολιτιστική ναυαρχίδα της Ταϊβάν (Tien, n.d.).

Παρά τη διεθνή φήμη και τις προσπάθειες που γίνονται για προώθηση της περιοχής, ωστόσο, αρκετά προβλήματα εξακολουθούν να χρειάζονται επίλυση όπως η έλλειψη ολοκληρωμένης στρατηγικής μάρκετινγκ, η αδυναμία στη μακροπρόθεσμη διαχείριση του τουριστικού φαινομένου και των πολιτιστικών πόρων, η έλλειψη επαρκούς συνεργασίας και προγραμματισμού των μερών που αποτελούν το σύμπλεγμα (Tien, n.d.).

²⁷ Travel King. Great Taipei Travel.

Από τα πιο πάνω, αντιλαμβανόμαστε ότι, ακόμα και η έννοια της λέξης «τουρισμός», η οποία έχει συνδεθεί με το Grand Tour των Ευρωπαίων αριστοκρατών του 17^{ου} αιώνα (Benediktsson, 2004: 12), ακολουθεί μια αέναη πορεία μετάλλαξης. Σύμφωνα με τους Charles R. Goeldner και J. R. Brent Ritchie, ο όρος «τουρισμός» μπορεί να ερμηνευτεί ως «η επιστήμη, η τέχνη και η ενασχόληση να προσελκύεις επισκέπτες, να τους μεταφέρεις, να τους φιλοξενείς και να τροφοδοτείς ικανοποιητικά τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους» (Goeldner et al., 2003: xv in Benediktsson, 2004: 12). Στο έργο αυτό, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα μουσεία, τα οποία αποτελούν ένα ιδιαίτερο κομμάτι του πολιτισμού.

Η ευθύνη των μουσείων είναι, επομένως, μεγάλη καθώς η δράση και η αποστολή τους αποδεικνύουν τη σημασία τους ως τα πιο θεμελιώδη τοπόσημα μέσα στις πόλεις για την έκφραση της δημιουργικότητας, των ιδεών, των συναισθημάτων των συνδέσεων μεταξύ των ανθρώπων (Μούλιου, 2015: 16). Με την ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων στα πλαίσια ανάπτυξης συστάδων πολιτισμού, τα μουσεία δύνανται να ανταποκριθούν θετικά στις ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου μέσα από συνέργειες με άλλους πολιτιστικούς οργανισμούς και συμπληρωματικούς χώρους αναψυχής, έτσι ώστε να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητά τους και να καταστήσουν πλούσια την τουριστική εμπειρία σε ψυχικά κέρδη.

Κεφάλαιο 3

Κυβερνώντας χωρίς την Κυβέρνηση;

3.1. Η Συμβολή της Κυβέρνησης στη Δημιουργική Οικονομία

Όπως παραδοσιακά είναι γνωστό, και σύμφωνα με την ορθολογική σκέψη που ανέδειξε ο Διαφωτισμός στην ευρωπαϊκή παράδοση, το κράτος με τη βοήθεια των τεχνοκρατών του αποτελεί τον εξουσιοδοτημένο ρυθμιστή του χώρου, ο οποίος ενεργεί για το δημόσιο συμφέρον (Λάγγη, 2011: 32). Στην επερχόμενη, όμως, πλουραλιστική-μεταμοντέρνα θεώρηση, ο κατάλληλος για να πάρει τις σωστές αποφάσεις δεν είναι ο ειδικός, αλλά ο πολίτης ως ο τελικός αποδέκτης, ο κάτοικος, ο ενδιαφερόμενος (Λάγγη, 2011: 32). Το ερώτημα που τίθεται, ωστόσο, είναι αν μπορεί στην πράξη η θεώρηση αυτή να βρει ανταπόκριση σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης δραστηριότητας, «επίσημης» ή «ανεπίσημης», ειδικά όταν αυτή προϋποθέτει για την ανάπτυξή της οικονομική ενίσχυση, οργανωμένο σχεδιασμό και στρατηγική πολιτική. Άραγε και στην περίπτωση ανάπτυξης και βιωσιμότητας των δημιουργικών βιομηχανιών, η πρωτοβουλία και η καλή θέληση του πολίτη αρκούν;

Αν και ο όρος «ανεπίσημη δραστηριότητα» αναφέρεται στη χρήση της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, η οποία δεν συμμορφώνεται με τους κανονισμούς της κυβέρνησης, στην περίπτωση της δημιουργικής οικονομίας, η ανεπισημότητα οδηγείται από μια δυναμική επιχειρηματική δραστηριότητα μικρής κλίμακας, η οποία, ωστόσο, χρειάζεται να διαμορφωθούν στρατηγικές και πολιτικές, οι οποίες θα κυριαρχήσουν στον μη-τυπικό τομέα με την παροχή νομικής υποστήριξης και τη δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη αυτών των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων με τον ίδιο τρόπο που τέτοιες διευκολύνσεις εκτείνονται σε άλλους τομείς της οικονομίας (UNDP, 2010: 227).

Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, η πολιτική δέσμευση έχει αποκτήσει μεγαλύτερη διαφάνεια και οι πολίτες έχουν πρόσβαση σε πληροφορίες που αποκαλύπτουν τις ενέργειες κυβερνητικών αξιωματούχων και τις συνέπειές τους, σε όλα τα επίπεδα, καθώς και μη κυβερνητικών αντιπροσώπων, όπως δημοσιογράφων έρευνας και ομάδων της κοινωνίας των πολιτών (World Bank Group, 2016: 5). Για τον λόγο αυτό, οι κυβερνήσεις, σεβόμενες διεθνείς συμβάσεις²⁸ και αναγνωρίζοντας τις κυρώσεις οι οποίες δύναται να επιβληθούν σε αυτές, προσπαθούν στα πλαίσια του δυνατού να παρέχουν υποστήριξη στην κοινωνία των πολιτών δημιουργώντας συνέργειες και εταιρικές σχέσεις.

Η δημιουργική οικονομία στην Ευρώπη αποτελεί ένα παράδειγμα που τυγχάνει ισχυρής δημόσιας στήριξης με μεταβλητές εντάσεις από μια χώρα σε άλλη, μέσω αγορών, οικονομικών και φορολογικών κινήτρων, επιδοτήσεων και δημόσιας απασχόλησης (ΕΥ, 2015: 45). Οι κυβερνήσεις εφαρμόζουν μια ποικιλία μέτρων σε όλα τα επίπεδα, για να διεγείρουν τη δημιουργική οικονομία και να ενισχύσουν τις σχέσεις όλων των πτυχών της λειτουργίας της όπως η κοινωνική, η πολιτιστική και η περιβαλλοντική, και να προωθήσουν την επίτευξη της βιωσιμότητάς της συνδέοντάς την με την οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη (UNDP, 2010: 209).

Η πολιτιστική πολιτική, ιδιαίτερα εκβιομηχανισμένων χωρών, συνιστά πολιτική για τις δημιουργικές τέχνες, στηρίζοντάς τις με μέτρα όπως φοροαπαλλαγή για δωρεές στις τέχνες, με επίσημη αρωγή στην εκπαίδευση παραστατικών και εικαστικών τεχνών και με τη λειτουργία δημόσιων πολιτιστικών οργανισμών, όπως μουσεία και πινακοθήκες. Στις αναπτυσσόμενες χώρες,²⁹ η πολιτιστική πολιτική³⁰ υποδηλώνει κυρίως την πολιτική έναντι της διατήρησης ή της προστασίας τόσο της υλικής όσο και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία είναι ευάλωτη σε εκμετάλλευση, καταστροφή ή εξαφάνιση (UNDP, 2010: 209). Στις μέρες μας, η αντίληψη για την πολιτιστική πολιτική έχει διευρυνθεί για να συμπεριλάβει τη δημιουργικότητα και τις δημιουργικές βιομηχανίες καθώς, όπως έχει

²⁸ Αναφορικά με την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων αφορά η Σύμβαση που υιοθετήθηκε από τη Γενική Διάσκεψη της ΟΥΝΕΣΚΟ στην 33^η σύνοδό της στις 21 Οκτωβρίου 2005 (Νόμος, Ν. 30(III)/2006).

²⁹ Η Κύπρος, σύμφωνα με την κατάταξη του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) όσον αφορά την οικονομία, περιλαμβάνεται στον κατάλογο με 126 αναπτυσσόμενες χώρες (Central Intelligence Agency. "Developing Countries". *The World Factbook*).

³⁰ Αναφορικά με την Κύπρο, οι κυριότεροι εταίροι πολιτιστικής συνεργασίας, σε πολύ γενικές γραμμές, είναι η κεντρική κυβέρνηση, οι τοπικές αρχές και η τοπική αυτοδιοίκηση, οι καλλιτέχνες/δημιουργοί, ιδιωτικά Πολιτιστικά ιδρύματα, Εταιρείες, Οργανισμοί και Σύλλογοι των Καλλιτεχνών (Κ. Δ., Υ. Π. & Π., 2008: 7).

παρατηρηθεί, πολλές περιοχές πολιτικής σχετίζονται με τη δημιουργική οικονομία, όπως ο τουρισμός, η αστική και περιφερειακή ανάπτυξη (ιδιαίτερα η «δημιουργική πόλη»), τα πολιτιστικά δικαιώματα, η πολιτιστική πολυμορφία, η εκπαίδευση, τα πνευματικά δικαιώματα, η πολιτική εμπορίου (UNDP, 2010: 209).

Ο οικονομικός ρόλος της κυβέρνησης περιλαμβάνει δημόσιες παρεμβάσεις για την κατανομή των αποδοτικών πόρων στην οικονομία, την πλήρη απασχόληση, τη σταθερότητα στις τιμές, το ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών, τη δίκαιη κατανομή εισοδήματος και πλούτου (UNDP, 2010: 210). Ο ορθολογισμός του οικονομικού ρόλου του δημόσιου τομέα για παρέμβαση στον πολιτιστικό τομέα στηρίζεται στο γεγονός ότι:-

- Τα δημόσια αγαθά θεωρούνται πηγή ωφέλειας, η οποία διαχέεται σε όλη την κοινότητα, και χαρακτηρίζονται ως μη εξαιρέσιμα αγαθά και μη ανταγωνιστικά,
- παγκόσμιες εταιρείες παραγωγής πολιτιστικών προϊόντων πιθανόν να μονοπωλήσουν τοπικές αγορές και να αποκλείσουν παραγόμενες τοπικές και πολιτιστικές εκφράσεις,
- ο δημόσιος τομέας μπορεί να βρίσκεται σε καλύτερη θέση από ιδιωτικές εταιρείες για να στηρίξει τον τομέα της έρευνας και ανάπτυξης αναλαμβάνοντας είδη κινδύνου,
- οι κυβερνήσεις θεωρούνται υπεύθυνες για πρόσβαση στη μόρφωση και εκπαίδευση και στην επίτευξη της καθολικής παιδείας και της υψηλής ποιότητάς της. Το εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να προωθεί τις δημιουργικές βιομηχανίες προσφέροντας στοχευμένες ευκαιρίες εκπαίδευσης σε διαφορετικά επίπεδα (τυπική, μη τυπική, άτυπη εκπαίδευση), δεξιότητες και γνώσεις, οι οποίες σχετίζονται με την επαγγελματική συμμετοχή στον τομέα των δημιουργικών βιομηχανιών,
- η πολιτιστική ζωή των ανθρώπων πρέπει να χειρίζεται με υπευθυνότητα, καθώς αντανακλάται στην παραδοσιακή γνώση και στο άυλο πολιτιστικό κεφάλαιο της κοινότητας. (UNDP, 2010: 211)

3.1.1 Προϋποθέσεις για Μια Αποτελεσματική Κυβερνητική Παρέμβαση στη Δημιουργική Οικονομία

Η θεμελιώδη λειτουργία της Κυβέρνησης, να δημιουργήσει και να διατηρήσει τις συνθήκες υπό τις οποίες να μπορεί να ευημερήσει η οικονομική, η κοινωνική και πολιτιστική ζωή των πολιτών, απαιτεί την παροχή υποδομών, οι οποίες είναι αναγκαίες στις δημιουργικές οικονομίες των αναπτυσσόμενων χωρών σε όλα τα σημεία της αξιακής αλυσίδας, από την αρχική δημιουργική παραγωγή στην εμπορία και λιανική πώληση (UNDP, 2010: 214). Μια υποδομή που απαιτείται σχετικά με τις δημιουργικές βιομηχανίες είναι η ανάγκη για πρόσβαση στην τεχνολογία και την τεχνολογία της πληροφορίας καθώς παρέχουν μια σύνδεση μεταξύ της εκπαίδευσης και του εμπορίου και βοηθούν στη στροφή της γνώσης σε εμπορεύσιμα προϊόντα (UNDP, 2010: 214). Επίσης, οι κυβερνήσεις, για τη βιωσιμότητα των δημιουργικών βιομηχανιών, οφείλουν να διασφαλίσουν τους πολιτιστικούς πόρους, οι οποίοι είναι το κεφάλαιο που θα κληρονομήσουν οι γενεές και των οποίων οι βιωσιμότητα μπορεί νόμιμα να στηριχθεί σε δημόσιες επενδύσεις. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της αυθεντικότητας και της ακεραιότητας των προϊόντων τους. Η ολοκληρωμένη διαχείριση του πολιτιστικού αγαθού αποτελεί προϋπόθεση για τη βιώσιμη ανάπτυξη στον τομέα των δημιουργικών βιομηχανιών και σε μια ευρύτερη προοπτική για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και σε μια δραστήρια κοινωνική ζωή (UNDP, 2010: 214).

Ο κύριος ρόλος που διαδραματίζει η κυβέρνηση στην παροχή κονδυλίων για τον πολιτιστικό τομέα και τη δημιουργική οικονομία μπορεί να συνεπάγεται άμεση πολιτιστική παροχή μέσω του κρατικού μηχανισμού ή μέσω ενός διαχειριστικού ευνοϊκού ρόλου του Υπουργείου Πολιτισμού ή κάποιου αντίστοιχου φορέα³¹ (UNDP, 2010: 215). Η δημόσια χρηματοδότηση και οι επενδύσεις στη δημιουργική οικονομία δύνανται να επεκταθούν πέρα από το Υπουργείο Πολιτισμού και σε άλλους αρμόδιους φορείς σχετικούς με τη βιομηχανική ανάπτυξη, την τεχνολογία και τα οικονομικά (UNDP, 2010: 215). Ωστόσο, λόγω

³¹ Προκειμένου να εξηγήσουν τις σχέσεις των κυβερνήσεων και της πολιτιστικής σφαίρας, οι Καναδοί ερευνητές στο πεδίο της πολιτιστικής πολιτικής, Hillman-Chartrand και McCaughy, προτείνουν τέσσερις «ιδανικούς τύπους» πολιτιστικής πολιτικής ως προς τον ρόλο του κράτους: το κράτος ως «διευκολυντής» (“facilitator”), το κράτος ως «πάτρωνας» (“patron”), το κράτος ως «αρχιτέκτονας» (“architect”) και το κράτος ως «μηχανικός» (“engineer”) (Keane et al., 2008: 3-4). Στην Κύπρο, το μοντέλο πολιτιστικής πολιτικής που ακολουθείται, ως προς τον ρόλο του κράτους, είναι το μοντέλο του «αρχιτέκτονα», καθώς το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού στηρίζει τις τέχνες και τους πολιτιστικούς οργανισμούς στο σημείο που ικανοποιεί την κοινότητα και λαμβάνει αποφάσεις (γραφειοκράτες) με αρμοδιότητες που απορρέουν από το καθήκον του ως κράτος προνοίας.

των αβέβαιων προοπτικών των αγορών και των δημιουργικών προϊόντων, σε σχέση με τη χρηματοδότηση νεοφυών επιχειρήσεων, είναι καλύτερα οι δημιουργικοί επιχειρηματίες να είναι περισσότερο προληπτικοί με τις συμφωνίες τους με τις εμπορικές τράπεζες και τους ιδιωτικούς επενδυτές και να μην βασίζονται υπερβολικά σε κρατικές επιδοτήσεις (UNDP, 2010: 215). Ανάμεσα στα νέα χρηματοδοτικά εργαλεία, από τους κύκλους δημιουργικής οικονομίας χρησιμοποιούνται περισσότερο οι συνεργατικές συγχρηματοδοτήσεις μέσω δικτύων και τα εναλλακτικά συναλλάγματα μέσω της οικονομίας βασισμένης στην αλληλεγγύη και αλληλοϋποστήριξη (UNDP, 2010: 215).

Οι μεμονωμένοι καλλιτέχνες μπορούν να ιδωθούν ως βασικές πηγές δημιουργικών ιδεών και ερμηνευτές της παραδοσιακής γνώσης. Ως τέτοιοι, είναι απαραίτητο κομμάτι στο πρώτο στάδιο της αξιακής αλυσίδας των περισσότερων –αν όχι όλων- των δημιουργικών προϊόντων. Για τον λόγο αυτό, οι κυβερνήσεις οφείλουν:-

- Να παρέχουν επιχορήγηση για την υποστήριξη των δημιουργικών δραστηριοτήτων των καλλιτεχνών, παρέχοντας μια βάση σχεδίου ή μια συνεχή υποστήριξη χρηματοδότησης,
- να παρέχουν βοήθεια για εκπαίδευση, κατάρτιση και ανάπτυξη δραστηριοτήτων,
- να υποστηρίξουν τους καλλιτεχνικούς οργανισμούς, οι οποίοι μπορούν να ενεργήσουν ως εκπρόσωποι, ως δικηγόροι και ως διαπραγματευτές εξ' ονόματος των μελών,
- να ρυθμίσουν κανονισμό για τα πνευματικά δικαιώματα, ώστε να διασφαλιστεί η αρμόζουσα αμοιβή για τη δημιουργία καλλιτεχνικών έργων σε διάφορες μορφές τέχνης. (UNDP, 2010: 227)

Σε εθνικό επίπεδο, τα μέτρα που θα μπορούσαν να ληφθούν είναι:-

- Ενδυνάμωση των υποδομών που στηρίζουν την δημιουργική οικονομία,
- παροχή διευκολύνσεων εκ μέρους της Κυβέρνησης για επενδύσεις και άλλα οικονομικά ζητήματα,
- θέσπιση μέτρων για την επέκταση των εξαγωγών των δημιουργικών προϊόντων και η προώθηση της αντικατάστασης εισαγωγών,

- θέσπιση νομοθεσίας περί πνευματικής ιδιοκτησίας και διοικητική υποδομή για παροχή αποτελεσματικού εξισορροπημένου συστήματος που να δίνει προνόμια στους δημιουργικούς ανθρώπους,
- προστασία των θεμελιωδών καλλιτεχνικών και πολιτιστικών πόρων από τους οποίους εξαρτάται η δημιουργική οικονομία. (UNDP, 2010: 228-229)

Από τα πιο πάνω, συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο ρόλος της κυβέρνησης στη δημιουργική οικονομία είναι πολύ σημαντικός. Η κυβέρνηση δεν μπορεί να μένει αμέτοχη σε πρωτοβουλίες που αφορούν στη δημιουργική οικονομία, γιατί πέραν του ότι το κράτος μπορεί να είναι ιδιοκτήτης και λειτουργός δημόσιων πολιτιστικών οργανισμών, αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών κτιρίων, αποτελεί το θεσμικό όργανο αυτών των δραστηριοτήτων, είναι υπεύθυνο για την ενθάρρυνση του τουρισμού, για την προαγωγή της κοινωνικής συνοχής και την ενίσχυση των ευεργετικών πτυχών της πολιτιστικής πολυμορφίας (UNDP, 2010: 228).

3.2 Διατομεακή Συνεργασία-Μια Ολιστική Προσέγγιση για την Επιτυχία των Συστάδων Πολιτισμού

Όπως έχουμε διαπιστώσει και πιο πάνω, η ανάπτυξη της δημιουργικής οικονομίας μέσω των δημιουργικών βιομηχανιών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ισχύ και την κατεύθυνση της παρέμβασης του δημοσίου τομέα. Ωστόσο, για την επιτυχή λειτουργία και απόδοση πολιτιστικών περιοχών, σύμφωνα με τους Brooks και Kushner (2001), χρειάζεται αποτελεσματική ηγεσία και παρέμβαση σε πολλαπλά επίπεδα, τόσο από την Κυβέρνηση όσο και από ιδιωτικούς και εθελοντικούς φορείς (Hitters et al., 2002: 237). Το διακύβευμα από πλευράς του δημοσίου τομέα είναι η επίτευξη ισορροπημένου κρατικού ελέγχου, ώστε να μην καταστεί η παρέμβασή του, εν τέλει, τροχοπέδη στην ανοικτότητα μέσω της οποίας οι δημιουργικές βιομηχανίες θα οδηγήσουν τη δημιουργική οικονομία στην ανάπτυξη και την καινοτομία. Από την άλλη, τα μέλη των συστάδων για να θεωρηθεί ότι έχουν επιτύχει το στόχο τους οφείλουν να διακριθούν σε πέντε περιοχές δράσεις (Lazar, 2011: 942) όπως:-

- Η πληροφορία και η επικοινωνία: Κανάλια επικοινωνίας που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ανάμεσα στα αποτελούμενα μέρη μιας συστάδας είναι η ανάπτυξη μιας πλατφόρμας επικοινωνίας για ανταλλαγή πληροφοριών, εμπειρίας

και τεχνογνωσίας, προσωπικές συναντήσεις με εκπροσώπους των συστάδων και των εταίρων τους από άλλους οργανισμούς, μηνιαίο ενημερωτικό δελτίο το οποίο θα διατίθεται από όλους τους εταίρους και θα καλύπτει ειδήσεις σχετικά με πρωτοβουλίες του συμπλέγματος και του σχετικού οικονομικού πεδίου. Επίσης, η πρόσβαση στο διαδίκτυο θα δίνει την ευκαιρία στη συστάδα να ενημερώνει για το περιεχόμενο, τα μέλη και τις δραστηριότητές της (Lazar, 2011: 943).

- Η εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού: Η εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού αποτελεί το κλειδί για την επιτυχία μιας επιχείρησης και τη βελτίωση των επαγγελματικών ικανοτήτων των εργαζομένων σε συνεργαζόμενες επιχειρήσεις.
- Η συνεργασία ανάμεσα στους εταίρους της συστάδας: Η συνεργασία ανάμεσα στους οργανισμούς μιας συστάδας είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη μεγάλης κλίμακας καινοτόμων έργων απολαμβάνοντας μικρότερο κόστος (Lazar, 2011: 943).
- Το μάρκετινγκ και οι δημόσιες σχέσεις: Σημαντική είναι, επίσης, η συνδρομή του μάρκετινγκ και των δημοσίων σχέσεων σε τέτοιες πρωτοβουλίες ανάπτυξης μιας πολιτιστικής συστάδας, καθώς αυτά μπορούν να ενισχύσουν τη συμμετοχή των συνεργαζομένων εταιρειών στις δραστηριότητες πρωτοβουλιών και να προσελκύσουν νέες επιχειρήσεις ή ιδρύματα έρευνας και ανάπτυξης (Lazar, 2011: 943).
- Διεθνοποίηση: Η πρόσβαση σε νέες, διεθνείς αγορές και η συνεργασία με νέους επιχειρηματικούς εταίρους δύνανται να προσφέρουν πρόσβαση σε διεθνείς διοργανώσεις και γνωριμία με τις τρέχουσες τάσεις ανάπτυξης, συμμετοχή σε διεθνή προγράμματα, με απώτερο στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, τη συμμετοχή σε δραστηριότητες δικτύων που συμμετέχουν σε ποικίλες συστάδες όπως π.χ. σε προγράμματα υποστήριξης από την Ευρωπαϊκή Ένωση, που αποσκοπούν στη στήριξη της ανταγωνιστικότητας και του καινοτόμου χαρακτήρα της πρωτοβουλίας της συστάδας (Lazar, 2011: 943).

Λαμβάνοντας υπόψη τα πιο πάνω, αντιλαμβανόμαστε, επομένως, την αξία και την αναγκαιότητα συμμετοχής τόσο των κρατικών όσο και των ιδιωτικών φορέων και του καθενός από μας ξεχωριστά στις διαδικασίες στήριξης ή/και λήψης αποφάσεων αναφορικά με το μέλλον και τις υποδομές που απαιτούνται για μια βιώσιμη δημιουργική οικονομία.

Αυτό αποδεικνύει και η γνωμοδότηση που υιοθέτησε κατά τη συνεδρίασή της η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της 14^{ης} Νοεμβρίου 2012 στην 484^η σύνοδο ολομέλειάς της, με θέμα «Αρχές, διαδικασίες και δράσεις για την εφαρμογή του άρθρου 11 παράγραφοι 1 και 2 της Συνθήκης της Λισαβόνας»,³² πως: «Τίποτα δεν γίνεται χωρίς τους πολίτες, τίποτα δεν διαρκεί χωρίς θεσμούς» (Jean Monnet).³³

3.3 Η Πόλη ως «Τόπος» Οικονομικής Δραστηριότητας, Ψυχαγωγίας και Πολιτιστικής «Παμφαγίας»

Σε ένα κόσμο, όπου ο αριθμός των πληθυσμών αυξάνεται διαρκώς³⁴ οδηγώντας σημαντικά στην κατανάλωση πόρων που προκαλούν ελλείψεις πόρων και κλιματικών αλλαγών, το κίνητρο για καινοτόμες λύσεις είναι προφανές. Οι αστικές περιοχές είναι αυτές που θα υποστούν τις μεγαλύτερες επιπτώσεις λόγω της αυξανόμενης κατανάλωσης πόρων και αυτές που θα υποκινηθούν για τη δημιουργία ευφύεστερων υποδομών, αναζητώντας μια πιο πράσινη και πιο ενεργειακά αποδοτική αστική δυναμική (Hanke et al., 2013: 2). Σε αυτό το πλαίσιο των οικονομικών και τεχνολογικών αλλαγών που προκαλούνται από την παγκοσμιοποίηση και τη διαδικασία ολοκλήρωσης, οι ευρωπαϊκές πόλεις αντιμετωπίζουν την πρόκληση του ταυτόχρονου συνδυασμού ανταγωνιστικότητας και αειφόρου αστικής ανάπτυξης με πιθανόν αντίκτυπο σε θέματα αστικής ποιότητας, όπως η στέγαση, η οικονομία, ο πολιτισμός, οι κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες (TU WIEN, 2015).

Επιπλέον, νέες μορφές υποκειμενικότητας αρχίζουν να αναπτύσσονται στις αναδυόμενες σχέσεις μεταξύ παραγωγής-κατανάλωσης, εργασίας-τρόπου ζωής, έτσι που πολλές τρέχουσες εμπειρικές και θεωρητικές συζητήσεις χρησιμοποιούν την έννοια της πολιτιστικής «παμφαγίας», θέλοντας να αποδώσουν το φαινόμενο αυτό (Wright, 2011). Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποίησε ο Richard Peterson στο πεδίο κατανάλωσης πολιτισμού, καθίσταται σαφές ότι η κοινωνική τάξη δεν αποτελεί τον μόνο καθοριστικό

³² 2010/C 83, 2010: 21.

³³ Jahier, 2013: 1.

³⁴ Σύμφωνα με πρόβλεψη, μέχρι το 2030 ο παγκόσμιος αστικός πληθυσμός, ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, θα φθάσει το 60%, και πιθανόν μέχρι το 2050 το 75%. (Gaffikin et al., 2011: 17). Επίσης, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat αναφορικά με την κατανομή του πληθυσμού κατά βαθμό αστικοποίησης (2014), το 55,2 % του πληθυσμού άνω των 15 ετών στην Κύπρο ζει στις πόλεις, το 19% σε μικρές πόλεις και προάστια και το 25,8 σε αγροτικές περιοχές (Eurostat, 2016: 13).

παράγοντα του γούστου και ότι η διάκριση μεταξύ διανοούμενων –κουλτουριάρηδων (highbrow) και ακαλλιέργητων (lowbrow) χάνει τη σημασία της στην αντίληψή μας για την πολιτιστική κατανάλωση. Για τον λόγο αυτό, προτείνει έναν νέο τρόπο πρόσληψης της δομής των προτύπων γούστου μέσω μιας εικόνας αντίστροφης πυραμίδας, συμβολίζοντας έτσι το μονοφάγο γούστο (univore taste) των κατώτερων -κοινωνικού επιπέδου- ομάδων έναντι του γούστου των παμφάγων (omnivore taste) των ψηλότερων -κοινωνικά- ομάδων. Η εξήγηση, που δίνει ο Peterson σχετικά με τον τρόπο ζωής των παμφάγων, βρίσκει εμπειρική υποστήριξη καθώς, όπως παρατηρείται, η κοινωνική κινητικότητα ενθαρρύνει ένα παμφάγο τρόπο ζωής (Koen, 2000: 222).

Καθ' όλη τη διάρκεια της αστικής ιστορίας, οι πόλεις έχουν αποδείξει την ικανότητά τους να ενεργούν ως κέντρα πολιτιστικών δραστηριοτήτων, να δημιουργούν πολιτισμό με τη μορφή διάφορων τεχνών και στυλ, νέων ιδεών και συμπεριφορών (Gosrodini, 2007: 119). Από τη δεκαετία του 1990, η μεταβιομηχανική πόλη μαρτυρεί έναν επιταχυνόμενο ρυθμό ανάπτυξης πολιτιστικών, ψυχαγωγικών, οικονομικών δραστηριοτήτων (Gosrodini, 2007: 119). Η παραγωγή και κατανάλωση της κουλτούρας και της αναψυχής (τέχνες, μόδα, μουσική, φαγητό, τουρισμός) και κατ' επέκταση οι «δημιουργικές βιομηχανίες» έχουν γίνει μια μηχανή ανάπτυξης της μεταβιομηχανικής πόλης (Gosrodini, 2007: 119). Όπως υποστηρίζει ο Sir Peter Hall στο άρθρο «Creative Cities and economic development»³⁵ (Gosrodini, 2007: 131), οι πόλεις έχουν περάσει με εξαιρετική ταχύτητα από μια βιομηχανική οικονομία σε μια οικονομία πληροφορίας και από μια οικονομία πληροφορίας σε μια οικονομία πολιτισμού (Gosrodini, 2007: 119).

Η διαμόρφωση διεθνικών πόλεων-κρατών «επέβαλε» στις πόλεις την αναγκαιότητα ανάδειξης του μοναδικού συγκριτικού πλεονεκτημάτος τους έναντι άλλων πόλεων, ώστε η κάθε μια από αυτές να κατακτήσει κατά το δυνατόν μια θέση υψηλής προτίμησης σε συλλογικό και ατομικό επίπεδο τόσο στο επιχειρείν όσο και στο ευ ζην (Μούλιου, 2015: 1). Η νέα συνθήκη, που προκύπτει με πρωταγωνιστές τις πόλεις και τον αγώνα που διεξάγουν για να καταστούν καλές επιλογές για την ανάπτυξη επιχειρηματικών δράσεων, για διαμόρφωση πολιτιστικών υποδομών και δράσεων ως επιλογή μόνιμης κατοικίας και για ψυχαγωγικές αποδράσεις, προσέδωσε στις πόλεις νέα προσωνύμια όπως, πόλεις

³⁵ Hall, 2000.

«δημιουργικές» ή «έξυπνες», «ανθεκτικές», «πράσινες», «ψηφιακές», «υβριδικές», «προσβάσιμες», «ρευστές», «βιώσιμες», «διεθνικές», «ευτυχισμένες» (Μούλιου, 2015: 2).

Ο μεταμοντέρνος επιταχυνόμενος ρυθμός ανάπτυξης πολιτιστικών και ψυχαγωγικών οικονομικών δραστηριοτήτων στις πόλεις συνοδεύτηκε από μια παράλληλη ισχυρή ροπή για ομαδοποίηση (clustering) (Gosrodini, 2007: 120). Ενώ, πριν τη δεκαετία του 1990, πολιτιστικά κτίρια και συμπλέγματα πολυκατοικιών, ακόμα κι εκείνα που αντιπροσώπευαν μεγάλες αρχιτεκτονικές προτάσεις και έργα ναυαρχίδες, όπως το “Grands Projets” στο Παρίσι του Προέδρου Mitterand, τα οποία δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο δημιουργίας της «παγκόσμιας πόλης»,³⁶ λίγο ή πολύ κατανέμονταν τυχαία στον σχεδιασμό του κέντρου της πόλης (Gosrodini, 2007: 120) αντιλαμβανόμενες ως μικρές, τοπικές συσσωρεύσεις, τώρα ο σχεδιασμός πολιτιστικών και ψυχαγωγικών συστάδων δεν είναι τυχαίος. Ενθαρρύνονται και ακόμη σχεδιάζονται από τον δημόσιο τομέα και τις τοπικές αρχές της πόλης, καθώς όπως έχει διαφανεί, οι συστάδες μπορούν να λειτουργήσουν ως καταλύτης στις διαδικασίες της αστικής ανάπτυξης και ανανέωσης σε υποβαθμισμένες περιοχές του κέντρου της πόλης και, ιδιαίτερα, σε πρώην βιομηχανικές περιοχές (Gosrodini, 2007: 120).

Αυτή όλη η εκπληκτική διεργασία που παρατηρείται καθώς και οι νέες συνθήκες που προκύπτουν με πρωταγωνιστές τις πόλεις ενισχύουν τα λόγια του Claude Lévi-Strauss αναφορικά με την πόλη: «...Είναι ένα φυσικό αντικείμενο κι ένα πράγμα που πρέπει να καλλιεργηθεί, ατομικό και ομαδικό, κάτι που ζει και κάτι που ονειρεύεται. Είναι η ανθρώπινη εφεύρεση κατ' εξοχήν» (Whiston, 1994:163).

3.3.1 Ταξινόμηση Αστικών Πολιτιστικών και Ψυχαγωγικών Επίκεντρων

Η ταξινόμηση των πολιτιστικών και ψυχαγωγικών επίκεντρων, σύμφωνα με χωρικές παραμέτρους, όπως η τοποθεσία στο αστικό πλέγμα, οι κυρίαρχες νέες οικονομικές δραστηριότητες συσσώρευσης και οι χρήσεις συμπληρωματικής γης, οι τρόποι με τους οποίους ο χώρος αναπτύσσεται-αναπλάθεται-ανανεώνεται, η αρχιτεκτονική και αστική μορφολογία, παρουσιάζει τρεις τύπους:-

³⁶ Bianchini, 1993a: 16.

Επίκεντρα Υψηλής Κουλτούρας

Συνήθως βρίσκονται σε συντηρημένες περιοχές του κέντρου της πόλης και αποτελούν συσσωρεύσεις δραστηριοτήτων υψηλής κουλτούρας, όπως μουσεία, γκαλερί, θέατρα, όπερες, συνεδριακά κέντρα, με συμπληρωματική χρήση γης και δραστηριοτήτων που περιλαμβάνουν βιβλιοπωλεία, καφετέριες, εστιατόρια. Κτίρια πολιτιστικής κληρονομιάς ανακαινίζονται, χρησιμοποιούνται και συνυπάρχουν με νεόκτιστα κτίρια όπως το Museums Quarter στη Βιέννη, το Museums Quarters στο Ρόττερνταμ, για το οποίο έγινε αναφορά στο Κεφάλαιο 2 (Gospodini, 2007: 121).

Δημοφιλή Επίκεντρα Αναψυχής

Ο τύπος αυτός αφορά δημοφιλή επίκεντρα αναψυχής, τα οποία βρίσκονται σε συντηρημένες αστικές περιοχές και αποτελούνται από συστάδες δραστηριοτήτων αναψυχής, όπως καφετέριες, μπαρ, εστιατόρια, εθνικά και διεθνή κλαμπ δημοφιλούς μουσικής. Επίσης, γίνεται συμπληρωματική χρήση γης και δραστηριότητες που περιλαμβάνουν παλαιοπωλεία, καταστήματα σχεδιασμού μόδας, καταστήματα μουσικής, βιβλιοπωλεία, σύγχρονα μικρά θέατρα. Αυτά τα επίκεντρα περισσότερο παράγονται από αστική ανανέωση συντηρημένων αστικών πυρήνων, συνήθως πρώην βιομηχανικών ή κατοικημένων περιοχών, όπως για παράδειγμα το Westergasfabriek στο Άμστερνταμ, το Witte de Withstraat στο Ρόττερνταμ, του Ψυρρή στην Αθήνα και τα Λαδάδικα στη Θεσσαλονίκη (Gospodini, 2007: 121).

Επίκεντρα πολιτισμού και αναψυχής σε προκουμαία

Ο τρίτος τύπος αφορά επίκεντρα πολιτισμού και αναψυχής σε προκουμαία, τα οποία βρίσκονται –ως επί το πλείστον- στην καρδιά του κέντρου της πόλης, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις βρίσκονται στην αστική περιφέρεια και αποτελούνται από συστάδες πολιτισμού και δραστηριοτήτων αναψυχής όπως μουσεία, αίθουσες συνεδριάσεων, γκαλερί, θέατρα, πάρκα, πεζόδρομους με συμπληρωματική χρήση γης όπως γραφεία, καφετέριες και εστιατόρια. Αυτά τα επίκεντρα, ως επί το πλείστον, αντιπροσωπεύουν αναπτυξιακά και αναπλασιακά συστήματα καινοτόμου αστικής μορφολογίας και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, τα οποία συνήθως συμπληρώνονται από ανανεωμένα συστήματα πολιτιστικών κτιρίων και αστικών πυρήνων (Gospodini, 2007: 121). Τέτοια

παραδείγματα μπορούμε να συναντήσουμε στην Abandoibarra στο Bilbao, στο Port Melbourne στη Μελβούρνη και στο West Kowloon στο Χογκ-Κογκ.

Όλοι οι πιο πάνω τύποι επίκεντρων, αναφορικά με την αστική μορφολογία και την αρχιτεκτονική μορφή, εκθέτουν συνήθως ένα διακριτικό μείγμα σύγχρονου σχεδιασμού σε συνδυασμό με συντηρημένα και επαναχρησιμοποιημένα κτίρια πολιτιστικής κληρονομιάς, δημιουργώντας ένα “glocalised” αστικό τοπίο (Gospodini, 2007: 121). Ο κοινωνιολόγος Roland Robertson προτείνει την αντικατάσταση της έννοιας “globalization” («παγκοσμιοποίηση») με την έννοια “glocalisation” για να καταρρίψει παλαιότερες απόψεις στην κοινωνιολογία, οι οποίες θεωρούσαν την παγκοσμιοποίηση ως μια αντίθεση μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου. Θεωρεί ότι η ιδέα του «τόπου» και της «παγκοσμιοποίησης» (‘globalization’), είναι έννοιες πολύ σχετικές (Robertson, 1995:31). Ο Robertson ισχυρίζεται ότι, αν και οι σύγχρονες αντιλήψεις για τον «τόπο» παράγονται σε μεγάλο βαθμό ως παγκόσμιοι όροι, αυτό δεν σημαίνει ότι όλες οι μορφές «τόπων» είναι ομοιογενείς. Ένας από τους τρόπους να εξεταστεί η ιδέα του παγκόσμιου είναι από την άποψη ότι αποτελείται από την αυξανόμενη διασύνδεση πολλών τοπικών πολιτισμών τόσο μεγάλων όσο και μικρών. Από χωρική άποψη, μια κοινότητα χωριών είναι φυσικά τοπική σε σχέση με μια περιοχή μιας κοινωνίας, ενώ μια κοινωνία είναι τοπική σε σχέση με έναν πολιτισμικό χώρο και ούτω κάθε’ εξής (Robertson, 1995:31). Πιστεύει ότι η μορφή της παγκοσμιοποίησης (globalization) σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο ο κόσμος με την ευρύτερη έννοια είναι δομημένος και ότι η παγκοσμιοποίηση σχετίζεται με την ιδεολογικά φορτωμένη έννοια της παγκόσμιας τάξης. Αντίθετα, ο όρος “glocalization” χρησιμοποιείται στρατηγικά, σημαίνοντας διαφορετικές λειτουργίες όπως για παράδειγμα όταν σύγχρονες επιχειρήσεις αναζητούν παγκόσμιες αγορές (Robertson, 1995:40). Σύμφωνα με τον Robertson, η τοπική κουλτούρα είναι αυτή που αποδίδει νόημα στις παγκόσμιες επιρροές και, επομένως, και οι δύο έννοιες είναι αλληλοεξαρτώμενες. (Robertson, 1995: 31-40).

3.3.2 Αστική Οικονομία και Πολιτισμός

Παρά τα διαφορετικά ιδεολογικά υπόβαθρα που μπορούμε να συναντήσουμε ανάμεσα σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης αναφορικά με τις αστικές πολιτιστικές στρατηγικές όπως π.χ. διαφορετικά επίπεδα χρηματοδοτικών πόρων και αρμοδιοτήτων, διαφορετική φύση στις σχέσεις ανάμεσα σε δημόσιους-ιδιωτικούς-εθελοντικούς φορείς, εντούτοις συναντούμε

κοινούς τόπους στις πρακτικές διαχείρισης και ανάπτυξης του πολιτισμού (Bianchini, 1993: 1). Μια κοινή τάση που παρατηρείται ανάμεσα στις κυβερνήσεις των πόλεων είναι η αύξηση των δαπανών για τον πολιτισμό και η δημιουργία εξειδικευμένων οργανισμών και γραφείων στρατηγικής πολιτικής για ενίσχυση των παροχών σε υπηρεσίες πολιτισμού ως απόρροια της μείωσης του χρόνου εργασίας και της αύξησης του ποσοστού διαθέσιμου εισοδήματος του κοινού για δαπάνες σε δραστηριότητες αναψυχής (Bianchini, 1993: 1).

Ήδη από τη δεκαετία του 1970 και αρχών της δεκαετίας του 1980, η οικονομική αλλαγή επηρέασε ποικιλοτρόπως χώρες και περιοχές, με διαφορετικούς τρόπους. Ιθύνοντες πολλών πόλεων είδαν την ανάπτυξη πολιτιστικών στρατηγικών ως ένα χρήσιμο εργαλείο στη διαφοροποίηση της τοπικής οικονομικής βάσης και την επίτευξη μεγαλύτερης κοινωνικής συνοχής (Bianchini, 1993: 2). Από την εποχή αυτή, ο νέος προσανατολισμός αφορά νέους οικονομικούς τομείς που αφορούν «πολιτιστικές βιομηχανίες» όπως η μόδα και το σχέδιο, σε μια προσπάθεια να αντισταθμιστούν θέσεις εργασίας που χάθηκαν σε παραδοσιακούς βιομηχανικούς τομείς (Bianchini, 1993: 2). Η συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες προωθήθηκε, επίσης, ως ένας τρόπος ενσωμάτωσης νέων ανέργων, νέων κατοίκων, μεταναστών και κοινωνικών ομάδων που εκτοπίστηκαν από τις οικονομικές διαρθρώσεις μέσα στην τοπική κοινότητα (Bianchini, 1993: 2). Η δεκαετία του 1980, όσον αφορά στους στρατηγικούς στόχους της πολιτιστικής πολιτικής, σηματοδεύτηκε από πολιτική ομοφωνία αναφορικά με τη σημαντικότητα των εταιρικών σχέσεων ανάμεσα σε γραφεία επιχειρήσεων και γραφεία δημοσίου τομέα, την αξία των πολιτιστικών έργων-ναυαρχίδων στην προώθηση της εικόνας της πόλης και της συμβολής του πολιτισμού στην οικονομική ανάπτυξη (Bianchini, 1993: 2). Οι πολιτιστικές στρατηγικές συνεισφέρουν τη δεκαετία αυτή στην αστική αναγέννηση βοηθώντας στην κατασκευή αστικών εικόνων, ικανών να προσελκύσουν τουρίστες, επενδυτές και να τονώσουν την οικονομία (Bianchini, 1993: 15).

Ωστόσο, η δυτική ευρωπαϊκή παράδοση της αστικής πολιτιστικής πολιτικής βλέπουμε να παρουσιάζει διαφορετικότητα και πολυμορφία λόγω παραγόντων όπως η ιδεολογία, η αυτονομία, η γεωγραφική διανομή, η παραγωγή, το μάρκετινγκ, το μάνατζμεντ, το μέγεθος της τοπικής αγοράς, η επενδυτική τάση, η αμερικανική επίδραση στις δυτικές ευρωπαϊκές χώρες (Bianchini, 1993: 2-5). Τα ερωτήματα, που τίθενται, είναι κατά πόσο είναι εφικτό και δόκιμο να συγκρίνονται μεταξύ τους πόλεις διαφορετικού πληθυσμιακού μεγέθους ή

πόλεις που δεν αναγνωρίζονται σε παγκόσμιο επίπεδο; Θα μπορούσαν πόλεις μεσαίου³⁷ και μικρού μεγέθους να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό «παγκόσμιων» μητροπόλεων σε ζητήματα πόρων, οργανωτικής ικανότητας; Σύμφωνα με τον Καλαντίδη (Kalandides, 2011 στο Μούλιου, 2015: 2), η προσαρμογή ενός οράματος αστικής αναγέννησης σε λύσεις βασισμένες σε γενικευμένα πρότυπα παγκόσμιας ισχύος τίθεται σήμερα υπό σχετική αμφισβήτηση. Μπορεί η μελέτη της βιώσιμης πόλης μέσα από το τρίπτυχο περιβάλλον (περιβαλλοντική προστασία)-κοινωνία (κοινωνική ισότητα) –οικονομία (οικονομική ανάπτυξη) να αποτελεί μη αμφισβητούμενο μοντέλο ανάπτυξης, ωστόσο, κάθε πόλη είναι διαφορετική, καθώς διαθέτει διαφορετικά περιβάλλοντα, διαφορετική κοινωνία πολιτών, διαφορετική ταυτότητα. Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι μικρές πόλεις ή ευάλωτες πόλεις λόγω οικονομικής κρίσης δεν μπορούν να καταστούν βιώσιμες και ανταγωνιστικές, αφού δύνανται να κτίσουν μια νέα θετική εικόνα βασισμένη στην ήπια δύναμη του πολιτιστικού τους πλούτου, στους δημόσιους χώρους τους, στα μουσεία τους και την επιχειρηματική τους εξωστρέφεια (Μούλιου, 2015: 2).

3.4. Η «Έξυπνη» Πόλη και ο Ρόλος του Πολίτη

Στο πλαίσιο των οικονομικών και τεχνολογικών αλλαγών που προκαλούνται από την παγκοσμιοποίηση και τη διαδικασία ολοκλήρωσης, οι ευρωπαϊκές πόλεις καλούνται να αντιμετωπίσουν ταυτόχρονα πολλές προκλήσεις, όπως η ανταγωνιστικότητα και η αειφόρος αστική ανάπτυξη, οι οποίες πιθανόν να έχουν αντίκτυπο σε θέματα αστικής ποιότητας (στέγαση, οικονομία, πολιτισμός, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες)³⁸. Περισσότερο από ποτέ, τα ανθρώπινα δικαιώματα «τρίτης γενιάς», όπως αποκαλούνται «δικαιώματα αλληλεγγύης», ανάμεσα στα οποία περιλαμβάνεται το περιβαλλοντικό δίκαιο και το δικαίωμα στην ανάπτυξη, για να εφαρμοστούν χρειάζεται συλλογική προσπάθεια και θεσμική υποστήριξη από το κράτος (Cornescu, 2009: 5-6).

Η ιδέα μιας «έξυπνης» πόλης μέχρι πριν λίγες δεκαετίες θα μπορούσε να ήταν σενάριο επιστημονικής φαντασίας, το οποίο δημιουργήθηκε από τα δημοφιλή μέσα μαζικής ενημέρωσης. Τουναντίον, σήμερα, διαπιστώνουμε ότι αυτό πρόκειται για πραγματικότητα, αφού οι πόλεις γίνονται «έξυπνες», όχι μόνο από τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να

³⁷ Σύμφωνα με τον ορισμό του Urban Audit, ο αριθμός των κατοίκων πόλεων μεσαίου μεγέθους κυμαίνεται μεταξύ 300.000 και ενός εκατομμυρίου.

³⁸ TU WIEN, 2014.

αυτοματοποιήσουμε λειτουργίες ρουτίνας, κτίρια, συστήματα κυκλοφορίας, αλλά και με τον τρόπο που μας επιτρέπει να παρακολουθούμε, να κατανοούμε, να αναλύουμε και να σχεδιάζουμε τις πόλεις ώστε να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα, η ισότητα και η ποιότητα ζωής μας σε πραγματικό χρόνο (Batty et al., 2012: 482).

Στη βιβλιογραφία, μπορούμε να συναντήσουμε και άλλα πεδία δραστηριότητας σε σχέση με τον όρο «έξυπνη πόλη» όπως: βιομηχανία, εκπαίδευση, συμμετοχή, τεχνικές υποδομές (technical), διάφορους «ήπιους παράγοντες». Ως επιστέγασμα μιας περαιτέρω επεξεργασίας των «έξυπνων πόλεων», θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε έξι χαρακτηριστικά τους: την «έξυπνη οικονομία», τους «έξυπνους ανθρώπους», την «έξυπνη διακυβέρνηση», την «έξυπνη κινητικότητα», το «έξυπνο περιβάλλον» και την «έξυπνη ζωή» (Giffinger et al., 2007: 10-11).

3.4.1 Έξυπνη Οικονομία – Ανταγωνιστικότητα

Με τον όρο «έξυπνη οικονομία» εννοούμε το καινοτόμο πνεύμα, την επιχειρηματικότητα, την οικονομική «εικόνα» και τα εμπορικά σήματα, την παραγωγικότητα, την ευελιξία της αγοράς εργασίας, τη διεθνή ενσωμάτωση και την ικανότητα μετασχηματισμού (Giffinger et al., 2007: 12).

Η επιχειρηματικότητα και, κατά συνέπεια, το καινοτόμο πνεύμα ως αναγκαίο συστατικό της, αποτελεί σημαντική συνιστώσα του οικονομικού συστήματος και της οικονομικής ανάπτυξης, καθώς συμβάλλει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, προωθεί τη δημιουργία και ανάπτυξη νέων επιχειρήσεων και ενισχύει τις υφιστάμενες. Επίσης, αποτελεί βασικό παράγοντα για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας καθώς με την καινοτομία εισάγονται νέες μέθοδοι και διαδικασίες στην αγορά. Τα κίνητρα, τα οποία υποκινούν τις επιχειρήσεις να αναλάβουν επιχειρηματικά σχέδια, αφορούν στην ανάληψη μιας κερδοφόρας επένδυσης, όπου η αποδοτική κατανομή των πόρων θα δώσει στην επιχείρηση τη δυνατότητα να μειώσει το κόστος της, να ενισχύσει τη θέση της στον κλάδο και στην αγορά και να αυξήσει τα κέρδη της (Κορρές, 2015: 154). Σημαντικό κίνητρο, επίσης, αποτελεί η δημιουργία στρατηγικού πλεονεκτήματος μέσω της εισαγωγής και εκμετάλλευσης βελτιωμένων προϊόντων και διαδικασιών, τα οποία δύνανται να αυξήσουν το μερίδιο της επιχείρησης στην αγορά (Κορρές, 2015: 154).

Η ικανότητα μετασχηματισμού, επίσης, αποτελεί το κλειδί βελτίωσης της παραγωγικότητας μιας επιχείρησης και καθιστά μια επιχείρηση πιο ευέλικτη και προσιτή στους πελάτες της. Λόγω του ότι η διαδικασία αναδιοργάνωσης μιας επιχείρησης δεν είναι εύκολη υπόθεση, είναι επίπονη και χρονοβόρα (Γεωργόπουλος, 2015: 31), χρειάζεται στρατηγικό μάνατζμεντ, το οποίο να παρέχει ορθή καθοδήγηση και στήριξη σε όλους όσους επηρεάζονται. Ανάμεσα στις δράσεις που αποβλέπουν στην έξυπνη οικονομία και ανταγωνιστικότητα, αποτελεί και η κατοχύρωση των εμπορικών σημάτων των επιχειρήσεων καθώς η ταυτοποίηση και προστασία των προϊόντων συνιστά πρόσθετη αξία στις ανθρώπινες δημιουργίες.³⁹

3.4.2 Έξυπνοι Άνθρωποι –Κοινωνικό και Ανθρώπινο Κεφάλαιο

Με τον όρο «έξυπνοι άνθρωποι» εννοούμε το επίπεδο επαγγελματικών προσόντων, την έλξη στη δια βίου μάθηση, την κοινωνική και εθνική πολυφωνία, την ευελιξία, τη δημιουργικότητα, το κοσμοπολίτικο πνεύμα και τη συμμετοχή στη δημόσια ζωή (Giffinger et al., 2007: 12).

Στην οικονομία της γνώσης, η απομνημόνευση γεγονότων και διαδικασιών, όπως αυτό συνέβαινε στην αρχική-πρωτοβάθμια εκπαίδευση, δεν αρκεί, καθώς οι εργαζόμενοι χρειάζεται να αντιλαμβάνονται και να κατανοούν περίπλοκες έννοιες και να έχουν την ικανότητα να συνεργάζονται δημιουργικά για να δημιουργήσουν νέες ιδέες, θεωρίες, προϊόντα και γνώσεις (OECD, 2008: 1). Οι ψηφιακές δεξιότητες, στον σύγχρονο κόσμο, αποτελούν δίαυλο επικοινωνίας, καινοτομίας, παραγωγικότητας μέσω της δυνατότητας πρόσβασης των χρηστών σε πληροφορίες, εργαλεία επικοινωνίας και δημιουργίας βάσεων δεδομένων. Σύμφωνα με το Σχέδιο Κοινής Έκθεσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου για την απασχόληση, ημερομηνίας 22 Νοεμβρίου 2017, το επίπεδο των ψηφιακών δεξιοτήτων σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αυξάνεται, με αργό, όμως, ρυθμό, με αποτέλεσμα τμήματα του πληθυσμού να μην είναι σε θέση να ωφεληθούν από την ψηφιακή μετάβαση, έχοντας αντίκτυπο στην καινοτομία, στην παραγωγικότητα και, εν τέλει, στην ανάπτυξη. Σύμφωνα με τον Δείκτη ψηφιακής οικονομίας και κοινωνίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το 2016, το 44% του πληθυσμού της Ε.Ε ηλικίας 16-74 ετών δεν διέθετε τις βασικές ψηφιακές δεξιότητες για να αντεπεξέλθει στις τρέχουσες ανάγκες, ενώ το 19% δεν διέθετε καθόλου ψηφιακές δεξιότητες (το 2015, τα αντίστοιχα ποσοστά

³⁹ EUIPO. Intellectual Property.

ανέρχονταν σε 45% και 21%). Οι διαφορές μεταξύ των κρατών μελών είναι σημαντικές, ενώ σε δέκα κράτη μέλη (Πορτογαλία, Πολωνία, Σλοβενία, Κροατία, Λιθουανία, Ιταλία, Ελλάδα, Κύπρος, Βουλγαρία και Ρουμανία) τουλάχιστον το ένα τρίτο του πληθυσμού δεν διέθετε ψηφιακές δεξιότητες το 2016 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017: 63-64). Επομένως, αντιλαμβανόμαστε ότι στην πλουραλιστική κοινωνία που ζούμε σήμερα όπου προωθείται η «ελεύθερη ροή ιδεών σε λέξη και εικόνα»⁴⁰, το διαδίκτυο μαζί με τα άλλα μέσα εκτύπωσης και μετάδοσης μπορούν να προσφέρουν μια ολιστική δυνατότητα ελευθερίας έκφρασης, η οποία θα συμβάλει στη βιωσιμότητα, την ανταγωνιστικότητα και στην ανάπτυξη.

3.4.3 Έξυπνη Διακυβέρνηση - Συμμετοχή

Με τον όρο «έξυπνη διακυβέρνηση» εννοούμε τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, τις δημόσιες και κοινωνικές υπηρεσίες, τη διαφανή διακυβέρνηση και τις πολιτικές στρατηγικές-προοπτικές (Giffinger et al., 2007: 12).

Η «έξυπνη διακυβέρνηση» αφορά στον τρόπο με τον οποίο λαμβάνονται οι σωστές πολιτικές επιλογές και υλοποιούνται με αποτελεσματικό τρόπο (Batty et al., 2012: 505, Alkandarin et al., 2012 και Winters, 2011 στο Meijer et al., 2006: 339). Η «έξυπνη διακυβέρνηση» είναι μια ιδιότητα που συνδέεται με την κυβερνητική διαχείριση μιας πόλης οπότε η πόλη προωθείται ως «έξυπνη». Για να επιτύχει μια πόλη την αναγνώρισή της ως πόλη «έξυπνης διακυβέρνησης», πρέπει η κυβέρνηση να εγκρίνει την ανάπτυξη της «έξυπνης πόλης» δίνοντας προτεραιότητα σε ορισμένες περιοχές και, ιδιαίτερα κέντρων υψηλότερης εκπαίδευσης, έτσι ώστε να αναπτυχθούν «έξυπνες πόλεις». Για να επιτευχθεί αυτό κρίνεται απαραίτητη η ανάγκη για έξυπνες διαδικασίες στη λήψη αποφάσεων και στην εφαρμογή τους, όπως η χρήση νέων τεχνολογιών δικτύων, οι οποίες θα ενισχύσουν την ορθολογικότητα της κυβέρνησης δίνοντας πλήρεις, άμεσα διαθέσιμες και προσβάσιμες πληροφορίες για τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και εφαρμογής τους. (Walravens, 2012: 125 στο Meijer et al., 2016 : 400). Μια από τις σημαντικότερες έννοιες της «έξυπνης διακυβέρνησης» αποτελεί η συνεργασία μεταξύ των διαφόρων φορέων στην πόλη. Σύμφωνα με τον Bățăgan (Bățăgan, 2011: 85 στο Meijer et al., 2016 : 400) «η έξυπνη διακυβέρνηση» σημαίνει συνεργασία μεταξύ τμημάτων και κοινοτήτων, συμβάλλοντας

⁴⁰ UNESCO b

στην προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης και κάνοντας τις λειτουργίες και της υπηρεσίες στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό πολιτο-κεντρικές».

3.4.4 Έξυπνη Κινητικότητα – Μεταφορές και ICT

Για την υλοποίηση της «έξυπνης κινητικότητας» (τοπική προσβασιμότητα, δια-εθνική προσβασιμότητα (inter-national), διαθεσιμότητα υποδομών ICT, βιωσιμότητα, καινοτομία, ασφάλεια, συστήματα μεταφορών)⁴¹ δεν σημαίνει απαραίτητα ότι για την υλοποίηση δράσεων ευφυούς κινητικότητας έγκειται απαραίτητη η χρήση των τεχνολογιών επικοινωνίας και πληροφορίας (ICT). Η «έξυπνη κινητικότητα» μπορεί να μη βασίζεται στην τεχνολογία, αλλά στην ενάρετη συμπεριφορά των πολιτών, όπως η χρήση δημόσιων μεταφορών, ποδηλάτων, αντί του ιδιωτικού αυτοκινήτου (Benevolo et al., 2016: 26). Ωστόσο, και οι τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών θεωρούνται απαραίτητες για την υποστήριξη εφαρμογών και συστημάτων ανίχνευσης και επεξεργασίας δεδομένων και πληροφοριών που σχετίζονται με την κινητικότητα όπως συστήματα ανίχνευσης και κυκλοφορίας της κίνησης, βίντεο συστήματα παρακολούθησης, συστήματα που αφορούν σε χώρους στάθμευσης (Benevolo et al., 2016: 24).

3.4.5 Έξυπνο Περιβάλλον – Φυσικές Πηγές

Με τον όρο «έξυπνο περιβάλλον» εννοούμε την ελκυστικότητα φυσικών συνθηκών, (attractivity of natural conditions), την αποφυγή της ρύπανσης, την προστασία του περιβάλλοντος, την αειφόρο διαχείριση πόρων (Giffinger et al., 2007:12).

Βασική προϋπόθεση για την έννοια της «έξυπνης πόλης» αναφορικά με το περιβάλλον αποτελεί η χρήση της τεχνολογίας για αύξηση της βιωσιμότητας και για καλύτερη διαχείριση των φυσικών πόρων και των σχετικών υποδομών όπως υδάτινες οδοί, χώροι πρασίνου, πάρκα (Chourabi et al., 2012: 2294). Για τον λόγο αυτό, ενθαρρύνεται η «πράσινη ανάπτυξη», η οποία σύμφωνα με τον οργανισμό OECD Green Growth Strategy (Hammer et al., 2011) ορίζεται ως «η ενθάρρυνση της οικονομικής εξέλιξης και ανάπτυξης με την παράλληλη διασφάλιση ότι τα φυσικά αγαθά συνεχίζουν να παρέχουν τους πόρους και τις λειτουργίες του οικοσυστήματος πάνω στις οποίες βασίζεται η ευημερία μας. Για να επιτευχθεί αυτό, η επένδυση, ο ανταγωνισμός και η καινοτομία πρέπει να λειτουργήσουν

⁴¹ Giffinger et al., 2007: 12.

ως καταλύτες για να στηρίξουν τη βιώσιμη ανάπτυξη και να δημιουργήσουν νέες οικονομικές ευκαιρίες» (Hammer et al., 2011: 29). Η φύση, στα πλαίσια μιας «έξυπνης πόλης», πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένας ανανεώσιμος πόρος από μόνος του, γι' αυτό η πόλη δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως κάτι αντίθετο με τη φύση, αλλά ως μια κοινωνική και οικονομική μονάδα που μπορεί να τη διαμορφώσει και να την ενισχύσει (OECD, 1994: 84).

3.4.6 Έξυπνη Ζωή – Έξυπνη Ποιότητα Ζωής

Λέγοντας «έξυπνη ζωή» ή «έξυπνη ποιότητα ζωής», εννοούμε την περίπλοκη και πολύπλευρη δομή που απαιτεί πολλαπλές προσεγγίσεις από διαφορετικές θεωρητικές γωνίες (Diener et al., 1997: 214). Η ποιότητα ζωής είναι μια πολυδιάστατη κατασκευή και μπορεί να οριστεί ως ο βαθμός στον οποίο πληρούνται σημαντικές αξίες και ανάγκες των ανθρώπων (Diener, 1995 και Diener et al., 1999, στο Steg et al., 2005: 62) Αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν πολιτιστικές εγκαταστάσεις, υγειονομικές συνθήκες, ατομική ασφάλεια, ποιότητα στέγασης, εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις, τουριστική ελκυστικότητα, κοινωνική συνοχή (Giffinger et al., 2007:12).

Η επεκτατική έννοια της «έξυπνης πόλης» περιλαμβάνει τη δημιουργία ενός κατάλληλου κλίματος για μια αναδυόμενη δημιουργική τάξη (Nam et al., 2011: 285), όπου η ανθρώπινη υποδομή, όπως για παράδειγμα τα δημιουργικά επαγγέλματα και το εργατικό δυναμικό, τα δίκτυα γνώσεων, οι εθελοντικές οργανώσεις, τα περιβάλλοντα χωρίς εγκλήματα, η μετασκοταδική οικονομία ψυχαγωγίας (“after dark entertainment economy”), αποτελεί ένα κρίσιμο άξονα για την ανάπτυξη των πόλεων (Nam et al., 2011: 285).

Αναλύοντας τα πιο πάνω «έξυπνα» χαρακτηριστικά των πόλεων, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι στην ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού, οι άνθρωποι πάντα διακρίνονταν από δίψα για απόκτηση δεξιοτήτων, εμπειρίας και τεχνογνωσίας. Σήμερα, αυτό που γίνεται δυνατόν με τη σύντηξη τεχνολογίας-δημιουργικότητας-πολιτικής είναι η πρόσβαση του πολίτη στην πολιτική διαδικασία προς τον δρόμο για καλύτερη διακυβέρνηση, αφού με τα ηλεκτρονικά εργαλεία που του προσφέρει η τεχνολογία μπορεί να συμμετέχει ενεργά στην επίλυση προβλημάτων με την ανταλλαγή γνώσεων, δεξιοτήτων και εμπειριών. Η ενίσχυση της νομιμότητας μέσα από τέτοιες διαδικασίες μαζί με τις ανερχόμενες αυτές δυνατότητες του ανθρώπου και την ανοικτότητα, την υπευθυνότητα και

τη συμμετοχικότητα της κυβέρνησης δύνανται να μεταμορφώσουν τις πόλεις καθιστώντας τις έξυπνες, βιώσιμες και ιδανικές για την ανθρώπινη διαβίωση.

Κεφάλαιο 4

Συστάδες Πολιτισμού στην – Εντός των Τειχών-Λευκωσία

4.1 Πολιτισμός και Πολεοδομικός Σχεδιασμός

Η παλιά πόλη της Λευκωσίας αποτελεί το μόνο διατηρημένο αστικό ιστορικό κέντρο στο νησί. Κατά τη διάρκεια της μακράς ιστορικής περιόδου, ανέπτυξε έντονο αστικό χαρακτήρα. Μπορεί κανείς να συναντήσει σήμερα μερικά από τα ωραιότερα δείγματα βυζαντινής, μεσαιωνικής γοθτικής αρχιτεκτονικής, ενετικά πρότυπα οχυρά, οθωμανικά δημόσια κτίρια, διοικητικά κτίρια βρετανικής αποικιακής αρχιτεκτονικής και πλήθος από παραδοσιακές οικοδομές (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017: 70).

Η παλιά πόλη είναι κυκλικά περιτριγυρισμένη από ενετικά τείχη, τα οποία χτίστηκαν το 1567 (Κεσισιάν, 1989: 77) κι έχουν διάμετρο 1,6 χιλιόμετρα (Mohammad, 2007: 2). Τα τείχη προστατεύονταν από έντεκα προμαχώνες, οι οποίοι πήραν την ονομασία τους από τις έντεκα οικογένειες της ιταλικής αριστοκρατίας της πόλης, οι οποίες είχαν συμβάλει στην κατασκευή τους. Περιτριγυρίζονταν από μια βαθιά τάφρο, που τότε ήταν γεμάτη με νερό από τον ποταμό Πεδιαίο, ο οποίος διέσχιζε την πόλη. Τα τείχη, την περίοδο αυτή περιελάμβαναν τρεις πύλες⁴²: την πύλη της Αμμοχώστου, ή Porta Giuliana (προς τιμή του Giulio Savorgano), την πύλη της Πάφου ή Porta San Domenico και την πύλη της Κερύνειας, ή Porta del Proveditore (Marangou, 1995: 58).

Με πρωτοβουλία της Βρετανικής Κυβέρνησης, στις 28 Δεκεμβρίου 1963, ο Βρετανός υπουργών σχέσεων της Κοινοπολιτείας, Duncan Sands, επισκέφθηκε τη Λευκωσία και, κατά τη διάρκεια των συνομιλιών με την Κυπριακή Κυβέρνηση, κατάφερε να πάρει τη συγκατάθεσή της, για τη δημιουργία διαχωριστικής γραμμής στη Λευκωσία, για να χωριστούν οι Τούρκοι από τους Έλληνες (Marangou, 1995: 92), λόγω του ξεσπάσματος των

⁴²Οι τρεις ενετικές πύλες δεν έχουν πρακτική χρησιμότητα. Δημιουργήθηκαν για διευκόλυνση της τροχαίας κίνησης στη ραγδαίως αναπτυσσόμενη πρωτεύουσα και τα προάστια της (Κεσισιάν, 1989: 74).

πρώτων σοβαρών διακοινοτικών ταραχών μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στη νεαρή τότε Κυπριακή Δημοκρατία⁴³. Το σχέδιο της Πράσινης Γραμμής⁴⁴ ήταν, σύμφωνα με τον Πρόεδρο Μακάριο, «ένα πρακτικό σχέδιο για να διευκολυνθεί τη συγκεκριμένη στιγμή η διατήρηση της εκχειρίδας» (Marangou, 1995: 92-93). Από τότε, η γραμμή αυτή παρέμεινε ως μόνιμη διαχωριστική γραμμή μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, η οποία χωρίζει την πόλη σε δύο μέρη κατά μήκος του ανατολικού και δυτικού της άξονα. Η «Πράσινη Γραμμή» ή «Νεκρή Ζώνη» όπως αλλιώς ονομάζεται, καθιστά τη Λευκωσία ως τη μόνη διαιρεμένη πρωτεύουσα στον κόσμο σήμερα.⁴⁵ Σύμφωνα με τον Δημητρίου (Demetriou, 2004: 241 στο Gaffikin et al., 2011: 235): «η ύπαρξη της “Πράσινης Γραμμής” έχει υπονομεύσει την κεντρική θέση της παλιάς πόλης και την έχει μετατρέψει σε “συνοριακή” πόλη ή σε “οριακή ζώνη” περιθωριακής σημασίας».

Από τότε που σταμάτησαν οι μάχες⁴⁶ με αφορμή την τουρκική εισβολή της 20^{ης} Ιουλίου 1974, κανείς, εκτός από τις περιπόλους του ΟΗΕ, δεν ξαναμπήκε στη ζώνη αυτή (Lacarrière, 2003: 15), και το μόνο που μπορεί κάποιος να δει είναι ερείπια, σιδερικά, σωροί από χαλάσματα. Στο βιβλίο του «Λευκωσία-η νεκρή ζώνη» ο Jacques Lacarrière αναφέρει: «...Έτσι, που σ’ αυτούς τους τοίχους-φαντάσματα να μετρά κανείς τη διάρκεια και το εύρος της καταστροφής με το ύψος των δέντρων. Ίσως γι’ αυτό η Νεκρή Ζώνη να ονομάζεται ειρωνικά «Πράσινη Γραμμή» (Lacarrière, 2003: 25).

Ο Δήμος Λευκωσίας, αναγνωρίζοντας την ομορφιά και την μοναδική αξία της περιοχής κοντά στην Πράσινη Γραμμή, σε στενή συνεργασία με την κυβέρνηση και το αναπτυξιακό πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών, ανακήρυξε προστατευόμενη τόσο την περιοχή που ελέγχεται από την κυβέρνηση όσο και τον κατεχόμενο -από τους Τούρκους- τομέα. Στόχος της ενέργειας αυτής είναι η προστασία και διατήρηση όλων των ιστορικών κτιρίων και γενικότερα η αναβίωση και αναβάθμιση της περιοχής (Marangou, 1995: 139).

⁴³ Τμήμα Τελωνίων. Σημεία Διέλευσης – Κανονισμός Πράσινης Γραμμής.

⁴⁴ Ονομάστηκε «Πράσινη Γραμμή» επειδή, ο τότε διοικητικός των βρετανικών δυνάμεων στην Κύπρο, στρατηγός Γιανγκ, τη χάραξε με πράσινο μολύβι πάνω στο χάρτη (Τμήμα Τελωνίων. Σημεία Διέλευσης – Κανονισμός Πράσινης Γραμμής). Τα Ηνωμένα Έθνη την ονόμασαν «ουδέτερη ζώνη» («Buffer zone») (Lacarrière, 2003: 15).

⁴⁵ Τμήμα Τελωνίων. Σημεία Διέλευσης – Κανονισμός Πράσινης Γραμμής.

⁴⁶ Στις 16 Αυγούστου 1974.

Κατά την περίοδο της ένταξης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 1^η Μαΐου 2004, τέθηκε σε ισχύ ο κανονισμός που εγκρίθηκε στις 29 Απριλίου 2004, «Κανονισμός της Πράσινης Γραμμής» (κανονισμός (ΕΚ) αριθ.866/2004 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για το καθεστώς βάσει του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου 10 της Πράξης Προσχώρησης), ο οποίος θεσπίζει ειδικούς κανόνες σχετικά με τη διέλευση των εμπορευμάτων, των υπηρεσιών και των προσώπων μέσω της γραμμής μεταξύ των περιοχών που τελούν υπό τον αποτελεσματικό έλεγχο της Κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας και των περιοχών στις οποίες η Κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο. Ο ίδιος κανονισμός παράλληλα ορίζει ότι, η γραμμή δεν αποτελεί εξωτερικό σύνορο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο κανονισμός έχει ως στόχο την περαιτέρω διευκόλυνση της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και προσώπων από τη γραμμή, συμβάλλοντας έτσι στην ενοποίηση της νήσου.⁴⁷

Στην –εντός των τειχών–Λευκωσία και ιδιαίτερα σε περιοχές λίγα μέτρα μακριά από τα εμπορικά καταστήματα, διαπιστώνει κανείς ότι η πόλη ζει και αναπνέει ανάμεσα σε ρυθμούς Ανατολής και Δύσης και νιώθει ότι η παλιά έννοια της ζωής στη γειτονιά έχει επιβιώσει. Πολλά από τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά και λεπτομέρειες, τα οποία περιγράφει ο Ludwig Salvator⁴⁸ (π.χ. πετρόκτιστα σπίτια, πλινθόκτιστα, διώροφα, με ξύλινες στέγες στηριζόμενες σε δοκούς, κρεμαστά μπαλκόνια) (Michaelides, 2012: 304-306), σπίτια με εσωτερική αυλή και εισόδους ερμητικά κλειστές στην αιχμή του δρόμου, μπορούμε ακόμα και σήμερα να τα συναντήσουμε στα λίγα αρχοντικά της Οθωμανικής περιόδου, τα οποία έχουν διασωθεί στη Λευκωσία.

Διασχίζοντας κάποιος την παλιά πόλη διαπιστώνει ότι σταδιακά εξελίσσεται σε μια αστική περιοχή υψηλής ποιότητας, όπου κάποιος μπορεί να συναντήσει εμπορικά καταστήματα, θέατρα, εργαστήρια καλλιτεχνών και χειροτεχνιών, μουσεία, τράπεζες, εστιατόρια, καφετέριες, οικιστικά κτίρια. Ο καλύτερος τρόπος για να ξεκινήσει κάποιος τη βόλτα του στην παλιά Λευκωσία είναι ο χώρος από την Πλατεία Ελευθερίας⁴⁹, ο οποίος τώρα

⁴⁷ Πρεσβεία της Κυπριακής Δημοκρατίας στη Στοκχόλμη. *Η Κύπρος στην ΕΕ. Γενικά*.

⁴⁸ Ο Ludwig Salvator ήταν γιος του Μεγάλου Δούκα της Τοσκάνης Leopold II, της οικογένειας των Αψβούργων από την Αυστρία. Το 1873 επισκέφθηκε και την Κύπρο, όπου παρέμεινε για έξι μήνες συγγράφοντας το βιβλίο του «Λευκωσία- πρωτεύουσα της Κύπρου». Σε αυτό περιγράφει λεπτομερώς την πόλη, τα παζάρια, τα προϊόντα και τις παραδόσεις της πόλης (Δήμος Λευκωσίας. *Ο Αρχιδούκας της Αυστρίας*).

⁴⁹ Η Πλατεία Ελευθερίας αποτελεί κομβικό σημείο του οδικού συστήματος της πόλης και μια από τις κυριότερες εισόδους/εξόδους προς/από την –εντός των τειχών– πόλη της Λευκωσίας (Νικολαΐδης κ.ά., 2006:

βρίσκεται υπό κατασκευή. Το έργο ανάπλασης της Πλατείας Ελευθερίας και του περιβάλλοντα χώρου περιλαμβάνει την κατασκευή γέφυρας-πλατείας, την τοπιοτέχνηση της Τάφρου, διορθωτικές εργασίες στα Ενετικά Τείχη, εγκαταστάσεις ανελκυστήρων και εργασίες φωτισμού, ηλεκτρομηχανολογικές εργασίες, εξοπλισμό (street furniture), κατασκευή καταστημάτων και χώρων υγιεινής.⁵⁰ Το υποσχόμενο αυτό έργο, το οποίο δύναται να αναζωογονήσει όχι μόνο την παλιά πόλη, αλλά και την ευρύτερη περιοχή, σχεδιάστηκε από την διεθνούς φήμης αρχιτέκτονα Zaha Hadid και του γραφείου της, το έργο των οποίων βραβεύτηκε μετά από πανευρωπαϊκό διαγωνισμό.⁵¹

Οι δύο γνωστές εμπορικές οδοί της παλιάς Λευκωσίας, Λήδρας και Ονασαγόρου, οι οποίες αρχίζουν από την Πλατεία Ελευθερίας και τελειώνουν στην Πράσινη Γραμμή, από παλαιότερα μέχρι και σήμερα, αποτελούν τα κεντρικά σημεία κάθε δραστηριότητας, εμπορικής, καλλιτεχνικής, ακόμα και πολιτικής (Marangou, 1995: 112). Το τέλος της οδού Ονασαγόρου μάς οδηγεί στην εκκλησία της Φανερωμένης, τη μεγαλύτερη εκκλησία της παλιάς Λευκωσίας, την Πλατεία του Παρθεναγωγείου, το οποίο ιδρύθηκε το 1859, και στο βασιλικό παρεκκλήσι του Μισιρικού, το οποίο κτίστηκε από τον Ερρίκο II, Λουζιτιανό Βασιλιά της Κύπρου μεταξύ του 1285-1324. Πίσω από το Παρθεναγωγείο βρίσκεται η Δημοτική Αγορά, μικρομεσαίες βιομηχανίες, αποθήκες, καφενεία, υαλοπωλεία, εργαστήρια καλλιτεχνών, πολυλειτουργικοί χώροι, όπως καφεστιατόρια-βιβλιοθήκες. Στην οδό Σόλωνος βρίσκεται η εκκλησία του Τρυπιώτη, η οποία είναι αφιερωμένη στον Αρχάγγελο Μιχαήλ, και πιο πάνω βρίσκεται η Φράγκικη εκκλησία των Αυγουστινιανών μοναχών, αφιερωμένη στην Παναγία, τώρα τζαμί Ομεριέ. Στον ίδιο αυτό δρόμο βρίσκεται το αρχοντικό του Δραγομάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου (Marangou, 1995: 119-129).

Ένα άλλο ιστορικό κέντρο στην καρδιά της παλιάς Λευκωσίας είναι η Πλατεία της Αρχιεπισκοπής, όπου κάποιος μπορεί να ξεκινήσει έναν άλλον απολαυστικό περίπατο για να επισκεφθεί την Παλιά Αρχιεπισκοπή, όπου τώρα στεγάζεται το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης. Επίσης, μπορεί να επισκεφθεί το Βυζαντινό Μουσείο και τις Πινακοθήκες του Ιδρύματος

9). Μακροπρόθεσμα, η Πλατεία αναμένεται, σύμφωνα με πληροφορίες από το Δήμο Λευκωσίας, να πεζοδρομηθεί εξολοκλήρου, καθώς με τον τρόπο αυτό θα εξυπηρετεί κυρίως τους πεζούς, αποτελώντας κύριο σημείο ψυχαγωγίας, ξεκούρασης και κοινωνικής συνάθροισης (Νικολαΐδης κ.ά., 2006: 9) Η πλήρης πεζοδρομοποίηση της Πλατείας Ελευθερίας προβλέπεται να γίνει μακροπρόθεσμα με τη μετακίνηση των αστικών λεωφορείων από την Πλατεία Σολωμού. (Νικολαΐδης κ.ά., 2006: 29).

⁵⁰ Δήμος Λευκωσίας. Ανάπλαση Πλατείας Ελευθερίας.

⁵¹ Δήμος Λευκωσίας. Ανάπλαση Πλατείας Ελευθερίας.

Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τον Καθεδρικό Ναό Αγίου Ιωάννη, το Μουσείο Απελευθερωτικού Αγώνα Ε.Ο.Κ.Α. 1955-59, το Παγκύπριο Γυμνάσιο και τα Μουσεία του, το Δημοτικό Κέντρο Τεχνών, το Πολυεργαστηριακό Κέντρο Χρυσалиνιώτισσας, το Κέντρο Εικαστικών Τεχνών και Έρευνας Κώστα και Ρίτας Σεβέρη, την Πύλη Αμμοχώστου⁵² κ.ά.

Πίσω από την Αρχιεπισκοπή, ανάμεσα στις οδούς Παλιάς Ηλεκτρικής, Επτανήσου και Ισαακίου Κομνηνού, βρίσκεται -υπό κατασκευή- το Νέο Δημαρχείο Λευκωσίας, το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το Πρόγραμμα Αναζωογόνησης των Περιοχών της Πράσινης Γραμμής. Η μεταφορά της Δημοτικής Αρχής στην καρδιά της παλιάς πόλης πιστεύεται ότι «θα συμβάλει δυναμικά και ευεργετικά στη διαδικασία επαναδραστηριοποίησης και ενίσχυσης του ρόλου της ως το φυσικό, παραδοσιακό ιστορικό κέντρο της Λευκωσίας, προσελκύοντας νέες δυναμικές επενδύσεις»⁵³.

Η έναρξη ενός οργανωμένου πολεοδομικού σχεδιασμού της –εντός των τειχών- πόλης ξεκίνησε τέλη της δεκαετίας του '70. Συγκεκριμένα, το 1979, τέθηκαν με πρωτοβουλία του Δήμου Λευκωσίας και του Τμήματος Πολεοδομίας και Οικήσεως οι προϋποθέσεις για δικοινοτικό πολεοδομικό σχεδιασμό (Nicosia Master Plan) με τη συνεργασία των δύο κοινοτήτων της πόλης κάτω από το συντονισμό και την οικονομική ενίσχυση του Προγράμματος Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP). Ωστόσο, σημαντικά εμπόδια έχουν σταθεί τροχοπέδη στη συμβατή ανάπτυξη και των δύο μερών της πόλης καθώς ταλανίζονται από δύο διαφορετικά σενάρια: της ενωμένης και της διαιρεμένης Λευκωσίας (Gaffikin et al., 2011: 234).

Στα σχέδια αναζωογόνησης της παλιάς πόλης, ο Δήμος Λευκωσίας δημιούργησε τη «Λαϊκή Γειτονιά», στις οδούς Αριστοκύπρου και Πραξάνδρου, τα εγκαίνια της οποίας έγιναν επί δημαρχίας Λέλλου Δημητριάδη στις 21 Δεκεμβρίου 1983. Στόχος της δημιουργίας της ήταν η διατήρηση του παραδοσιακού χαρακτήρα της Παλιάς Λευκωσίας, της περιόδου γύρω στα 1900, και η αξιοποίηση του χώρου με προσθήκη νέων κατασκευών για τη δημιουργία ενός κέντρου για την προβολή της Λαϊκής Τέχνης και του Πολιτισμού καθώς και τη δημιουργία χώρων πώλησης τοπικών προϊόντων. Ο χώρος είναι λιθόστρωτος γεγονός που επιτρέπει την

⁵² Η Πύλη Αμμοχώστου σήμερα αποτελεί Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Λευκωσίας. Θεωρείτο η κύρια Πύλη της Λευκωσίας, γι' αυτό το λόγο χτίστηκε πιο περίτεχνα (Κεσισιάν, 1989: 74).

⁵³ Δήμος Λευκωσίας. *Νέο Δημαρχείο Λευκωσίας*.

εύκολη διέλευση των πεζών, την καλύτερη έκθεση προϊόντων, την ευκολότερη πρόσβαση στα εργαστήρια και την ανάδειξη της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Η Λαϊκή Γειτονιά βραβεύτηκε από την Ένωση Δημοσιογράφων και Συγγραφέων Τουρισμού FIJET με το *Pomme d'Or* στις 3 Μαΐου 1988.⁵⁴

Δυστυχώς, σήμερα, η Λαϊκή Γειτονιά έχει οδηγηθεί στον μαρασμό και την υποβάθμιση για ποικίλους λόγους. Σύμφωνα με δημοσίευμα την ηλεκτρονικής έκδοσης της εφημερίδας *Ο Φιλελεύθερος*, ημερομηνίας 04 Ιουλίου 2017⁵⁵, ο Δήμος Λευκωσίας αδυνατεί να συντηρήσει τη Λαϊκή Γειτονιά καθώς, τα χρήματα, που καταβάλλει στο Υπουργείο Εσωτερικών από το μίσθωμά της, υπερβαίνουν κατά πολύ τα έσοδα. Πολλά καταλύματα έχουν εγκαταλειφθεί και παρατηρούνται καθυστερήσεις στην καταβολή των ενοικίων. Επίσης, σύμφωνα με το ίδιο δημοσίευμα, οι ξεναγοί έχουν οδηγίες από τα τουριστικά γραφεία να διοχετεύουν τους τουρίστες στην κατεχόμενη Λευκωσία, λόγω άλλων οικονομικών οφελών. Επίσης, η Λαϊκή Γειτονιά, από χώρος κυπριακής τέχνης, μετατράπηκε σε χώρο «κινέζικης τέχνης» καθώς τα καταστήματα εισάγουν και πωλούν κινέζικα προϊόντα λόγω χαμηλού κόστους κατασκευής, με αποτέλεσμα την αλλοίωση της παραδοσιακής της εικόνας.

Το 1984, το Ενιαίο Ρυθμιστικό Σχέδιο Λευκωσίας ετοίμασε το “Master Plan for the Metropolitan Area of Nicosia” που είχε σαν κατευθυντήριο άξονα την αναγκαιότητα για συγκεντρωμένη και συμπαγή ανάπτυξη και αποτέλεσε τη βάση για το Τοπικό Σχέδιο του 1990, ενώ το 1985 είχε επικεντρωθεί στη -σε βάθος- μελέτη της Κεντρικής Περιοχής Λευκωσίας “Area Scheme for the city centre”. Στα πλαίσια αυτής της φάσης σχεδιασμού, έγινε η επεξεργασία εικοσαετούς προγράμματος έργων προτεραιότητας, τα οποία υλοποιήθηκαν μεταξύ του 1986-2003 σε στρατηγικά σημεία της -εντός των τειχών- πόλης και στις δύο πλευρές της Νεκρής Ζώνης με χρηματοδότηση από προ-ενταξιακά κονδύλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Οργανισμού των Ηνωμένων Πολιτειών για Διεθνή Ανάπτυξη (USAID).

Το 2005, διεξήχθη η δικινοτική μελέτη για κοινή Στρατηγική Πολεοδομικής Ανάπτυξης του Κέντρου, η οποία κάλυψε ολόκληρη την κεντρική περιοχή της πόλης, τόσο το ελεύθερο όσο

⁵⁴ Δήμος Λευκωσίας. *Λαϊκή Γειτονιά*.

⁵⁵ Philenews (2017) *Σε μαρασμό η Λαϊκή Γειτονιά- «Στέλλουν τουρίστες στα κατεχόμενα»*.

και το κατεχόμενο τμήμα, και διενεργήθηκε από ομάδα συμβούλων από τις δύο κοινότητες. Η μελέτη αυτή κατέληξε στον καθορισμό Στρατηγικής Αναζωογόνησης μέσω της αξιοποίησης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017: 17-18). Η αξιοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς αφορά κυρίως στην ενθάρρυνση αξιοποίησης των κτιρίων πολιτιστικής κληρονομιάς για στέγαση εκπαιδευτικών χρήσεων στην Κεντρική Περιοχή Λευκωσίας (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017: 49-50). Τρία αξιοσημείωτα παραδείγματα αφορούν στη στέγαση τριών εκπαιδευτηρίων σε διατηρητέα κτίρια στο νότιο τμήμα της –εντός των τειχών–Λευκωσίας. Το ένα αφορά στην αναπαλαίωση διατηρητέων κτιρίων και παραχώρηση πολεοδομικής άδειας από τον Δήμο Λευκωσίας για σκοπούς στέγασης της Θεολογικής Σχολής της Εκκλησίας της Κύπρου στις οδούς Ισοκράτους, Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ και Ζήνωνος Κιτιέως. Το δεύτερο παράδειγμα αφορά στη στέγαση του Τμήματος Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Κύπρου σε διατηρητέο κτίριο στις οδούς Λήδρας και Αριάδνης. Το τρίτο αφορά στη μετατροπή ενός σπιτιού που κτίστηκε αρχές του 20^{ου} αιώνα στη Χρυσαιλιώτισσα σε χώρο στέγασης Νηπιαγωγείου. Όσον αφορά το βόρειο τμήμα, έγινε αποκατάσταση κτιρίων αρχιτεκτονικής κληρονομιάς τα οποία, σήμερα, αποτελούν σημαντικό μέρος της πολιτιστικής και κοινωνικής ζωής της τουρκοκυπριακής κοινότητας, όπως το Būyūk Han (Great Inn), το Bandabulya (Bazaar) (Caner, 2015: 5).

Το 2017, εγκρίθηκε το Σχέδιο Περιοχής Κέντρου Λευκωσίας⁵⁶ (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017: 79) για την περιτειχισμένη πόλη, η οποία είναι Προστατευόμενη Περιοχή Πολιτιστικής Κληρονομιάς και προτάθηκε η ανάγκη να αναγνωριστεί και ως «Ειδική Ζώνη Αναζωογόνησης», τονίζοντας ότι ο πολεοδομικός σχεδιασμός και οι ρυθμίσεις του χρειάζονται περαιτέρω ενίσχυση με δράσεις και κοινωνικο-οικονομικά εργαλεία που να εξασφαλίζουν μια ολοκληρωμένη πολιτική αναζωογόνησης. Το Σχέδιο Περιοχής βασίστηκε στη φιλοσοφία και στις πρόνοιες του Ολοκληρωμένου Σχεδίου Κινητικότητας Λευκωσίας (ΟΣΚΛ) που ετοιμάστηκε από εμπειρογνώμονες τους οποίους εργοδότησε το Υπουργείο Συγκοινωνιών και Έργων.

⁵⁶ Η ετοιμασία του Σχεδίου Περιοχής έγινε στα πλαίσια του Τοπικού Σχεδίου Λευκωσίας, της δικινοτικής μελέτης “New Vision”, του Ολοκληρωμένου Σχεδίου Κινητικότητας (ΟΣΚΛ) και με βάση τις απόψεις που προέκυψαν μετά από πλατιά διαβούλευση με το κοινό (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017: 17).

Κάνοντας αποτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης και των βασικών προβλημάτων της περιοχής, το Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως κατέληξε σε συμπεράσματα, τα οποία καταδεικνύουν τους λόγους που οδήγησαν στην υποβάθμιση της περιοχής σε σύγκριση με άλλες περιοχές και πόλεις της Κύπρου, στην έλλειψη ζωτικότητας και δυναμισμού (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017: 13-16). Τέτοια είναι:-

- τα πολεοδομικά προβλήματα,
- οι ιδιαίτερες συνθήκες της Λευκωσίας, οι οποίες προκύπτουν από τους τοπικούς πολιτικούς και κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες (διχοτόμηση της πόλης/νεκρή ζώνη, χαμηλή ποιότητα κτισμάτων, γήρανση του πληθυσμού, εγκαταλειμμένες ασυντήρητες οικοδομές, έλλειψη ιδιωτικής πρωτοβουλίας,⁵⁷ φτωχή εικόνα δημοσίων χώρων, ανάμειξη πολλών συσσωρευμένων ακατάλληλων χρήσεων περιμετρικά των ενετικών τειχών),
- η δομή της ιδιοκτησίας και της αγοράς γης (νέες δραστηριότητες σε τομείς ψηλής καταναλωτικής ζήτησης όπως εστιατόρια, καφετέριες, σημαντική αύξηση χώρων αναψυχής, μαζικότητα, έλλειψη χώρων στάθμευσης, ασυμβίβαστες χρήσεις εργαστηρίων και αποθηκών σε αξιόλογες αρχιτεκτονικά οικοδομές) και
- γραφειοκρατικές δομές που ισχύουν για τη ρύθμιση της ανάπτυξης (πεπαλαιωμένο ή ανύπαρκτο νομοθετικό πλαίσιο) (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017: 13).

Στρατηγικοί στόχοι που τέθηκαν για την περιτειχισμένη πόλη, σύμφωνα με το Σχέδιο Περιοχής Κέντρου Λευκωσίας, είναι:-

- Αναγνώριση της -εντός των τειχών- πόλης ως “δημόσιο πολιτιστικό και οικονομικό αγαθό” που θα πρέπει να αποκτήσει καθεστώς «Ειδικής Ζώνης Αναζωογόνησης», αναγνωρίζοντας την εθνική σημασία της περιοχής και τις μοναδικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει,
- προβολή του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα της περιτειχισμένης πόλης ως το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του Κέντρου ως το συγκριτικό του πλεονέκτημα,

⁵⁷ Σύμφωνα με συνέντευξη που παραχώρησε ο Δήμαρχος της Λευκωσίας Κωνσταντίνος Γιωρκάτζης (Γιωρκάτζης, 2015), πολλά κτίρια βρίσκονται υπό κατάρρευση, γιατί οι ιδιοκτήτες δεν έχουν την οικονομική ευχέρεια να τα συντηρήσουν, παρ’ όλο που οι Τοπικές Αρχές προέβησαν στον εξωραϊσμό των προσόψεων, στη δημιουργία πεζοδρομίων και στη βελτίωση των δρόμων.

- επανάχρηση του πολύτιμου αποθέματος ιστορικών μνημείων και παραδοσιακών οικοδομών για τη στέγαση πολιτιστικών λειτουργιών, καλλιτεχνικών στούντιο, ιδρυμάτων ανώτερης εκπαίδευσης και ερευνητικών κέντρων,
- ενθάρρυνση μικρών αστικών ξενοδοχείων και λειτουργιών ποιοτικού τουρισμού και επαγγελματικών επιχειρήσεων για μετακίνησή τους στην παλιά πόλη,
- εξεύρεση χώρου εργασίας και μηχανισμού στήριξης των μικρών και μεσαίων επαγγελματικών και δημιουργικών επιχειρήσεων για προσέλκυση τους στο ιστορικό κέντρο,
- απλούστευση των κινήτρων και διαδικασιών για την ενίσχυση του τομέα αποκατάστασης και επανάχρησης υφιστάμενων κτιρίων,
- προστασία της χρήσης της κατοικίας αφού η αναζωογόνηση δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς κατοίκους,
- καλύτερος διαχωρισμός ζωνών και συντονισμός χρήσεων γης και υποδομών,
- αποκατάσταση οικοδομών και σχεδιασμός με σεβασμό στην ταυτότητα και τον ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό χαρακτήρα της περιοχής. (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017: 70)

Σύμφωνα με το ίδιο Σχέδιο, τέθηκε η ανάγκη εφαρμογής δράσεων πολιτικής που επηρεάζουν την αναζωογόνηση, πέραν από τον πολεοδομικό σχεδιασμό, όπως:-

- η αναγνώριση από διεθνείς οργανισμούς της πολιτιστικής κληρονομιάς που εμπεριέχει ως σύνολο το ιστορικό κέντρο,
- θέματα διαχείρισης των κοινόκτητων ιδιοκτησιών,
- τρόποι αντιμετώπισης των γερασμένων κτιρίων,
- φορολογικές ρυθμίσεις,
- πηγές χρηματοδότησης και τρόπους συνεργασίας δημόσιου – ιδιωτικού τομέα,
- άρση των γραφειοκρατικών περιορισμών για την επιτάχυνση των επενδύσεων,
- επιβολή προστασίας των ανέσεων των κατοίκων στις ζώνες κατοικίας από τις χρήσεις αναψυχής. (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017: 79)

Για την επίτευξη των πιο πάνω στόχων, τέθηκαν προτεραιότητες όπως:-

- Προώθηση της μελλοντικής ενοποίησης της πόλης με ανάλογο σχεδιασμό ώστε να διατηρούνται οι προϋποθέσεις για μελλοντική λειτουργία της ως μιας οντότητας,
- ελεύθερη ανάπτυξη μεγάλου εύρους χρήσεων δεδομένου ότι δεν υπερβαίνουν την κλίμακα της περιοχής και τη δυνατότητα των υποδομών για να τις εξυπηρετήσουν,
- ενθάρρυνση με κίνητρα του εμπλουτισμού της εμπορικότητας της περιοχής με ένα εύρος επιχειρήσεων, εμπορικών και αναψυχής, που δεν θα περιορίζονται μόνο σε αναπτύξεις εστίασης,
- εφαρμογή πλαισίου αισθητικής αναβάθμισης για τις βιτρίνες των όψεων, για τα συστήματα σκίασης, τις επιγραφές των καταστημάτων και τον εξοπλισμό υπαίθριας εστίασης,
- εφαρμογή αυστηρού πλαισίου τήρησης ωραρίου λειτουργίας και μέτρων για αποφυγή ηχορύπανσης και οσμορύπανσης των χώρων αναψυχής στις γειτονικές χρήσεις,
- επέκταση των πεζόδρομων και δημιουργία ζωνών προτεραιότητας πεζών,
- θέσπιση αυστηρότερων μέτρων διαχείρισης των αναγκών των επιχειρήσεων σε στάθμευση. Βραχυπρόθεσμη στάθμευση του αγοραστικού κοινού στους χώρους στάθμευσης των πεζοδρόμων και όχι στάθμευση μακράς διάρκειας από τους εργαζομένους και τους επιχειρηματίες της περιοχής,
- προώθηση της διακίνησης με τα μικρά λεωφορεία, τα οποία θα συνδέουν την παλιά πόλη με τους μεγάλους χώρους στάθμευσης εκτός τειχών και τις κύριες διαδρομές των αστικών λεωφορείων. (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017: 80)

Εκτός από το Κράτος και τις Τοπικές Αρχές, ιδιωτικές εταιρείες ανάπτυξης αξιοποιούν την ακίνητη τους περιουσία, η οποία βρίσκεται εντός των τειχών, συμβάλλοντας στην αναζωογόνηση της ιστορικής παλιάς πόλης της Λευκωσίας. Παράδειγμα αποτελεί η επενδυτική εταιρεία ακινήτων Ledra Properties, η οποία συστάθηκε το 2000, οι επενδύσεις της οποίας συγκεντρώνονται αποκλειστικά στην –εντός των τειχών–Λευκωσία. Η εταιρεία

έχει ως αποστολή της την αποκατάσταση παλαιών κτιρίων προς ενοικίασή τους σε νεαρούς επαγγελματίες τόσο για τις οικιστικές τους ανάγκες όσο και για τις επαγγελματικές.⁵⁸

Η Λευκωσία -εκτός των τειχών- μοιάζει όπως κάθε άλλη ευρωπαϊκή πόλη, όπου αυτοκίνητα, φαρδιοί δρόμοι, πολυτελή καταστήματα, κτίρια χτισμένα με ασάλι ενισχυμένα με μπετόν και γυαλί, μαρτυρούν ότι η ζωή συνεχίζει να αναπτύσσεται με σύγχρονους και γρήγορους ρυθμούς έχοντας ως παρακαταθήκη μια πλούσια κληρονομιά την οποία καλείται να διαφυλάξει και να αξιοποιήσει όπως της αξίζει.

4.2 Η Δημιουργία Συστάδων Πολιτισμού στην – Εντός των Τειχών-Λευκωσία-Προϋποθέσεις, Κίνητρα και Βιωσιμότητα

4.2.1 Ευνοϊκοί Παράγοντες για Δημιουργία και Στήριξη Συστάδων Πολιτισμού στην –Εντός των Τειχών- Πόλη της Λευκωσίας

Όπως είδαμε πιο πάνω, ποικίλοι τοπικοί παράγοντες αποτελούν εμπόδιο στην πραγματοποίηση ενός ορθού πολεοδομικού σχεδιασμού στην –εντός των τειχών-πόλη της Λευκωσίας, η οποία -αν και με πλούσια πολιτιστική παρακαταθήκη- εντούτοις ταλαιπωρείται από αρκετά ζητήματα, που προκύπτουν από πολιτικούς, κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες και από ανεπάρκεια γραφειοκρατικών δομών για ρύθμιση της ανάπτυξης. Εντούτοις, ευνοϊκοί, υποσχόμενοι παράγοντες αναδύονται σιγά σιγά, δίνοντας νέες προοπτικές στην ανάπτυξη των δημιουργικών βιομηχανιών και τομείς έρευνας και ανάπτυξης.

Παράδειγμα αποτελεί η Ίδρυση του Κέντρου Αριστείας στην Έρευνα και την Καινοτομία “Research centre on Interactive media, Smart systems and emerging technologies” με την επωνυμία RISE στο κέντρο της –εντός των τειχών- πόλης της Λευκωσίας (κτίριο της αγοράς του παλιού δημαρχείου Λευκωσίας)⁵⁹. Επίσης, η απόφαση για δημιουργία Συνοικίας Δημιουργικών Επιχειρήσεων κοντά στον χώρο της παλιάς αγοράς της –εντός των τειχών- πόλης θεωρείται ένα ευτυχές γεγονός. Συγκεκριμένα, σε δημοσίευσμά της, η εφημερίδα

⁵⁸ Ρόγιαλ. *Royal Hall*.

⁵⁹ Δήμος Λευκωσίας. Τίθεται και επίσημα η έναρξη του Κέντρου Αριστείας στην Έρευνα και την Καινοτομία RISE.

Πολίτης στις 19/9/2016 (Λυσάνδρου, 2016), αναφέρει ότι ο Δήμος Λευκωσίας προχώρησε στη διαδικασία απαλλοτρίωσης κτιρίων στην Οδό Ληδίνης, δίπλα στη Νεκρή Ζώνη, για τη στέγαση των επιχειρήσεων που θα ήθελαν να ενταχθούν στο σχέδιο Συνοικίας Δημιουργικών Επιχειρήσεων. Μέχρι την ημερομηνία δημοσίευσης της είδησης, οι προσόψεις των κτιρίων είχαν ήδη ανακαινιστεί, ωστόσο το εσωτερικό τους δεν είχε ανακαινιστεί, αφού εκεί φιλοξενούνταν για κάποιες δεκαετίες δεκαεπτά περίπου επιχειρήσεις (επιπλοποιοί, κωμοδρόμοι και άλλοι τεχνίτες). Δυστυχώς, μέχρι σήμερα ο στόχος δεν έχει ακόμη επιτευχθεί. Τροχοπέδη φαίνεται να στέκονται οι ενοικιαστές, οι οποίοι, σύμφωνα με το τότε δημοσίευμα, διαμαρτύρονταν πολύ έντονα καθώς δεν αποδέχονταν την πρόταση απαλλοτρίωσης. Κάποιος από τους επηρεαζόμενους δήλωσε: «Δεν μας είπαν να φύγουμε. Αλλά από τα μηνύματα που πήραμε από τις μέχρι στιγμής ενέργειες του Δήμου αντιλαμβανόμαστε πως αυτός είναι ο στόχος τους», σημείωσε. «Ας μας βρουν άλλη περιοχή να στεγαστούμε, με τους ίδιους όρους και να αναλάβουν και τα έξοδα της μετακόμισης», κατέληξε. Επίσης, σύμφωνα με τηλεφωνική επικοινωνία που είχε η γράφουσα με αρχιτέκτονα του Δήμου Λευκωσίας και υπεύθυνο για τον σχεδιασμό της Συνοικίας Δημιουργικών Επιχειρήσεων, εκκρεμούν χρονοβόρες νομικές διαδικασίες, καθώς ο ιδιοκτήτης των καταστημάτων και του δρόμου όπου βρίσκονται (ιδιωτικός δρόμος) έχει πεθάνει και πλέον το ζήτημα απαλλοτρίωσης αφορά τους κληρονόμους της περιουσίας.

Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη τα πιο πάνω, αντιλαμβανόμαστε ότι το RISE, καθώς και Συνοικία Δημιουργικών Επιχειρήσεων που πρόκειται να δημιουργηθεί αν ξεπεραστούν τα διάφορα εμπόδια που προφανώς αφορούν σε οικονομικούς παράγοντες και χρονοβόρες νομικές διαδικασίες, δύνανται να αναζωογονήσουν τις περιοχές που γειτνιάζουν με την Πράσινη Γραμμή και να αναβαθμίσουν την καρδιά της Λευκωσίας συμβάλλοντας στην ολοκληρωμένη βιώσιμη αστική ανάπτυξη του Δήμου.

Στα τρέχοντα έργα του Δήμου Λευκωσίας, αναφορικά με την –εντός των τειχών- πόλη περιλαμβάνεται, εκτός από την ανάπλαση της Πλατείας Ελευθερίας και τη δημιουργία του Νέου Δημαρχείου, αναβάθμιση του περιβάλλοντος των πεζόδρομων, με σχέδιο χορηγίας σε καταστηματαρχες για εξωραϊσμό των προσόψεων των καταστημάτων, με στόχο την αισθητική αναβάθμισή τους. Επίσης, περιλαμβάνεται ανάπλαση της περιοχής γύρω από την

Πύλη Πάφου με συντήρηση του μνημείου και ανάπλαση του περιβάλλοντος χώρου.⁶⁰ Η δημιουργία Συνοικίας Δημιουργικών Επιχειρήσεων, όπως διαφαίνεται, περιλαμβάνεται στα μελλοντικά έργα,⁶¹ παρά το γεγονός ότι η ιδέα δημιουργίας της είχε εκφραστεί από το τέλος του 2015. Αυτό κινεί την υποψία ότι η ύπαρξη «βετεράνων» τεχνιτών, εμποδίζει τη διαδικασία απαλλοτρίωσης για στέγαση νεοφυών, καινοτόμων επιχειρήσεων. Στα μελλοντικά σχέδια, παρόλο που περιλαμβάνονται κυκλοφοριακές διευθετήσεις στην περιοχή Πλατείας Παναγίας Παλλουριώτισσας (εκτός των τειχών), κυκλοφοριακές εισηγήσεις στην περιοχή Αγίου Ανδρέα (εκτός των τειχών), μελέτη κυκλοφορίας και στάθμευσης στην περιοχή Αγίων Ομολογητών (εκτός των τειχών), μελέτη κυκλοφορίας και στάθμευσης της περιοχής Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης (εκτός των τειχών),⁶² διαπιστώνουμε, ωστόσο, ότι δεν έχει προγραμματιστεί οποιαδήποτε μελέτη κυκλοφορίας και στάθμευσης για την –εντός των τειχών– πόλη. Αυτό που γνωρίζουμε είναι ότι, κατά την ανάπλαση της Πλατείας Ελευθερίας, προβλέπεται κατασκευή υπόγειου χώρου στάθμευσης δύο επιπέδων κατά μήκος της οδού Ομήρου, ο οποίος θα έχει έκταση για 85 θέσεις στάθμευσης σε κάθε επίπεδο (Νικολαΐδης κ. ά., 2006: 11) Προγραμματίζεται, επίσης, μεγάλος υπόγειος χώρος στάθμευσης στην -υπό κατασκευή- εκκλησία του Αποστόλου Βαρνάβα (χώρος Ιεράς Αρχιεπισκοπής), μέρος του οποίου θα διαθέσει η Εκκλησία για διευκόλυνση του Δήμου Λευκωσίας.

4.2.2 Μεθοδολογία και Τύπος Έρευνας

Στη βάση της εφαρμοσμένης ποιοτικής έρευνας που διεξήχθη, έγινε -επί τόπου- εντοπισμός και καταγραφή των δημιουργικών βιομηχανιών στην –εντός των τειχών– πόλη (Παράρτημα Α).⁶³ Από αυτές επιλέγηκαν δεκαπέντε δημιουργικές βιομηχανίες, των οποίων οι διευθυντές, λειτουργοί, καλλιτέχνες και επικεφαλής φορέων κλήθηκαν να απαντήσουν ένα ερωτηματολόγιο (Παράρτημα Β.1), το οποίο περιελάμβανε είκοσι ερωτήσεις. Οι ερωτήσεις που τέθηκαν στο ερωτηματολόγιο ήταν κλειστές, ανοικτές, με διαβάθμιση. Για παράδειγμα:-

- «Γνωρίζετε τι είναι οι συστάδες (clusters) πολιτισμού»; (κλειστή).

⁶⁰ Δήμος Λευκωσίας. *Ανάπλαση Περιοχής Πύλης Πάφου*.

⁶¹ Δήμος Λευκωσίας. *Συνοικία Δημιουργικών Επιχειρήσεων*.

⁶² Δήμος Λευκωσίας. *Μελέτη κυκλοφορίας και στάθμευσης της περιοχής Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης*.

⁶³ Αυτό έγινε στα πλαίσια του δυνατού καθώς κάποια καλλιτεχνικά εργαστήρια δεν έφεραν στην είσοδό τους πινακίδες ταυτότητάς τους.

- «Ποιο πιστεύετε ότι είναι το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της Λευκωσίας και ιδιαίτερα της –εντός των τειχών- Λευκωσίας»;(ανοικτή)
- «Το κοινό του οργανισμού σας είναι (βάλτε ν' στη διαβαθμισμένη κλίμακα)».(ερώτηση με επιλογές διαβαθμισμένη)

Όσον αφορά τη δομή του ερωτηματολογίου, αυτή είναι κλιμακωτή. Για παράδειγμα, το ερωτηματολόγιο αρχίζει με την διερευνητική ερώτηση «Γνωρίζετε τι είναι οι συστάδες πολιτισμού;» (ερώτηση αρ.1), συνεχίζοντας με την ερώτηση που αφορά στη σημασία της «τοποθεσίας» (ερώτηση αρ.2). Κλιμακώνεται με την 11^η ερώτηση, που αναφέρεται στην επιθυμία του ερωτηθέντα για συμμετοχή του οργανισμού που διευθύνει μαζί με μουσεία και άλλους χώρους πολιτισμού, σε μια διαδικασία δικτύωσης και προβολής με καθιέρωση κοινού εισιτηρίου, έκδοση κοινών διαφημιστικών φυλλαδίων, δημιουργία κοινού ιστότοπου, οργάνωση μεγάλης κλίμακας φεστιβάλ/εκθέσεων και άλλων εκδηλώσεων. Το ερωτηματολόγιο ολοκληρώνεται με ερωτήσεις όπως:-

- «Πώς φαντάζεστε την –εντός των τειχών- Λευκωσία στο άμεσο μέλλον»; (ερώτηση αρ.18)
- «Υπάρχει προθυμία εκ μέρους σας για ανάληψη πρωτοβουλίας συμμετοχής του Οργανισμού τον οποίο διευθύνετε- σε μια πολιτιστική συστάδα»; (ερώτηση αρ.19)
- «Πιστεύετε ότι το Κράτος και οι Τοπικές Αρχές θα παρείχαν ικανοποιητική στήριξη σε μια τέτοια πρωτοβουλία»; (ερώτηση αρ.20)

Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν προσωπικά από την υποφαινόμενη και απαντήθηκαν από τους συμμετέχοντες στα πλαίσια ευρύτερης συζήτησης και σκέψεων μαζί τους. Η διαδικασία συλλογής ποιοτικών δεδομένων από την ομάδα-στόχο, που στην περίπτωση αυτή αποτελούνταν από επαγγελματίες στον τομέα διαχείρισης δημιουργικών βιομηχανιών (διευθυντές, λειτουργοί, ιδιοκτήτες, εκπρόσωποι τοπικών φορέων),⁶⁴ σε συνδυασμό με την προσωπική επαφή τους με την ερευνήτρια, διασφαλίζει το πλεονέκτημα της «φαινομενικής εγκυρότητας» (face validity) της έρευνας (Guest et al., 2013: 22). Επομένως, οι απαντήσεις

⁶⁴ Να τονιστεί ότι για τη συναγωγή αντικειμενικότερων συμπερασμάτων, έχουν επιλεγεί τόσο δημόσιοι οργανισμοί, όσο και ιδιωτικοί, κερδοσκοπικοί και μη, οργανισμοί που ανήκουν στην τοπική αυτοδιοίκηση και επιχειρήσεις. Ζητήθηκε, επίσης, για σκοπούς της έρευνας, η συνδρομή εκπροσώπων φορέων τοπικής ανάπτυξης για να εκφράσουν τη δική τους άποψη πάνω στο θέμα αυτό.

και τα σχόλια της ομάδας-στόχου επιτρέπουν τη συναγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων. Συγκεκριμένα δόθηκε ερωτηματολόγιο στους:-

- i. Δρα Χαράλαμπο Γ. Χοτζάκογλου, Πρόεδρο Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών αναφορικά με το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης,
- ii. Δρ. Μαρίνα Σολομίδου-Ιερωνυμίδου, Διευθύντρια Τμήματος Αρχαιοτήτων, αναφορικά με το Αρχοντικό του Δραγομάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου, το οποίο υπάγεται στο Τμήμα Αρχαιοτήτων,
- iii. Μάριο Γεωργίου, λειτουργό στο Μουσείο Απελευθερωτικού Αγώνα Ε.Ο.Κ.Α. 1955-59, το οποίο υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού. Ο κύριος Γεωργίου απάντησε το ερωτηματολόγιο σε συνεννόηση με τον Διευθυντή Πολιτιστικών Υπηρεσιών του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, κύριο Παύλο Παρασκευά,
- iv. Δρ. Ρίτα Σεβέρη, Εκτελεστική Διευθύντρια Κέντρου Εικαστικών Τεχνών και Έρευνας (CVAR),
- v. Μιχάλη Φαντάρο, Έφορο Μουσείων Παγκυπρίου Γυμνασίου,
- vi. Άρτεμις Γεωργίου, Διευθύντρια Μουσικής Σκηνης RED,
- vii. Έλενα Τάνου, Πρόεδρο της Εταιρείας Τουριστικής Ανάπτυξης και Προβολής Περιφέρειας Λευκωσίας,
- viii. Αντρέα Νικολάου, Διευθυντή του Μουσείου Ιστορικής Μοτοσυκλέτας Κύπρου,
- ix. Αντρέα Χριστοδουλίδη, Διευθυντή Θεάτρου Ένα,
- x. Θεοδώρα Κναή, Δημοτικός Σύμβουλος, Πρόεδρος της Επιτροπής -Εντός των Τειχών- Πόλης και αρμόδια για τη λειτουργία του Πολυεργαστηριακού Κέντρου Χρυσαιλιωτίσσας,⁶⁵
- xi. Δημήτριο Νικολάου, Διευθυντή Κυπριακής Βιβλιοθήκης,
- xii. Χαρά Χειρίδου, Λειτουργό στον Πολυλειτουργικό Χώρο Meres,

⁶⁵ Το Πολυεργαστηριακό Κέντρο Χρυσαιλιωτίσσας αποτελείται από ένα ενδιαφέρον συγκρότημα οκτώ εργαστηρίων, τα οποία βρίσκονται γύρω από μια κεντρική αυλή, σύμφωνα με τα πρότυπα των παραδοσιακών χανιών. Δημιουργήθηκε προς ενθάρρυνση νέων καλλιτεχνών να δραστηριοποιηθούν στην – εντός των τειχών- πόλη. Εκεί στεγάζεται εργαστήριο χειροποίητου κοσμήματος, εργαστήριο ξυλουργίας, αιογραφίας, υαλουργίας, αγγειοπλαστικής και κεραμικών (Χαραλάμπους, 2012: 14-16).

- xiii. Νεόφυτο Νεοφύτου, Καλλιτέχνη και Ιδιοκτήτη της Γκαλερί «Το Άσυλο»,
- xiv. Σιμόνη Συμεωνίδου, Γλύπτρια,
- xv. Γιάννη Αγησιλάου, Αρχιτέκτονα και Διευθυντή του Αρχιτεκτονικού Εργαστηρίου Αγησιλάου και Καλαβάς.

4.2.3 Ανάλυση Ποιοτικής Έρευνας

Αυτό που εξέπληξε την υποφαινόμενη είναι η μεγάλη προθυμία των λειτουργών των επιλεγμένων δημιουργικών βιομηχανιών να συμμετέχουν στην έρευνα. Ενώ, οι πλείστες ερωτήσεις ήταν κλειστού τύπου, με επιλογή «Εξηγήστε, αν επιθυμείτε», πολλοί συμμετέχοντες έκριναν ορθό να δώσουν περαιτέρω εξηγήσεις προς ενίσχυση των απαντήσεών τους.

Από την έρευνα και τις απαντήσεις που λήφθηκαν για το ερωτηματολόγιο που περιλαμβάνονται στο Παράρτημα Β.2, διαφάνηκε ότι:-

- Πολύ λίγοι γνώριζαν τον όρο «συστάδες πολιτισμού». Όταν ζήτησαν από την υποφαινόμενη να τους καθοδηγήσει, οι πλείστοι απάντησαν ότι γνώριζαν περί τίνος πρόκειται, αλλά δεν γνώριζαν τον όρο.
- Η «τοποθεσία» διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία συστάδων πολιτισμού. Λαμβάνοντας υπόψη το μικρό –σχετικά- μέγεθος, της –εντός των τειχών-Λευκωσίας, τη γειτνίαση πολλών δημιουργικών βιομηχανιών, την ιστορικότητα, τη γραφικότητα της παλιάς Λευκωσίας, την προσιτότητά της, αντιλαμβανόμαστε ότι στο σύνολό της η παλιά Λευκωσία προσφέρεται για δημιουργία συστάδων πολιτισμού. Να τονιστεί ότι όλοι οι ερωτηθέντες, χωρίς εξαίρεση, απάντησαν θετικά στο ότι η γειτνίαση ανάμεσα στα μουσεία και άλλους χώρους πολιτισμού αποτελεί πλεονέκτημα για κοινές δράσεις, συνεργασία, αλληλοϋποστήριξη.
- Οι απόψεις δίστανται όσον αφορά τη συνεργασία των οργανισμών στη βάση ίδιας θεματολογίας και ίδιου αντικειμένου ενασχόλησης. Ωστόσο, διαφάνηκε ότι, μικροί και μεγάλοι οργανισμοί, κρατικοί ή μη, επιθυμούν να συνεργαστούν με την ελπίδα της αλληλοϋποστήριξης και της συμπληρωματικότητας.

- Η ύπαρξη αθέμιτου ανταγωνισμού στις δημιουργικές βιομηχανίες στην –εντός των τειχών- πόλη δεν υπάρχει σε μεγάλο βαθμό. Όμως η ύπαρξη υγιούς ανταγωνισμού, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Τα μουσεία με εξασφαλισμένους πόρους (κρατικά ή ιδιωτικά) δεν ενδιαφέρονται να κάνουν το πρώτο βήμα για σύναψη συνεργασιών, ώστε να στηρίξουν άλλους οργανισμούς χωρίς επαρκείς πόρους.
- Από την έρευνα διαφάνηκε ότι οι περισσότερες δημιουργικές βιομηχανίες δεν βρίσκονται σε υποβαθμισμένη συνοικία. Από αυτό συμπεραίνουμε ότι, παρά τα πολεοδομικά προβλήματα που υπάρχουν, την ύπαρξη της Νεκρής Ζώνης, εντούτοις ο Δήμος, το Κράτος και άλλοι αρμόδιοι φορείς κάνουν ό, τι μπορούν στα πλαίσια του εφικτού, για αξιοποίηση της παλιάς πόλης στο σύνολό της. Ωστόσο, ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα που παραμένει είναι η έλλειψη χώρων στάθμευσης και το προβληματικό οδικό δίκτυο.
- Σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες ήταν αρνητικοί στον συσχετισμό μόρφωσης-κοινωνικής διαστρωμάτωσης-κατανάλωσης πολιτισμού. Αυτό είναι πολύ ενθαρρυντικό, γιατί αποδεικνύει τον εκδημοκρατισμό του πολιτισμού και επομένως, την πρόσβαση όλων σε αυτόν.
- Οι περισσότεροι έχουν την εντύπωση ότι, αν άλλες δημιουργικές βιομηχανίες γειτνιάζαν με τον Οργανισμό τους, τότε η επισκεψιμότητα θα ήταν μεγαλύτερη με περισσότερες ευκαιρίες. Αυτό επαναλαμβάνει τη διαπίστωση ότι η γειτνίαση είναι προϋπόθεση για τη βιώσιμη ανάπτυξη των δημιουργικών βιομηχανιών.
- Σχεδόν όλοι έδειξαν προθυμία συνεργασίας με άλλους οργανισμούς και εξέφρασαν την πεποίθηση ότι η συνεργασία μεταξύ κρατικών, τοπικών αρχών και ιδιωτικών οργανισμών δεν είναι ανέφικτη.
- Όλοι ανεξαιρέτως οι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι χρειάζεται αναβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος και αστική αναζωογόνηση της ευρύτερης περιοχής. Αυτό, όπως έχουμε διαπιστώσει σε προηγούμενα κεφάλαια, γίνεται στη βάση του Σχεδίου

Περιοχής Κέντρου Λευκωσίας. Το πρόβλημα ίσως να έγκειται στους αργούς ρυθμούς της αναβάθμισης και της αστικής αναζωογόνησης.⁶⁶

- Οι απόψεις δίστανται όσον αφορά την ανάγκη δημιουργίας «πολιτιστικού εμβλήματος». Τα τείχη τονίζονται ως σημείο αναφοράς και ως πολιτιστικό έμβλημα που υπάρχει ήδη.⁶⁷
- Οι απόψεις δίστανται και όσον αφορά το ερώτημα αν η στρατηγική πολιτική του Κράτους και διάφορων άλλων φορέων είναι οργανωμένη και συντονισμένη. Οι λειτουργοί κρατικών οργανισμών απάντησαν σχεδόν όλοι θετικά. Πιθανόν να μην ήθελαν να εκθέσουν το Κράτος.
- Σχεδόν όλοι θα ήθελαν την προώθηση μιας Διαδρομής Μουσείων.
- Σχεδόν όλοι θεωρούν ότι η –εντός των τειχών- πόλη διαθέτει μια ιστορικότητα, ομορφιά, γραφικότητα, μοναδικότητα, τα οποία δεν μπορεί κάποιος να συναντήσει σε άλλη περιοχή.
- Οι πλείστοι πιστεύουν ότι η ανάπλαση της Πλατείας Ελευθερίας και η δημιουργία του Νέου Δημαρχείου θα αναζωογονήσουν την παλιά πόλη. Είναι αισιόδοξοι με την προϋπόθεση ότι θα ληφθούν άμεσες πρωτοβουλίες και θα γίνει οργανωμένος στρατηγικός σχεδιασμός.
- Υπάρχει σχεδόν στο σύνολο των ερωτηθέντων η προθυμία για συμμετοχή σε μια πολιτιστική συστάδα.
- Οι απόψεις δίστανται στο ερώτημα αν πιστεύουν οι ερωτηθέντες ότι «το κράτος και οι Τοπικές Αρχές θα παρείχαν ικανοποιητική στήριξη σε μια τέτοια πρωτοβουλία».

⁶⁶ Σύμφωνα με το ρεπορτάζ *Παλιά Λευκωσία: Η Ραγισμένη βιτρίνα της πρωτεύουσας* (Στυλιανού, 2015), γίνονται σημαντικά και αξιόπαινα έργα από τις τοπικές αρχές, αλλά αυτά είναι σποραδικά και όχι συνεχή. Αυτό που χρειάζεται είναι πολιτική απόφαση, ώστε να πεισθούν οι ιδιοκτήτες των -υπό κατάρρευση- κτιρίων να προχωρήσουν στην αναπαλαίωση και συντήρηση των κτιρίων τους επωφελούμενοι και της κρατικής χορηγίας ύψους 90.000 ευρώ.

⁶⁷ Διάφοροι τοπικοί φορείς και μη, που εδράζονται ή δεν εδράζονται στην –εντός των τειχών- πόλη καθώς και ιστότοποι έχουν χρησιμοποιήσει τα ενετικά τείχη στο λογότυπό τους, γεγονός που καταδεικνύει τη σημασία τους ως τοπόσημο της καρδιάς της πόλης όπως: ο Δήμος Λευκωσίας, ο Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού, το Συμβούλιο Αποχετεύσεων Λευκωσίας, το NiMac (Δημοτικό Κέντρο Τεχνών), το Λεβέντειο Μουσείο, το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Λευκωσίας, το Rotary Club of Nicosia-Ledra, το νέο Mall Nicosia (βρίσκεται υπό κατασκευή), το Quantum Nicosia Marathon.

Συγκρίνοντας SWOT ανάλυση, που διεξήγαγε το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού στα πλαίσια του Στρατηγικού Σχεδιασμού για τον Πολιτισμό (Ιανουάριος, 2008) (Κ.Δ., Υ. Π. &Π., 2008: 10-15) με τα σημερινά δεδομένα, παρατηρούμε ότι, οι αδυναμίες, που παρατηρούνταν στον τομέα της πολιτιστικής διακυβέρνησης τότε, ισχύουν μέχρι και σήμερα σε κάποιο βαθμό, όπως η ανεπαρκής ανάπτυξη του σχεδιασμού των πόλεων για ενίσχυση της ελκυστικότητας και για βελτίωση της ποιότητας ζωής, πλήρης εξάρτηση της βιωσιμότητας πολιτιστικών οργανισμών από την Κρατική χορηγία, αδυναμία στη διατύπωση στρατηγικού πολιτιστικού σχεδιασμού και στρατηγικών στόχων σε όλα τα επίπεδα, ανυπαρξία νομοθεσίας για κίνητρα χορηγίας από τον ιδιωτικό τομέα κ.ά..

Από τα πιο πάνω συμπεραίνουμε ότι, παρόλο που το Κράτος και οι Τοπικές Αρχές επιδεικνύουν ευαισθητοποίηση σε αρκετούς τομείς της πολιτιστικής και κοινωνικής ζωής, εντούτοις η θεσμική, η οικονομική και η οργανωτική στήριξή τους δεν είναι επαρκής και συνεχής, με αποτέλεσμα, ο χρόνος υλοποίησης των σχεδιασμών τους και των πολιτικών τους προκηρύξεων να μην συνάδει με την ταχύτητα που εξελίσσεται η κοινωνία και οι σύγχρονες ανάγκες. Επίσης, παρά την προθυμία και την ευαρέσκεια των λειτουργών δημιουργικών βιομηχανιών που εδράζονται στην –εντός των τειχών- πόλη για συμμετοχή τους σε μια μελλοντική πρωτοβουλία δημιουργίας και ανάπτυξης συστάδας πολιτισμού, εντούτοις οι ίδιοι αδυνατούν να πάρουν οποιαδήποτε πρωτοβουλία, λόγω απογοήτευσης στην πιθανότητα μη ικανοποιητικής στήριξης από τους αρμόδιους πολιτιστικούς φορείς, προδικάζοντας έτσι μια αρνητική κατάληξη.

Κεφάλαιο 5

Δημιουργικές Συστάδες και Νεανική και Πολιτιστική Επιχειρηματικότητα (Cultural Entrepreneurship)

Όπως είναι γενικά παραδεκτό, η νεανική κουλτούρα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη εδώ και αρκετά χρόνια με κοινωνικές διαμαρτυρίες, αλλά και με ελπίδες για το μέλλον. Ως εκ τούτου, υπόσχεται μια νέα ζωή και κοινωνική αλλαγή (UNIDO, 2013: 5). Η ανάπτυξη και η επέκταση του δημιουργικού τομέα συνδέεται άρρηκτα με τη νεανική κουλτούρα προσφέροντας πολλά περιθώρια για τη νεανική επιχειρηματικότητα (UNIDO, 2013: 5). Σύμφωνα με μετρήσεις, οι δημιουργικές δραστηριότητες συμβάλλουν σημαντικά στη νεανική απασχόληση, καθώς αφορούν το 19,1 % των νέων κάτω των 30 ετών στο σύνολο της απασχόλησης το 2013 (Monti, 2015: 5).⁶⁸ Επίσης, οι δημιουργικές βιομηχανίες ευνοούν τη συμμετοχή των γυναικών σε σύγκριση με τις παραδοσιακές βιομηχανίες (ΕΥ, 2015: 8). Όσον αφορά συγκεκριμένους τομείς σε σχέση με την νεανική απασχόληση, οι εικαστικές και παραστατικές τέχνες (Performing arts) και η μουσική απασχολούν περίπου το ήμισυ του συνόλου των εργαζομένων στους πολιτιστικούς και δημιουργικούς τομείς (ΕΥ, 2014:6).

Η νεανική κουλτούρα συχνά θεωρείται εφήμερη λόγω της συσχέτισής της με το μοντέρνο, το δροσερό, το στιλάτο και, επομένως, είναι προσανατολισμένη προς το μέλλον (UNIDO 2013: 5). Η δημιουργικότητα είναι το μεγαλύτερο πλεονέκτημα των νέων καθώς έχουν τα ψυχολογικά αποθέματα να αντέξουν οικονομικά, να πειραματιστούν, να ρισκάρουν στο αρχικό στάδιο της ζωής τους κατά το οποίο έχουν πολλές δυνατότητες. Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί και με την παρατήρηση του Ούγγρου νομπελίστα επιστήμονα Albert Szent-Gyorgyi, ο οποίος αναφέρει: «Η ανακάλυψη συνίσταται στην όψη του ίδιου πράγματος

⁶⁸ ΕΥ, 2014.

όπως το βλέπουν όλοι και στη σκέψη κάτι διαφορετικού» (UNIDO, 2013: 10). Οι δυνατότητες των νέων αποδεικνύονται με τα στοιχεία που μας δείχνουν διάφορες μετρήσεις. Ενώ η νεανική ανεργία είναι υψηλότερη από την ανεργία μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων, εντούτοις τα ποσοστά μακροπρόθεσμης ανεργίας είναι χαμηλότερα σε σχέση με άλλες ηλικιακές ομάδες. Για παράδειγμα, στην Ευρώπη κατά το 2016, το ποσοστό νεανικής ανεργίας ήταν 18,7 % έναντι του ποσοστού 8,2 % του πληθυσμού 25-49 ετών. Αντίθετα, το ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας στους νέους⁶⁹ ήταν 29,5 % έναντι του 47,8 % της ηλικίας 25-49. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι η φύση της ανεργίας στους νέους είναι - το πιο πιθανόν- βραχυπρόθεσμη (Eurofound, 2017: 12).

Σύμφωνα με τη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Νεολαία, για τα έτη 2010-2018, η οποία συμφωνήθηκε από τους Υπουργούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθορίστηκε το πλαίσιο συνεργασίας για την νεανική πολιτική με κύριους στόχους την παροχή περισσότερων και ίσων ευκαιριών των νέων στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας και την ενθάρρυνσή τους για ενεργό συμμετοχή στην κοινωνία.⁷⁰ Τον Μάιο του 2018, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέβαλε προτάσεις για μια νέα στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τους νέους για τα έτη 2019-2027.⁷¹ Η νέα στρατηγική στόχο έχει την ενεργοποίηση των νέων ώστε να γίνουν οι αρχιτέκτονες της ίδιας τους της ζωής, να οικοδομήσουν την αντοχή τους και να εξοπλιστούν με δεξιότητες ζωής ώστε να αντιμετωπίσουν τον μεταβαλλόμενο κόσμο. Επίσης, στόχο έχει την ενθάρρυνση των νέων για να γίνουν ενεργοί πολίτες, μέσο αλληλεγγύης και η θετική αλλαγή για τις κοινότητες σε ολόκληρη την Ευρώπη, εμπνευσμένοι από τις αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωπαϊκής Ταυτότητας. Η νέα στρατηγική αποβλέπει, επίσης, στην πρόληψη του κοινωνικού αποκλεισμού των νέων και τη βελτίωση των επιπτώσεων των πολιτικών αποφάσεων στους νέους μέσω διαλόγου και αντιμετώπισης των αναγκών τους σε διάφορους τομείς (European Commission, 2018: 3). Η στρατηγική δίνει ιδιαίτερη προσοχή στο να φτάσει σε όλους τους νέους (π.χ. το πρόγραμμα ERASMUS +), να εξωραΐσει το παγκόσμιο επίπεδο σε τοπικό και να εξοπλίσει τους νέους με ψηφιακές δεξιότητες, να καλλιεργήσει την κριτική τους σκέψη και τα μέσα επικοινωνίας (European Commission, 2018: 3).

⁶⁹ Αυτό δεν αφορά τον ενεργό νεανικό πληθυσμό (Eurofound, 2017: 12).

⁷⁰ European Solidarity Corps. *EU Youth Strategy*.

⁷¹ European Solidarity Corps. *EU Youth Strategy*.

Ευρωπαϊκά Προγράμματα και μνημόνια στρατηγικής συνεργασίας έχουν υπογραφεί εντείνοντας τις προσπάθειές τους για ενίσχυση νεοφυών καινοτόμων επιχειρήσεων. Ένα παράδειγμα αποτελεί το ευρωπαϊκό πρόγραμμα «Erasmus Νέοι Επιχειρηματίες», το οποίο καταβάλλει προσπάθειες για να στηρίξει φιλόδοξους Ευρωπαίους επιχειρηματίες να αποκτήσουν τις απαραίτητες δεξιότητες για να ξεκινήσουν ή και να διευθύνουν μια μικρή επιχείρηση στην Ευρώπη με επιτυχία, συναντώντας και ανταλλάζοντας γνώσεις και επιχειρηματικές ιδέες με ένα έμπειρο επιχειρηματία στον οποίο διαμένουν για περίοδο μέχρι 6 μηνών.⁷² Επίσης, για περαιτέρω ανάπτυξη του οικοσυστήματος καινοτομίας στην Κύπρο, η IDEA της Τράπεζας Κύπρου⁷³ και το Κέντρο καινοτομίας και Ανάπτυξης Ιδεών της Cyta υπέγραψαν μνημόνιο στρατηγικής συνεργασίας «το Εκκολαπτήριο Νεοφυών Επιχειρήσεων».⁷⁴

Οι δράσεις και οι προσπάθειες του οργανισμού IDEA ευδόκησαν ώστε να «εκκολαφθούν» από την –εντός των τειχών- Λευκωσία όπου βρίσκεται, καινοτόμες επιχειρήσεις που αφορούν στη νεανική επιχειρηματικότητα μέσα από σειρές μαθημάτων εκπαίδευσης δημιουργικών νέων, όπως οι επιχειρήσεις: MyBook Heroes, Gnous, Syndeseas, Well Retreat, Nutribar, Ppissis.⁷⁵ Επίσης, αρκετές δημιουργικές βιομηχανίες στην –εντός των τειχών- Λευκωσία δημιουργήθηκαν και λειτουργούνται από νεαρούς επιχειρηματίες προσελκύοντας άτομα από την τοπική κοινωνία, τουρίστες, κ.ά. όπως καφεαναγνωστήρια, βιβλιοπωλεία, καλλιτεχνικά εργαστήρια, εργαστήρια καλλιτεχνικών χειροτεχνιών, κ.ά..

Όλες οι δημιουργικές εργασίες βασίζονται στην έμπνευση. Η έμπνευση, όμως, από μόνη της δεν είναι αρκετή χωρίς τον εκδημοκρατισμό της ροής πληροφοριών, η οποία συνεπάγεται

⁷² Ευρωπαϊκή Επιτροπή. *Νεανική Επιχειρηματικότητα*.

⁷³ Η IDEA βρίσκεται στην οδό Λυκούργου στην –εντός των τειχών- Λευκωσία.

⁷⁴ cyta. *Στρατηγική Συμφωνία IDEA και CYTA για την ανάπτυξη της Καινοτομίας*.

⁷⁵ Η ομάδα MyBook Heroes (www.mybookheroes.com) αποτελείται από παθιασμένους νέους με έντονο υπόβαθρο στο σχεδιασμό, τη γραφή, την τεχνολογία και τη ψυχολογία. Η ομάδα, θέλοντας να ενισχύσει την αυτοεκτίμηση των παιδιών σε όλο τον κόσμο, να αναβαθμίσει τις γνώσεις της νεαρής ηλικίας και να δημιουργήσει «ευτυχισμένους, θαυμάσιους, ευγενικούς και γενναιόδωρους ανθρώπους που να μπορούν να ζήσουν όμορφα γεμάτους ζωή», έχει σχεδιάσει βιβλία για να παρέχει μηνύματα σχετικά με σημαντικές δεξιότητες ζωής. Στις συναρπαστικές περιπέτειες των ιστοριών, το κάθε παιδί μπορεί να είναι ο κύριος ήρωας. Το Gnous (http://www.gnous.com/gnous_system/home) ασχολείται με συστήματα γνωστικής αξιολόγησης στα παιδιά. Η Syndeseas (<http://syndeseas.com/>) ασχολείται με τη διευκόλυνση και ενίσχυση της συμβολής του ναυτιλιακού τομέα στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Το Well Retreat (<https://www.wellretreat.com.cy/>) είναι μηχανή αναζήτησης υπηρεσιών ευεξίας, αναψυχής, προσωπικής περιποίησης και ομορφιάς, σχεδιασμένο για να ευκολύνει τη ζωή. Το Nutribar (<https://www.nutribar.com.cy/>) είναι το πρώτο σύστημα διανομής υγιεινού φαγητού. Το Ppissis (<https://ppissis.com.cy/el>) είναι ένα διαδικτυακό κατάστημα πωλήσεως διαφόρων προϊόντων τεχνολογίας, ένδυσης κ.τ.λ.

την ελεύθερη ροή ιδεών, γνώμων και σκέψεων. Αυτή η ελευθερία είναι επιτακτική για την ανάπτυξη της προσωπικότητας κάθε ατόμου και, κατά συνέπεια, για την πολιτιστική, κοινωνική, επιστημονική ανάπτυξη της ανθρωπότητας (UNIDO, 2013: 14) και αφορά ειδικότερα την ενδυνάμωση των νέων ώστε να συνειδητοποιήσουν τις ευκαιρίες που υπάρχουν, αφήνοντας νοοτροπίες και συμπεριφορές που συχνά υπερβαίνουν τις συμβατικές ζώνες σοφίας και προσωπικής άνεσης.

Το Συμβούλιο Νεολαίας Κύπρου έχει αναλάβει την πρωτοβουλία για διεξαγωγή Προγράμματος Ανάπτυξης Επιχειρηματικότητας Νέων στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου δράσης για την Απασχόληση των Νέων. Η αποστολή του προγράμματος αυτού είναι η υποστήριξη ανέργων νέων ηλικίας 15-29 ετών, οι οποίοι επιθυμούν να αναλάβουν πρωτοβουλίες επιχειρηματικότητας και παράλληλα να προωθήσουν την επιχειρηματική κουλτούρα στην Κύπρο. Μέσω αυτού του νέου μηχανισμού στήριξης, οι νέοι με περιορισμένες γνώσεις και δίκτυα θα έχουν την ευκαιρία να ανακαλύψουν το επιχειρηματικό τους δυναμικό, να αναπτύξουν βιώσιμες επιχειρήσεις και να δημιουργήσουν αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας για τους ίδιους και τους συνομήλικούς τους. Αυτό θα επιτευχθεί μέσω της παροχής εκπαίδευσης και ανάπτυξης επιχειρηματικών δεξιοτήτων, καθοδήγησης μέσω της ανάπτυξης ενός δικτύου συμβούλων, υποστήριξης και πληροφοριών μέσω μιας αποκλειστικής ηλεκτρονικής πλατφόρμας.⁷⁶

Στα πλαίσια ενθάρρυνσης των πόλεων να συνεχίσουν και να επεκτείνουν την εφαρμογή νέων ιδεών και καινοτόμων σχεδίων όσον αφορά την ενεργό συμμετοχή των νέων στην κοινωνία, από το 2009 καθιερώθηκε ένας νέος ευρωπαϊκός θεσμός: το European Youth Capital, το οποίο απονέμει κάθε χρόνο σε μια ευρωπαϊκή πρωτεύουσα τον τίτλο της Ευρωπαϊκής Πρωτεύουσας Νέων.⁷⁷ Κατά τη διάρκεια ενός ολόκληρου έτους, εκατοντάδες προγράμματα υψηλού επιπέδου, σχεδιασμένα από τους νέους για τους νέους, αναδιαμορφώνουν το τοπίο της εκπαίδευσης, της ειρήνης, της επιχειρηματικότητας, του πολιτισμού, της απασχόλησης, του περιβάλλοντος και ενός ευρέος φάσματος κρίσιμων κοινωνικών θεμάτων που σχετίζονται με τους νέους.⁷⁸ Τοπικές Αρχές, Συμβούλια Νέων και

⁷⁶ Οργανισμός Νεολαίας Κύπρου. *Πρόγραμμα Επιχειρηματικής Ανάπτυξης Νέων*.

⁷⁷ european youth capital. *About*.

⁷⁸ Greater Nicosia 2021 (a). *#GetTheEdge. Empowering the youth of Nicosia in our city's bid for European youth capital 2021*.

διάφορες κυβερνητικές οργανώσεις και ημικρατικοί οργανισμοί ένωσαν τις δυνάμεις τους για να κερδίσει τον τίτλο αυτό η μεγαλύτερη αστική περιοχή της Λευκωσίας.⁷⁹

Από τα πιο πάνω αντιλαμβανόμαστε ότι, στα πλαίσια της νέας στρατηγικής που έθεσε ως στόχο η Ευρωπαϊκή Ένωση αναφορικά με την προώθηση και στήριξη των νέων στη δημιουργικότητα και στην ενεργό συμμετοχή τους στην εκπαίδευση –δια βίου μάθηση αλλά και στην αγορά εργασίας, ο τομέας των δημιουργικών βιομηχανιών αναμένεται να γνωρίσει περαιτέρω ανάπτυξη λόγω της καλλιέργειας των επιχειρηματικών δεξιοτήτων των νέων οι οποίες θα βασίζονται στην καινοτομία και την εκπαίδευση. Προφανώς, στο άμεσο μέλλον, αναμένεται περαιτέρω ανάπτυξη των δημιουργικών βιομηχανιών και μεγαλύτερη πρωτοβουλία για ανάπτυξη συστάδων πολιτισμού, καθώς όπως είδαμε και πιο πάνω, όλα τα προγράμματα στήριξης νέων και μνημόνια που έχουν υπογραφεί στηρίζονται στη βάση συνεργασίας, ανταλλαγής γνώσεων και επιχειρηματικών ιδεών.

Ωστόσο, για να γνωρίσει ανάπτυξη η δημιουργικότητα, χρειάζεται η ενδυνάμωση των νεαρών ατόμων, ώστε να αλλάξουν νοοτροπίες και συμπεριφορές, και να αναλάβουν «επιχειρηματική δράση» ώστε να εισέλθουν στο παιχνίδι της ανταγωνιστικής και δημιουργικής οικονομίας, η οποία βασίζεται στην καινοτομία, με ευνοϊκούς κανόνες (UNIDO, 2013: 16).

⁷⁹ Greater Nicosia 2021 (b). *Greater Nicosia 2021 – for European Youth Capital*.

Κεφάλαιο 6

Λειτουργοποίηση και Εκμετάλλευση του Πολιτισμού ή Αξιοποίηση του Πολιτισμού και Ανάδειξη μιας «Έξυπνης» Πόλης;

Πολλά ερωτήματα τίθενται αναφορικά με την εξέλιξη αυτή των νέων αστικών οικονομιών. Ο Neil Smith, γεωγράφος και ακαδημαϊκός,⁸⁰ ονομάζει «νέα αστικά σύνορα», μορφή «αστικής άγριας φύσης» τον εξευγενισμό αυτό, ως ένα νέο έδαφος μιας πρωτόγονης συσσώρευσης πλούτου, η οποία ενσωματώνει τόσο την πολιτισμική παραγωγή όσο και τις ίδιες τις κοινωνικές δομές (Δραγώνα κ. ά., 2011: 28). Ο Ματέο Πασκουινέλι, συγγραφέας, επιμελητής και ερευνητής στο Queen Mary University του Λονδίνου, θεωρεί ότι δεν είναι ξεκάθαρο για το ποιος τελικά ωφελείται από τις «δημιουργικές πόλεις», αμφιβάλλοντας για τη συμβολή τους στους «δημιουργικούς» εργάτες. Θεωρεί ότι ο εξευγενισμός «δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να συγχέεται με την απλή, εργολαβική κερδοσκοπία», αλλά «πρέπει να αφορά τη σχέση του υλικού κέρδους (οικονομικό μίσθωμα) και ταυτόχρονα την άυλη παραγωγή (τον πολιτισμό, το συμβολικό κεφάλαιο, κ.λ.π.) (Δραγώνα κ. ά., 2011: 28). Σκοπός του εξευγενισμού πρέπει να είναι η καλλιτεχνική και η πολιτιστική ανάδειξη της πόλης και η αποφυγή της εμπορευματοποίησης της τοπικής κουλτούρας με αρνητικά επακόλουθα όπως η τεράστια αύξηση των τιμών των ακινήτων και ο εκτοπισμός του υπάρχοντος πληθυσμού. Σύμφωνα με τους Mark J. Stern και Susan C. Seifert, ο εξευγενισμός (gentrification) είναι η χειρότερη περίπτωση σεναρίου όπου στις παγκόσμιες πόλεις με καυτές αγορές ακινήτων, η χαμηλότερη χρήση των ακινήτων από τους ιδιοκτήτες και η μεγαλύτερη από τους επενδυτές, καταστρέφει τον κοινωνικό ιστό, καθώς οι υφιστάμενοι κάτοικοι και οι

⁸⁰ Slater, 2017.

επιχειρήσεις μιας γειτονιάς εκτοπίζονται, αφού ο σκοπός των επενδυτών είναι το κέρδος (Stern et al., 2010: 275).

Σύμφωνα με έρευνα, η διαδρομή ανάπτυξης κάθε τουριστικού μέρους ακολουθεί ένα κύκλο ζωής “life-cycle of tourism destinations”. Στο πρώτο στάδιο της τουριστικής ανάπτυξης, η πόλη ελκύει επισκέπτες που είναι ουσιαστικά πρωτοπόροι. Η πόλη ίσως να μην καταφέρει να γίνει προορισμός διανυκτέρευσης. Αν αυτό όμως συμβεί, αρχίζουν επενδύσεις σε υποδομές, υπηρεσίες και στην προώθηση. Σε δεύτερο στάδιο, η πόλη, αν το καταφέρει αυτό, εισέρχεται σε ένα στάδιο απογείωσης, όπου τα υλικά και άυλα οφέλη, τα οποία προέρχονται από την τουριστική δραστηριότητα, αυξάνονται δραματικά και με τον τρόπο αυτό ενισχύεται η τοπική οικονομία. Σε τρίτο στάδιο, στο στάδιο ωριμότητας, επέρχεται η εδραίωση της βιομηχανίας και των μη τοπικών φορέων. Η τουριστική πίεση προσεγγίζει το κατώφλι της χωρητικότητας, ακολουθεί υπερπληθυσμός, οδηγώντας σε στασιμότητα. Σε τελικό στάδιο, αν τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά του τουριστικού μέρους επηρεαστούν, τότε οι επισκέπτες φθάνουν στο σημείο να στραφούν σε άλλους ανταγωνιστικούς προορισμούς (Russo, 2000: 3). Επομένως, η εμβέλεια και ο όγκος της πολιτιστικής παραγωγής είναι σημαντικά για τη δημιουργία ήπιας δύναμης, αλλά η μαζική παραγωγή δεν σημαίνει απαραίτητα ότι οδηγεί σε μαζική επίδραση. Για τον λόγο αυτό, πρέπει να ληφθούν μέτρα, τα οποία θα βοηθήσουν στην απόδοση της ποιότητας και της διεθνούς διείσδυσης της πολιτιστικής παραγωγής μιας χώρας (McClory, 2015: 21).

Παρά τις αμφιλεγόμενες απόψεις, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι, μετά από έναν συνετό σχεδιασμό από τους ενδιαφερόμενους φορείς, οι συστάδες πολιτισμού δύνανται να ομορφύνουν και να ζωντανέψουν τις πόλεις, να παράσχουν απασχόληση, να προσελκύσουν κατοίκους και τουρίστες στην πόλη, να συμπληρώσουν υφιστάμενες γειτονικές επιχειρήσεις, να προσθέσουν αξία στις τιμές των ακινήτων, να επεκτείνουν τη φορολογική βάση, να προσελκύσουν εργαζόμενους με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και να συμβάλουν σε ένα καινοτόμο και δημιουργικό περιβάλλον (Frost-Kumpf, 1998: 9, στο Tien, n.d.) στα πλαίσια δημιουργίας «έξυπνων» πόλεων. Επομένως, με τη δημιουργία περισσότερων στοιχείων ενεργητικού στα φορολογικά βιβλία, το κράτος θα έχει τη δυνατότητα να διαθέσει περισσότερα χρήματα για να βελτιώσει τις χρηματοδοτούμενες λειτουργίες της κοινότητας για μια βιώσιμη ανάπτυξη και βελτίωση της ποιότητας ζωής.

Οι νέες συστάδες πολιτισμού πρέπει να εξετάσουν ποια πρέπει να είναι η θέση τους σε τοπικό, εθνικό και διεθνές πλαίσιο, αν θέλουν να έχουν επιτυχία (Hitters et al., 2002: 234). Θα πρέπει οι ενέργειες και οι δραστηριότητες που προβαίνουν να αποβλέπουν σε μια ανοδική αναπτυξιακή πορεία προς όφελος του όλου και του καθενός μέρους ξεχωριστά. Η σύνδεση του πολιτισμού και της δημιουργίας με το τουριστικό προϊόν συμβάλλει σε εξέχοντα βαθμό στην τοπική και εθνική οικονομία, γενικότερα, βοηθώντας τις πόλεις να επιβιώσουν οικονομικά. Αυτό που χρειάζεται είναι ο ορθός προγραμματισμός και συντονισμός ανάμεσα στους εμπλεκόμενους φορείς. Για παράδειγμα, η ανακοίνωση των πολιτιστικών προγραμμάτων, που αφορούν στο θέατρο, τη μουσική, τον χορό και τα εικαστικά, θα πρέπει να γίνεται έγκαιρα ούτως ώστε οι τουριστικοί πράκτορες να προσφέρουν τα πακέτα τους σε περίοδο που να συμπίπτουν χρονικά με τα πακέτα διακοπών (Λαζαρέτου, 2014: 63).

Επίσης, οι αστικές περιοχές πρέπει να επενδύσουν σε εγκαταστάσεις και πολιτιστικές υποδομές για τη φιλοξενία των πολιτιστικών τουριστών καθώς και στη δημιουργία «συμπληρωματικών» πολιτιστικών προϊόντων, όπως για παράδειγμα δραστηριότητες προσέλκυσης (π.χ. διοργανώσεις φεστιβάλ), καταστήματα σουβενίρ, δημιουργία υποδομών διαμονής και τροφοδοσίας, καθώς, επίσης, «πρόσθετων» προϊόντων ώστε το πολιτιστικό προϊόν να γίνει αποδεκτό, όπως η διευκόλυνση διακίνησης και στάθμευσης (Russo, 2000: 2). Ο πολιτιστικός τουρισμός, όπως έχει αποδειχθεί τα τελευταία χρόνια, αποτελεί την ταχύτερη αναπτυσσόμενη πτυχή του τουρισμού με συνεχή άνοδο καθώς οι τουρίστες εξελίσσονται και έχουν την πολυτέλεια να ταξιδέψουν σε παγκόσμιο επίπεδο (Benediktsson, 2004: 3). Επομένως, θεωρείται ύψιστης σημασίας, όλα τα τουριστικά προϊόντα να σχηματίζονται με τρόπο ώστε να ικανοποιούν τον καταναλωτή και να του προσφέρουν εμπειρίες που θα ικανοποιήσουν τις προσδοκίες του (McKercher et al., 2002: 140, στο Benediktsson, 2004: 23).

Για την επίτευξη της ανάπτυξης και της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας των πολιτιστικών πόρων, κρίνεται απαραίτητη η ανάγκη ίδρυσης ενός κατάλληλα ενημερωμένου μοντέλου διαχείρισης, το οποίο να περιλαμβάνει την πρόσβαση στην αγορά και την είσοδο νέων επαγγελματιών στη δημιουργική βιομηχανία μέσω ενός διαδοχικού και συστηματικού προγράμματος «φυτωρίου» της αγοράς, επιχειρηματικών ειδικοτήτων, πρακτικής εξάσκησης και πρόσβασης σε προγράμματα της αγοράς. Μόνο έτσι θα επιτευχθεί η

ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων, η ενίσχυση της συνεργασίας και η δικτύωση μεταξύ των νέων επιχειρηματιών και η οικοδόμηση παρουσίας στην αγορά (UNIDO, 2013: 15).

Κεφάλαιο 7

Επίλογος

Βάσει των πιο πάνω και λαμβάνοντας υπόψη τη γεωγραφική κατανομή των δημιουργικών βιομηχανιών στην –εντός των τειχών– πόλη και του πολιτιστικού υπόβαθρου της περιοχής (συσσώρευση πολλών δημιουργικών βιομηχανιών, προνομιακή τοποθεσία, ιστορικότητα και μοναδικότητα περιοχής, προσβάσιμος και προσιτός χαρακτήρας), συμπεραίνουμε ότι η παλιά Λευκωσία πληροί τις προϋποθέσεις δημιουργίας συστάδων πολιτισμού. Το συμπέρασμα αυτό προέκυψε, κυρίως, από την πληθώρα δημιουργικών επιχειρήσεων που υπάρχουν στην παλιά πόλη (Παράρτημα Α), όπως η ύπαρξη πέντε Αρχιτεκτονικών Γραφείων και τριών Σχεδιαστηρίων (πεδίο Μόδα-Διαφήμιση-Σχέδιο-Αρχιτεκτονική), δέκα Μουσείων και δύο Πολιτιστικών Μνημείων (πεδίο Πολιτιστική Κληρονομιά-Μουσεία), πέντε Βιβλιοθηκών, πέντε Εκδοτικών Οίκων, τριών Καφεαναγνωστηρίων-Πολυλειτουργικών χώρων (πεδίο Εκδοτικοί Οίκοι-Βιβλιοθήκες-Καφεαναγνωστήρια-Πολυλειτουργικοί χώροι), δύο Θεατρικών Οργανισμών, δύο Μουσικών Σκηνών, ενός Κινηματοθέατρου (πεδίο Παραστατικές Τέχνες-Κινηματογράφος), τριών Πινακοθηκών και έξι Καλλιτεχνικών Εργαστηρίων (πεδίο Εικαστικές Τέχνες-Καλλιτεχνικά Εργαστήρια)⁸¹

Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού δημιουργικών επιχειρήσεων, ωστόσο, δεν υπόσχεται και δεν εγγυάται τη δημιουργία και ανάπτυξη συστάδων πολιτισμού, καθώς, όπως είναι προφανές, αυτό που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για τη δημιουργία και τη βιωσιμότητά τους, πέραν της καλής θέλησης και προθυμίας, είναι η πολιτική απόφαση, η ρύθμιση κανονιστικού πλαισίου από τα θεσμικά όργανα, η υλοποίηση αποφάσεων και η στήριξη των δημιουργικών ατόμων και επιχειρήσεων από το Κράτος, τις Τοπικές Αρχές και τον ιδιωτικό τομέα. Για τον λόγο αυτό, καλούνται όλες οι αρμόδιες Αρχές να ακολουθήσουν ένα οργανωμένο πλάνο στήριξης ή/και σύστασης, λειτουργίας και βιωσιμότητας των συστάδων αυτών, με την προϋπόθεση ότι αυτό θα επιτευχθεί –κατά το δυνατόν– σε λογικό χρονικό

⁸¹ Η κατάταξη των δημιουργικών βιομηχανιών σε αυτά τα πεδία έγινε από τη γράφουσα για διευκόλυνση της ταυτοποίησής τους και της καταγραφής τους για τους σκοπούς της εργασίας.

διάστημα, ώστε να αποφευχθούν περαιτέρω καθυστερήσεις λόγω της ρευστότητας και των μεταβαλλόμενων κοινωνικο-πολιτικών και οικονομικών συνθηκών.

Οι στρατηγικοί στόχοι που τέθηκαν για την περιτειχισμένη πόλη, σύμφωνα με το Σχέδιο Περιοχής Κέντρου Λευκωσίας, η αναγνώριση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η παλιά πόλη λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών οι οποίες προκύπτουν από τοπικούς, πολιτικούς και κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες σε συνδυασμό με την ποιοτική έρευνα που έχει διεξαχθεί μάς οδηγούν σε σαφή συμπεράσματα που είναι τα εξής:

- Το ενδιαφέρον του Τμήματος Πολεοδομίας και Οικήσεως όσο και των Τοπικών Αρχών για το μέλλον και την ανάπτυξη της –εντός των τειχών- πόλης δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Αυτό μπορούμε να το διαπιστώσουμε και από το γεγονός ότι στην πλειοψηφία τους οι επικεφαλής δημιουργικών βιομηχανιών στην περιοχή δεν θεωρούν ότι οι δημιουργικές βιομηχανίες που διευθύνουν βρίσκονται σε υποβαθμισμένη περιοχή, παρ' όλο που έχει παρατηρηθεί κατά τη χαρτογράφηση, ότι αυτές είναι διάσπαρτες στην παλιά πόλη.
- Η ανάπλαση της Πλατείας Ελευθερίας και η δημιουργία του Νέου Δημαρχείου αναμένεται ότι θα αναζωογονήσουν την πόλη. Ωστόσο, κυριαρχεί κάποια επιφύλαξη όσον αφορά στην έλλειψη χώρων στάθμευσης και την επιδείνωση του προβλήματος μετά την αποπεράτωση του Νέου Δημαρχείου.
- Επιβάλλεται η προέκταση της πεζοδρομοποίησης και σε άλλες πολυσύχναστες οδούς, καθώς το παράδειγμα της πεζοδρομοποίησης των οδών Λήδρας και Ονασαγόρου απέδειξε ότι λειτούργησε τόσο προς όφελος του κοινού όσο και των καταστηματαρχών. Ωστόσο, συστήνεται σύνεση όσον αφορά την έκταση που καλύπτει ο εξοπλισμός των χώρων αναψυχής (καθίσματα, τραπεζάκια), ο οποίος πολλές φορές παρεμποδίζει την άνετη διέλευση των πεζών. Παρά το ευτυχές γεγονός ότι ο σταθμός των λεωφορείων άπτεται της παλιάς πόλης, ο Δήμος Λευκωσίας θα μπορούσε να σχεδιάσει ένα πρόγραμμα διάθεσης ικανοποιητικού αριθμού μη μηχανοκίνητων μέσων συγκοινωνίας, ώστε να χρησιμοποιούνται στην – εντός των τειχών- πόλη. Επίσης, θα μπορούσε να σχεδιάσει ένα πρόγραμμα διαδρομής μικρών λεωφορείων, τα οποία σε τακτά χρονικά διαστήματα να περνούν από χώρους πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Ωστόσο, για το επισκέπτη που έχει αρκετό

χρόνο στη διάθεσή του και θέλει να εξερευνήσει την πόλη, είναι απολαυστική μια βόλτα με τα πόδια καθώς η παλιά πόλη είναι εύκολα προσπελάσιμη.

- Όσον αφορά το κύριο θέμα της εργασίας, που είναι η ανάπτυξη συστάδων πολιτισμού στην περικλειστή πόλη, αντιλαμβανόμαστε ότι η πόλη προσφέρεται ανεπιφύλακτα για δημιουργία συστάδων λόγω της γειτνίασης ανάμεσα σε πολλές αυτές και λόγω της γειτονίας με την -εκτός των τειχών- πόλη, όπου βρίσκονται πολλές εμπορικές επιχειρήσεις.
- Συστήνεται, επίσης, η δημιουργία διαδρομής μουσείων ή και, ακόμα, δημιουργία συστάδας μουσείων, λόγω της ύπαρξης αρκετών μουσείων, ιδιαίτερα στην Πλατεία της Αρχιεπισκοπής. Φυσικά, δεν πρέπει να υποτιμήσουμε τις δυσκολίες που ίσως αντιμετωπίσει μια τέτοια πρωτοβουλία καθώς το καθεστώς του κάθε μουσείου είναι διαφορετικό όσον αφορά το ωράριο λειτουργίας, το εισιτήριο, κ.τ.λ. Υπάρχουν, δηλαδή, μουσεία με δωρεάν είσοδο για τους επισκέπτες (π.χ. το Μουσείο Αγώνος, το οποίο υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, τα Μουσεία του Παγκυπρίου Γυμνασίου, τα οποία υπάγονται στη Σχολική Εφορεία και στο Παγκύπριο Γυμνάσιο), ιδιωτικά με εισιτήριο εισόδου (π.χ. το Κέντρο Εικαστικών Τεχνών και Έρευνας). Επίσης, κρίνεται αναγκαία η περαιτέρω δημιουργία συμπληρωματικών χώρων αναψυχής και καταστημάτων πωλήσεως σουβενίρ προς ικανοποίηση και παροχή εμπειριών τόσο της τοπικής κοινωνίας όσο και ξένων επισκεπτών. Επίσης, τα μουσεία και οι πολιτιστικοί οργανισμοί θα μπορούσαν να συνάψουν συνεργασία με το Πολυεργαστηριακό Κέντρο Χρυσάλινιωτίσσας για δημιουργία σουβενίρ και παραδοσιακών ενθυμίων που να διατίθενται προς πώληση στα πωλητήριά τους, αφού εκεί στεγάζονται διάφορα εργαστήρια τεχνιτών, αγιογράφου, χειροτεχνιών κ.ά.
- Οι τοπικές αρχές φαίνεται να αδυνατούν να υλοποιήσουν τα σχέδια για δημιουργία Συνοικίας Δημιουργικών Επιχειρήσεων στην οδό Ληδής. Η άρνηση των βιοτεχνών να εγκαταλείψουν τους χώρους όπου εργάζονται λόγω απαλλοτρίωσης, καταδεικνύει ότι η τοπική αρχή δεν παρέχει ένα ολοκληρωμένο σχέδιο αποκατάστασης των τεχνιτών σε άλλους εργασιακούς χώρους, λόγω σημαντικού κόστους, το οποίο η τοπική αρχή αδυνατεί να επωμισθεί. Αρωγός πρέπει να σταθεί το Κράτος και ιδιώτες επενδυτές, αφού, όπως έχουμε παρατηρήσει σε προηγούμενο

κεφάλαιο αναφορικά με τις συστάδες πολιτισμού στην Ολλανδία, η διαχείριση κτιριακών υποδομών από τον ιδιωτικό τομέα και οι εταιρικές σχέσεις ανάμεσα στον κρατικό και ιδιωτικό τομέα δύνανται να συμβάλουν στην αναζωογόνηση μιας περιοχής, στη βιωσιμότητα των πολιτιστικών πόρων και τη στήριξη των «δημιουργικών» ατόμων. Παρά το ότι όλοι οι αρμόδιοι φορείς πολιτισμού και τουρισμού στη Λευκωσία έχουν, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, ευαισθητοποιηθεί για την προαγωγή του πολιτισμού και της βιώσιμης ανάπτυξης στα πλαίσια του ανταγωνισμού των πόλεων για δημιουργία συγκριτικού πλεονεκτήματος (Κ.Ο.Τ., Ε.Τ.Α.Π.), εντούτοις παρατηρείται απουσία συντονισμού, δυσκαμψία στην υλοποίηση αποφάσεων και δράσεων και αδυναμία εξεύρεσης μακροπρόθεσμων λύσεων στα διάφορα ζητήματα. Αυτό που απουσιάζει είναι ένας κεντρικός φορέας, ο οποίος να συντονίζει όλες τις δραστηριότητες, ώστε αυτές να μην αποπροσανατολίζονται και να παρατηρείται, έτσι, αργοπορία και καθυστέρηση στη λήψη και υλοποίηση αποφάσεων.

- Χρειάζεται πολιτική βούληση και ορθός προγραμματισμός. Η πολιτική βούληση δεν πρέπει να είναι ταυτισμένη με τη θέληση που παραμένει ευχή, αλλά πρέπει να εξελίσσεται σε πράξη. Με αποφασιστικά μέτρα, το κράτος οφείλει να επενδύσει περισσότερα χρήματα στην καινοτομία και την έρευνα και να αναπτύξει συνεργασίες με ερευνητικά κέντρα για στήριξη της νεανικής επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας. Μόνο με ορθό προγραμματισμό, συντονισμό και λήψη αποφασιστικών μέτρων θα καταφέρει να επιλύσει κοινά προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα επιχειρηματικοί/συνεργατικοί σχηματισμοί, όπως η δυσκολίες στην πρόσβαση για χρηματοδότηση, η φορολογία, η έλλειψη δεξιοτήτων και κατάρτισης, ο αθέμιτος ανταγωνισμός ανάμεσα σε μικρές επιχειρήσεις και μεγάλους οργανισμούς.

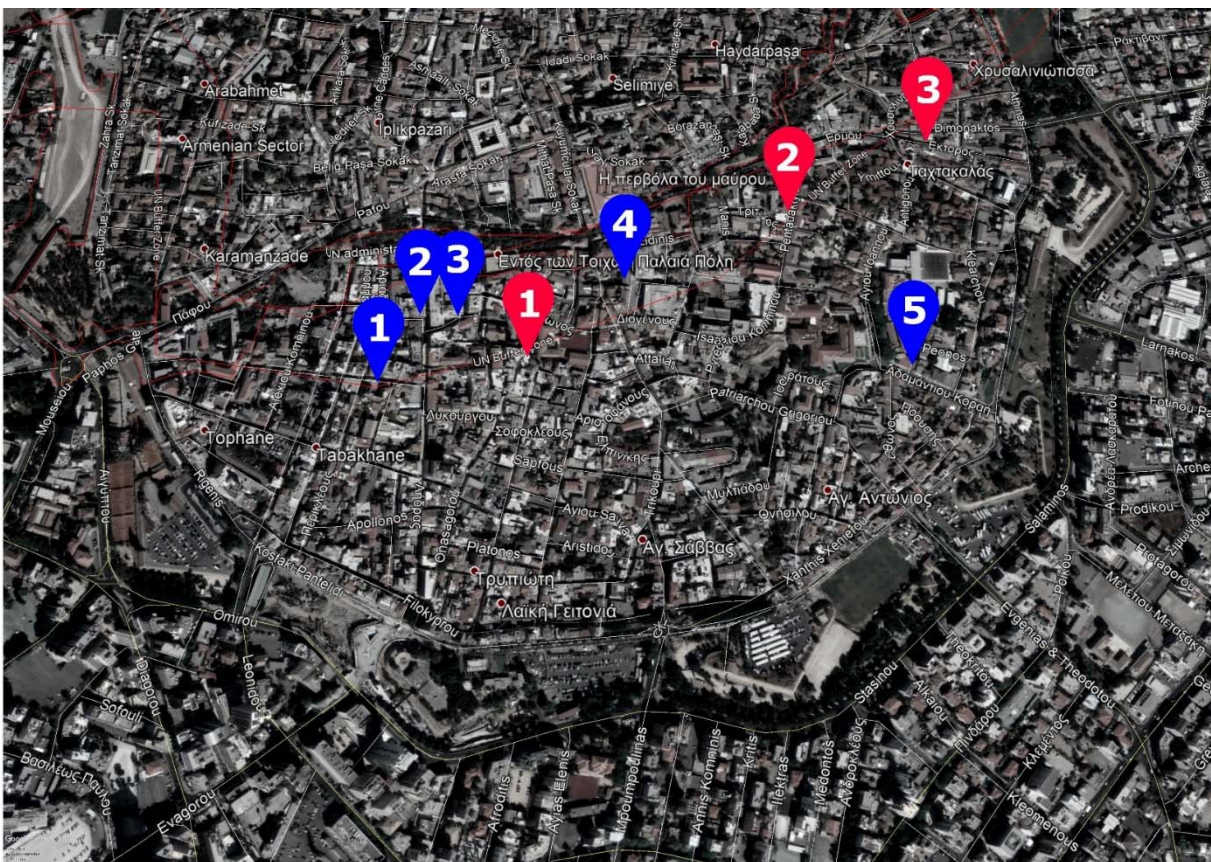
Καταλήγοντας, συμπεραίνουμε ότι η δημιουργικότητα και η καινοτομία χωρίς τον σεβασμό της πολιτιστικής ποικιλομορφίας και παράδοσης δεν μπορούν να οδηγήσουν στη βιώσιμη ανάπτυξη. Με σύνεση, ορθό προγραμματισμό, αποφασιστικότητα και συνεργασία ανάμεσα στους αρμόδιους φορείς και την κοινωνία των πολιτών η –εντός των τειχών- Λευκωσία δύναται να μεταμορφωθεί σε έναν γραφικό προορισμό, με τον πολιτισμό της να αποτελεί φορέα δημιουργικότητας και καινοτομίας. Η δημιουργία και η ανάπτυξη συστάδων

πολιτισμού στην παλιά πόλη και ιδιαίτερα κοντά στην «Πράσινη Γραμμή» αποτελεί έναν υποσχόμενο παράγοντα για τη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής, για τον μετασχηματισμό της σε μια «παλιά»- «έξυπνη» πόλη, με προοπτικές ανάπτυξης συνεργασίας των δύο κοινοτήτων στην περίπτωση ενοποίησής της.

Παράρτημα Α

Χαρτογράφηση Δημιουργικών Βιομηχανιών στην -Εντός των Τειχών- Λευκωσία⁸²

Α.1 Μόδα - Διαφήμιση - Σχέδιο - Αρχιτεκτονική

A. Αρχιτεκτονικά Γραφεία

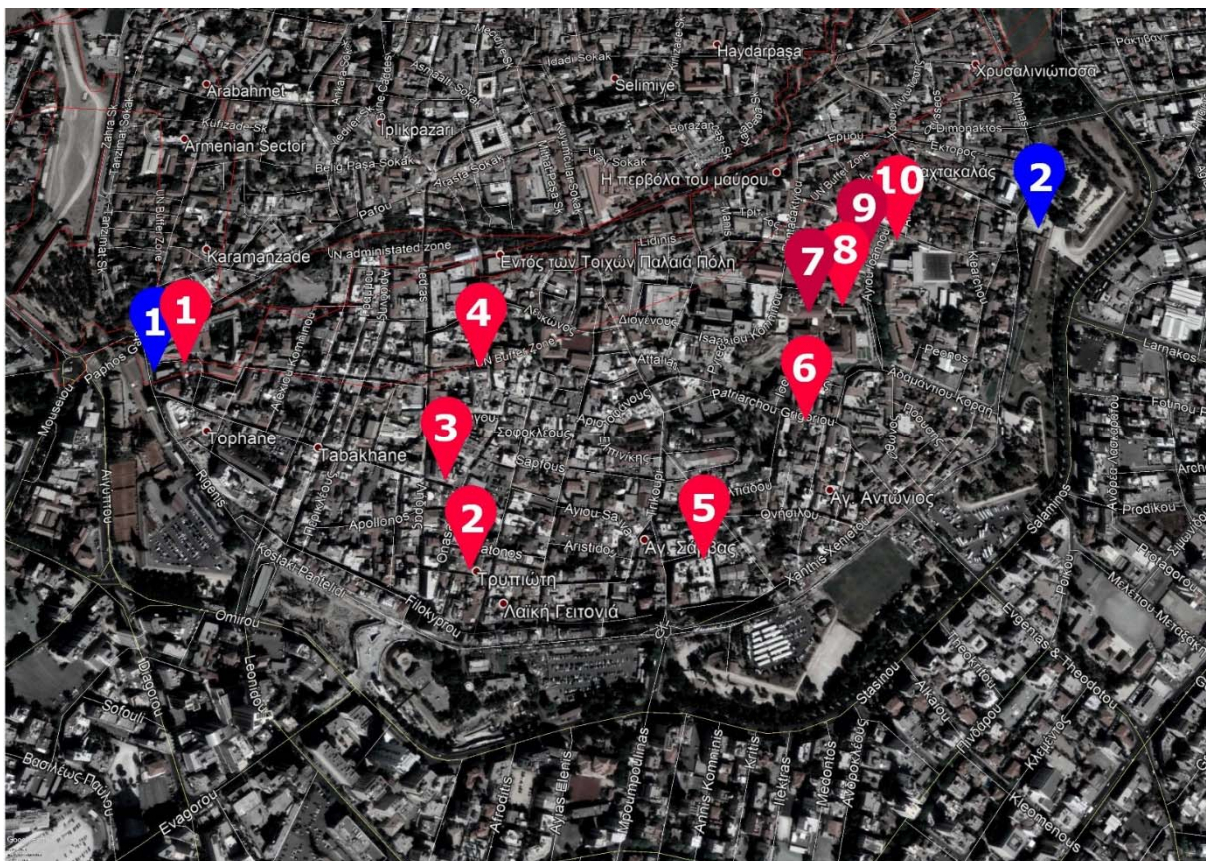
1. Ιερείδης και Μιχαήλ Αρχιτέκτονες IMA
2. Ευαγγελίδου Στέλλα
3. Τάκης Σοφοκλέους
4. Αγησιλάου και Καλαβάς
5. Σάββας Χριστοφίδης

B. Σχεδιαστήρια

1. A.T. Design Studio
2. Design Studio M.O.B.
3. Bomba Design Shop

⁸² Χρησιμοποιήθηκε αεροφωτογραφία της -εντός των τειχών- Λευκωσίας από το Google Earth, στην οποία εντοπίστηκαν οι δημιουργικές βιομηχανίες από την γράφουσα.

A.2 Πολιτιστική Κληρονομιά - Μουσεία

A. Μουσεία

1. Μουσείο Ιστορικής Μοτοσυκλέτας
2. Λεβέντειο Δημοτικό Μουσείο Λευκωσίας
3. Παρατηρητήριο Οδού Λήδρας
4. Πολιτιστικό Ίδρυμα Τράπεζας Κύπρου
5. Κυπριακό Φιλοτελικό Μουσείο
6. Αρχοντικό Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου
7. Βυζαντινό Μουσείο
8. Μουσείο Λαϊκής Τέχνης
9. Μουσείο Αγώνος
10. Μουσείο Παγκυπρίου Γυμνασίου

B. Πολιτιστικά Μνημεία

1. Καστελιώτισσα
2. Πύλη Αμμοχώστου

A.3 Εκδοτικοί Οίκοι – Βιβλιοθήκες – Καφεαναγνωστήρια-Πολυλειτουργικοί χώροι

A. Βιβλιοθήκες

1. Κυπριακή Βιβλιοθήκη
2. Βιβλιοθήκη Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄
3. Σεβέρειος Βιβλιοθήκη
4. Αχιλλείος Βιβλιοθήκη
5. Κυπριακή Βιβλιοθήκη

B. Εκδοτικοί Οίκοι

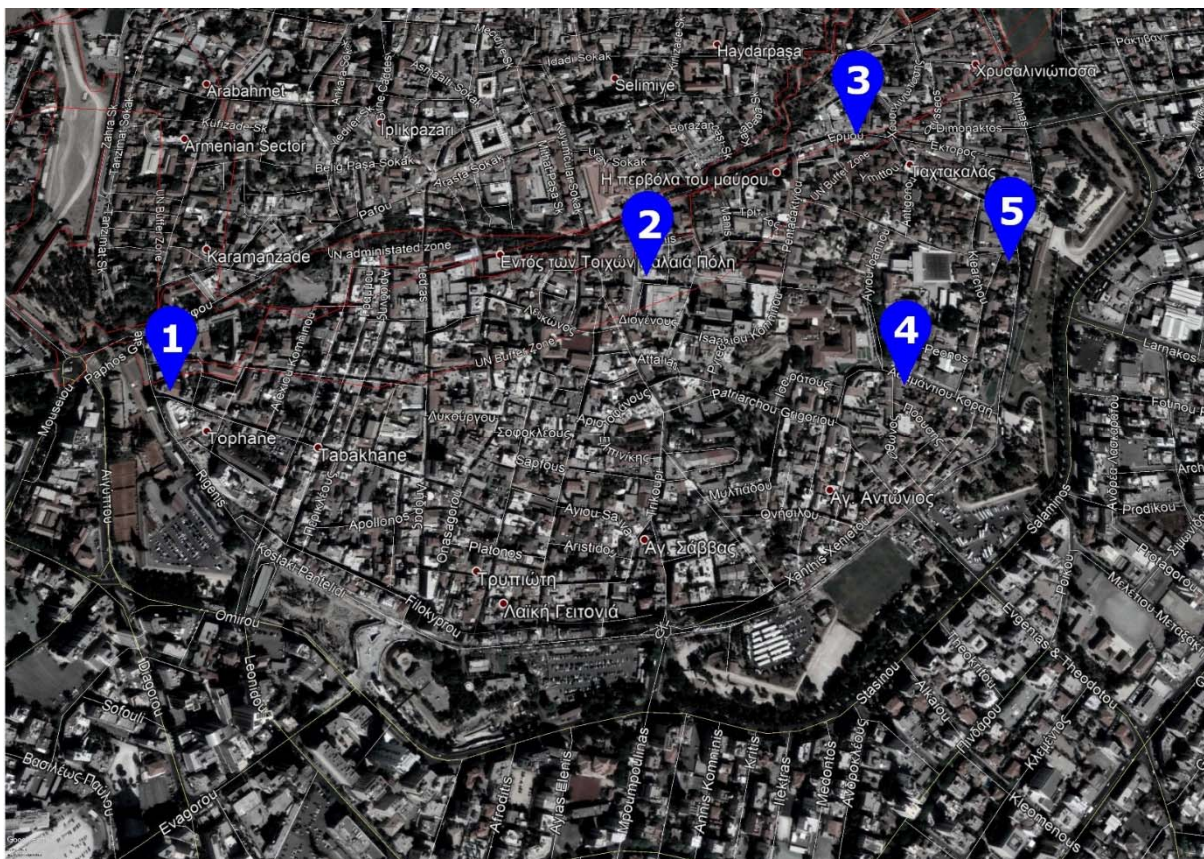
1. Εκδόσεις Χρ. Ανδρέου
2. Cyprus Mail
3. Εφημερίδα Πολίτης
4. Εκδόσεις ΕΝ ΤΥΠΟΙΣ
5. Nayilia Publications

Γ. Καφεαναγνωστήρια-Πολυλειτουργικοί

Χώροι

1. Λέσχη Βιβλίου -Υφαντουργείο
2. Meres
3. Βιβλιοπωλείο Καφεαναγνωστήριο Το Έρμα

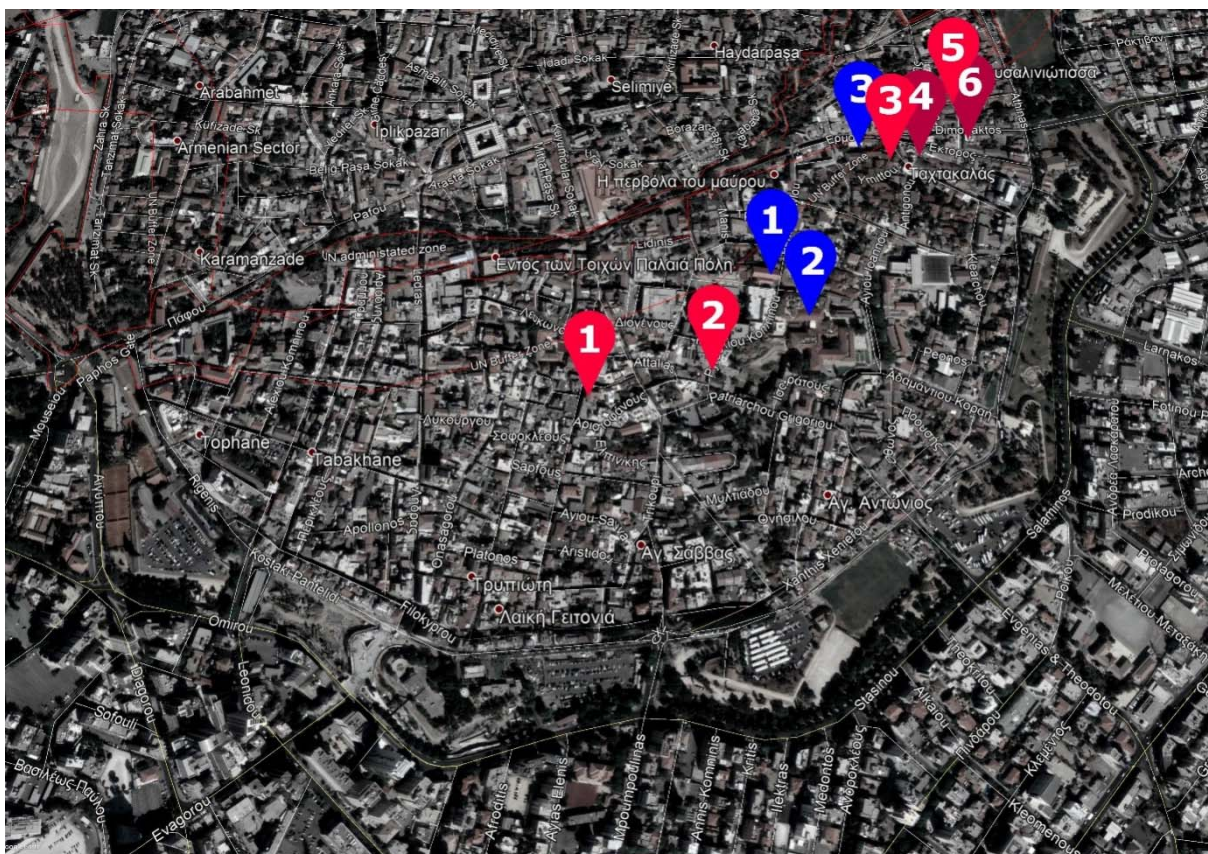
Α.4 Παραστατικές Τέχνες – Κινηματογράφος

Θέατρα/Κινηματογράφοι

1. Κινηματοθέατρο Παλλάς
2. Μουσική Σκηνή RED
3. Shoe Factory – Artos Foundation
4. Θέατρο Χώρα
5. Θέατρο Ένα – Ο άλλος Χώρος

A.5 Εικαστικές Τέχνες – Καλλιτεχνικά Εργαστήρια

A. Πινακοθήκες

1. Δημοτικό Κέντρο Τεχνών Λευκωσίας (NiMAC)
2. Πινακοθήκες Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄
3. Κέντρο Εικαστικών Τεχνών και Έρευνας Κώστα και Ρίτας Σεβέρη

B. Καλλιτεχνικά Εργαστήρια

1. Σιμόνη Συμεωνίδου
2. The Asylum
3. Το Υαλουργείο Artistic Glass Live
4. Astro Handcrafts Restorations
5. Πολυεργαστηριακό Κέντρο Χρυσαιλιωτίσσας
6. Εργαστήριο Χειροτεχνημάτων Κ.Α. Απόχρωση

Παράρτημα Β

Ποιοτική Έρευνα

Β.1 Ερωτηματολόγιο

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΥΣΤΑΔΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ -ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ- ΛΕΥΚΩΣΙΑ

1.	<p>Γνωρίζετε τι είναι οι συστάδες (clusters) πολιτισμού;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>☐ Πολύ λίγο</p>
2.	<p>Πιστεύετε ότι η «τοποθεσία» διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στη δημιουργία συστάδων πολιτισμού; Υπάρχουν, δηλαδή, προνομιακές περιοχές στις οποίες θα μπορούσαν να δημιουργηθούν πολιτιστικές συστάδες ανάμεσα στις οποίες θα ήταν δυνατό να αναπτυχθεί σχέση αλληλοϋποστήριξης και συνεργασίας μεταξύ των δημιουργικών βιομηχανιών (μουσείων, γκαλερί, χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς, χώροι παραστατικών τεχνών κ.τ.λ.);</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>☐ Σε κάποιο βαθμό</p> <p>Εξηγήστε (αν επιθυμείτε):</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

	<p>3. Θεωρείτε ότι η γειτνίαση ανάμεσα στα μουσεία και άλλους χώρους πολιτισμού αποτελεί πλεονέκτημα για κοινές δράσεις, συνεργασία και αλληλοϋποστήριξη;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>Εξηγήστε τους λόγους:</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
	<p>4. Η θεματολογία και το αντικείμενο ενασχόλησης κάποιου οργανισμού, κατά την άποψή σας, διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στη σύναψη συνεργασιών; Για παράδειγμα, για την επίτευξη μιας επιτυχούς συνεργασίας μεταξύ μιας συστάδας μουσείων, πρέπει οι οργανισμοί να διαχειρίζονται ομοειδείς μουσειακές συλλογές;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>☐ Σε κάποιο βαθμό</p> <p>Εξηγήστε (αν επιθυμείτε):</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
	<p>5. Πιστεύετε ότι η συνεργασία για δημιουργία συστάδων πολιτισμού αφορά σε μονάδες ιδίου βεληνεκούς/μεγέθους/αναγνωρισιμότητας/επαγγελματισμού/τεχνογνωσίας;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p>

	<p>☐ Σε κάποιο βαθμό</p> <p>Εξηγήστε (αν επιθυμείτε):</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
6.	<p>Πιστεύετε ότι υπάρχει ανταγωνισμός ανάμεσα στα μουσεία της Λευκωσίας και αν, ναι, τι είδους;</p> <p>☐ Ναι, υπάρχει αθέμιτος ανταγωνισμός.</p> <p>☐ Ναι, υπάρχει υγιής ανταγωνισμός.</p> <p>☐ Όχι, δεν υπάρχει ανταγωνισμός.</p> <p>Εξηγήστε τους λόγους, αν επιθυμείτε.</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
7.	<p>Ο οργανισμός, τον οποίο διευθύνετε, βρίσκεται σε υποβαθμισμένη συνοικία;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>Αν ναι, οι λόγοι είναι: (βάλτε V εκεί που ταιριάζει)</p> <p>☐ Στην περιοχή διαμένουν αλλοδαποί εργάτες.</p> <p>☐ Το οδικό δίκτυο δεν προσφέρεται για εύκολη διακίνηση των μέσων συγκοινωνίας, δεν υπάρχουν πεζόδρομοι.</p> <p>☐ Παρατηρείται απουσία εμπορικών καταστημάτων.</p>

	<p>☐ Γίνεται εμπορία ναρκωτικών.</p> <p>☐ Υπάρχει εγκληματικότητα.</p> <p>☐ Υπάρχει ενοχλητικός περιβαλλοντικός θόρυβος (ηχορύπανση).</p> <p>☐ Επικρατεί οχληρία, η οποία κρίνεται επιζήμια για τις ανέσεις και την καθημερινή ζωή των κατοίκων.</p> <p>☐ Παρατηρείται έλλειψη δημοσίων χώρων στάθμευσης.</p> <p>☐ Απουσιάζει ο οργανωμένος πολεοδομικός σχεδιασμός.</p> <p>Σχολιάστε τα πιο πάνω (εάν επιθυμείτε).</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
8.	<p>Πιστεύετε ότι τα ψηλά ενοίκια και οι ψηλές τιμές στις αγορές ακινήτων θα προσέλκυαν αγοραστές ψηλότερου μορφωτικού επιπέδου και ως εκ τούτου ποιοτικότερους καταναλωτές πολιτισμού;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>Εξηγήστε, αν επιθυμείτε.</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
9.	<p>Θεωρείτε ότι, αν άλλες δημιουργικές βιομηχανίες (χώροι εικαστικών και παραστατικών τεχνών, χώροι πολιτιστικής κληρονομιάς, χώροι σχεδιασμού και μόδας κ.ά.) γειτνιάζαν με τον οργανισμό τον οποίο διευθύνετε καθώς και χώροι συμπληρωματικών λειτουργιών (καφετέριες, εστιατόρια), η επισκεψιμότητα θα</p>

	<p>ήταν μεγαλύτερη και οι ευκαιρίες συνεργασίας και αλληλοϋποστήριξης περισσότερες;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>☐ Σε κάποιο βαθμό</p> <p>Εξηγήστε (αν επιθυμείτε):</p> <p>.....</p> <p>.....</p>			
10.	<p>Το κοινό του οργανισμού σας είναι (βάλτε V στη διαβαθμισμένη κλίμακα);</p>			
	Ελάχιστοι	Λίγοι	Αρκετοί	Πολλοί
Φοιτητές				
Ντόπιοι				
Τουρίστες				
Επιστήμονες				
Σχολεία πρωτοβάθμιας / δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης				
11.	<p>Θα επιθυμούσατε να συμμετέχετε με μουσεία και άλλους χώρους πολιτισμού σε μια διαδικασία δικτύωσης και προβολής με καθιέρωση κοινού εισιτηρίου, έκδοση</p>			

	<p>κοινών διαφημιστικών φυλλαδίων, δημιουργία κοινού ιστότοπου, οργάνωση μεγάλης κλίμακας φεστιβάλ/εκθέσεων και άλλων εκδηλώσεων;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>Εξηγήστε τους λόγους (αν επιθυμείτε).</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
12.	<p>Πιστεύετε ότι απαιτείται από τις τοπικές αρχές αισθητική αναβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος και αστική αναζωογόνηση της ευρύτερης περιοχής στην οποία βρίσκεται ο οργανισμός σας;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>Εξηγήστε:</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
13.	<p>Θεωρείτε ότι η δημιουργία ενός «πολιτιστικού εμβλήματος» της περιοχής θα αποτελούσε σημείο αναφοράς και ενίσχυση του αισθήματος περηφάνιας των κατοίκων της -εντός των τειχών- Λευκωσίας;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>Ποιο «πολιτιστικό έμβλημα» φαντάζεστε την παλιά πόλη της Λευκωσίας να φέρει;</p> <p>.....</p>

<p>14.</p>	<p>Πιστεύετε ότι το Κράτος και οι διάφοροι φορείς τουρισμού και πολιτισμού ακολουθούν μια οργανωμένη και συντονισμένη στρατηγική πολιτική για προσέλκυση πολιτιστικού τουρισμού;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>☐ Σε κάποιο βαθμό.</p> <p>Εξηγήστε, αν επιθυμείτε.</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>15.</p>	<p>Έχετε την άποψη ότι, οι κρατικές, οι τοπικές αρχές και ιδιωτικοί οργανισμοί μπορούν να συνεργαστούν για δημιουργία πολιτιστικών συστάδων τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p> <p>Εξηγήστε τους λόγους, αν επιθυμείτε.</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>16.</p>	<p>Έχετε την εντύπωση ότι μια πρωτοβουλία δημιουργίας και προώθησης μιας διαδρομής μουσείων, θα βοηθούσε στην προσέλκυση επισκεπτών και ιδιαίτερα πολιτιστικού τουρισμού;</p> <p>☐ Ναι</p> <p>☐ Όχι</p>

	<p>Εξηγήστε, αν επιθυμείτε.</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
17.	<p>Ποιο πιστεύετε ότι είναι το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της Λευκωσίας και ιδιαίτερα της –εντός των τειχών- Λευκωσίας; Εξηγήστε, αν επιθυμείτε:</p> <p>.....</p>
18.	<p>Πώς φαντάζεστε την –εντός των τειχών- Λευκωσία στο άμεσο μέλλον;</p> <p>Βάλτε √ εκεί που νομίζετε:</p> <p>☐ Η πολιτιστική ζωή θα αφορά στην περιφέρεια και όχι στο κέντρο της πόλης.</p> <p>☐ Θα παρατηρηθεί αναζωογόνηση του κέντρου της πόλης λόγω της ανάπλασης της Πλατείας Ελευθερίας και του νέου Δημοτικού Μεγάρου.</p> <p>☐ Η πολιτιστική ζωή και η πολιτιστική ανάπτυξη θα διατηρηθεί στα ίδια επίπεδα/καμιά αλλαγή.</p> <p>☐ Με τη λήψη άμεσων πρωτοβουλιών και οργανωμένου στρατηγικού σχεδιασμού, η –εντός των τειχών- Λευκωσία και οι δημιουργικές βιομηχανίες θα γνωρίσουν ανάπτυξη.</p> <p>☐ Γνωρίζοντας την οικονομική συμβολή των δημιουργικών βιομηχανιών σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, οι πολιτιστικοί φορείς, τα πολιτιστικά ιδρύματα, τοπικοί και ιδιωτικοί φορείς θα συνεργαστούν για τη δημιουργία συγκριτικού πλεονεκτήματος της παλιάς πόλης της Λευκωσίας και οικονομικής της αναγέννησης.</p> <p>☐ Άλλο. Εξηγήστε (αν επιθυμείτε).</p> <p>.....</p>

19.	<p>Υπάρχει προθυμία εκ μέρους σας για ανάληψη πρωτοβουλίας συμμετοχής του Οργανισμού -τον οποίο διευθύνετε- σε μια πολιτιστική συστάδα; Αναφέρετε με συντομία:</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
20.	<p>Πιστεύετε ότι το Κράτος και οι Τοπικές Αρχές θα παρείχαν ικανοποιητική στήριξη σε μια τέτοια πρωτοβουλία; Εξηγήστε, αν επιθυμείτε.</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

B.2 Αποτελέσματα και Σχόλια Συμμετεχόντων

Πρώτη Ερώτηση

Στην πρώτη ερώτηση του ερωτηματολογίου, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν στην ερώτηση αν γνωρίζουν τι είναι οι «συστάδες πολιτισμού». Τέσσερις από αυτούς είχαν άγνοια για το θέμα αυτό, ενώ οι υπόλοιποι, ζητώντας περαιτέρω εξηγήσεις από την υποφαινόμενη, έδειξαν ότι δεν γνώριζαν τον όρο αυτό αλλά ήξεραν ότι γίνονται τέτοιες συσσωρεύσεις.

Δεύτερη Ερώτηση

Στη δεύτερη ερώτηση αν «πιστεύετε ότι η “τοποθεσία” διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στη δημιουργία συστάδων πολιτισμού και αν, δηλαδή, υπάρχουν προνομιακές περιοχές στις οποίες θα μπορούσαν να δημιουργηθούν πολιτιστικές συστάδες ανάμεσα στις οποίες θα ήταν δυνατό να αναπτυχθεί σχέση αλληλοϋποστήριξης και συνεργασίας μεταξύ των δημιουργικών βιομηχανιών (μουσείων, γκαλερί, χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς, χώροι παραστατικών τεχνών κ.τ.λ.)», δύο από τους ερωτηθέντες απάντησαν «όχι», δύο σε «κάποιο βαθμό», ενώ οι υπόλοιποι απάντησαν καταφατικά. Οι ερωτηθέντες που ήθελαν να δώσουν περαιτέρω εξηγήσεις ανέφεραν:

- «Η –εντός των τειχών-πόλη προσφέρεται για δημιουργία συστάδων ένεκα της ιστορικότητας, της παραδοσιακής και εξαιρετικής αρχιτεκτονικής και των μουσειακών φορέων πέριξ».
- «Η τοποθεσία δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο. Ο Κύπριος, κάτι που είναι αξιόλογο, θα πάρει το αυτοκίνητο και θα πάει εκεί».
- «Η περιοχή Ερμού, όπου βρίσκεται το CVAR, είναι ιδεώδης για δημιουργικές βιομηχανίες».

Τρίτη Ερώτηση

Στην τρίτη ερώτηση αν «θεωρείτε ότι η γειτνίαση ανάμεσα στα μουσεία και άλλους χώρους πολιτισμού αποτελεί πλεονέκτημα για κοινές δράσεις, συνεργασία και αλληλοϋποστήριξη», όλοι οι ερωτηθέντες απάντησαν καταφατικά. Οι ερωτηθέντες που ήθελαν να δώσουν περαιτέρω εξηγήσεις δήλωσαν:

- «Ευκολία συντονισμού, χρήσης κοινών εγκαταστάσεων και υλικών, μείωση χρόνου και εξόδων μεταφοράς, επισκεπτών».
- «Η γειτνίαση είναι σημαντική, ειδικά σε περιπτώσεις συλλογών μουσείων, οι οποίες σχετίζονται μεταξύ τους (αλληλοσυμπληρώνονται) ή όπου μνημεία σχετίζονται με μουσειακές συλλογές/εκθέσεις. Φυσικά πολλά κενά μπορούν να καλυφθούν και με τη ψηφιοποίηση».
- «Βεβαίως αποτελεί πλεονέκτημα, γιατί θα υπάρχει αναπόφευκτα δημιουργία καλύτερων υποδομών και σίγουρα αύξηση της επισκεψιμότητας στην όλη περιοχή».
- «Δημιουργούνται συνέργειες και αυξάνεται το δημιουργικό “γίνεσθαι”».
- «Θα δημιουργήσει μια διαδρομή πολιτισμού των διαφόρων φορέων αναφορικά με ένα θέμα ή με διάφορα θέματα τα οποία συμπληρώνουν μια πολιτιστική περίοδο, που θα προσφέρεται σε μαθητές, ντόπιους, τουρίστες».
- «Σύντομος περίπατος, αλλά προϋποθέτει διαφορετικού περιεχομένου χώρους (χρονικά, παραστατικών τεχνών κ.τ.λ.)».

Τέταρτη Ερώτηση

Η τέταρτη ερώτηση αφορούσε τη θεματολογία και το αντικείμενο ενασχόλησης ενός οργανισμού· αν δηλαδή, κατά την άποψη των ερωτηθέντων, «η θεματολογία και το αντικείμενο ενασχόλησης διαδραματίζουν σημαίνοντα ρόλο στη σύναψη συνεργασιών και αν, για παράδειγμα, για την επίτευξη μιας επιτυχούς συνεργασίας μεταξύ μιας συστάδας μουσείων (δημιουργικών βιομηχανιών), θα πρέπει οι οργανισμοί να διαχειρίζονται ομοειδείς μουσειακές συλλογές (ομοειδές αντικείμενο ενασχόλησης)». Από τους ερωτηθέντες, μόνο δύο απάντησαν καταφατικά, επτά απάντησαν αρνητικά, πέντε απάντησαν «σε κάποιο βαθμό» και ένας δυσκολεύτηκε να δώσει απάντηση, γιατί ο οργανισμός που διευθύνει αφορά στη μουσική βιομηχανία και κατά την άποψή του διαφοροποιείται. Λήφθηκαν τα εξής σχόλια:

- «Χρειάζεται μια κοινή συνισταμένη, ώστε να σχεδιαστεί μετά μια κοινή, ομοειδής εκδήλωση».

- «Δεν διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο, καθώς με τη διαφορετικότητα μπορούν να ενωθούν άτομα από διαφορετικές κοινότητες, ανανεώνεται το κοινό. Το traffic κόσμου χρειάζεται και βοηθά».
- «Σε πολλές περιπτώσεις, οι συλλογές αλληλοσυμπληρώνονται ή εάν έχουν διαφορετικές θεματικές, μπορούν να κτίζονται πολύπλευρες, διεπιστημονικές αφηγήσεις».
- «Η διαχείριση ομοειδών θεματικών ενοτήτων σίγουρα διευκολύνει τη σύναψη συνεργασιών, αλλά περιορίζει την πολύπλευρη πολιτιστική ανάπτυξη που πρέπει να υπάρχει για να θεωρηθεί επιτυχής η όλη προσπάθεια.
- «Σε κάποιο βαθμό, ναι, αλλά μεγάλης σημασίας είναι και η συνεργασία/συνεννόηση μεταξύ των ατόμων που έχουν την ευθύνη για τον κάθε οργανισμό».
- «Όχι απαραίτητα ομοειδείς συλλογές, αλλά συμπληρωματικές ή ακόμη εναλλακτικές ή αντίθετες, π.χ. το antique με το μοντέρνο, το παλιό με το νέο».
- «Οι συλλογές πρέπει να είναι διαφορετικές για περισσότερη γνώση και εναλλαγή».
- «Πρέπει να υπάρχει ποικίλη θεματολογία. Το κοινό πρέπει να έχει ερεθίσματα».

Πέμπτη Ερώτηση

Η πέμπτη ερώτηση αν «πιστεύετε ότι η συνεργασία για δημιουργία συστάδων πολιτισμού αφορά σε μονάδες ιδίου βεληνεκούς/μεγέθους/αναγνωρισιμότητας/επαγγελματισμού/τεχνογνωσίας» έλαβε εννέα αρνητικές απαντήσεις και πέντε «σε κάποιο βαθμό». Ένας ερωτηθέντας δυσκολεύτηκε να δώσει απάντηση λόγω της φύσης του οργανισμού, ο οποίος ανήκει στη μουσική βιομηχανία και κατά την άποψή του αποτελεί μια ιδιαίζουσα περίπτωση. Κάποιοι από τους ερωτηθέντες σχολίασαν τα εξής:

- «Η συνεργασία μπορεί να αποβλέπει στη μεταφορά τεχνογνωσίας, στη συνεργασία για κοινές εκθέσεις με αντικείμενα που μπορεί να έχει ένας μικρός φορέας και όχι ένας μεγάλος».
- «Μεγάλη επιτυχία στη δημιουργία συστάδων πολιτισμού είναι η πολύπλευρη ανάπτυξη που έχει σαν σκοπό την ανάπτυξη όλων των πολιτιστικών

δραστηριοτήτων προς όφελος τόσο του κοινωνικού συνόλου όσο και της οικονομίας».

- «Συμπληρωματικότητα και μοναδικότητα είναι στοιχεία συνεργασίας».
- «Οι μεγαλύτερες μονάδες που έχουν στήριξη θα έπρεπε να αγκαλιάζουν μικρότερες μονάδες».

Έκτη Ερώτηση

Η έκτη ερώτηση αφορούσε την ύπαρξη -ή όχι- ανταγωνισμού ανάμεσα στα μουσεία ή γενικότερα στις δημιουργικές βιομηχανίες και αν, ναι, τι είδους; Αθέμιτος, υγιής ανταγωνισμός ή δεν υπάρχει ανταγωνισμός. Έξι από τους ερωτηθέντες απάντησε ότι δεν υπάρχει ανταγωνισμός, τρεις απάντησαν ότι υπάρχει αθέμιτος ανταγωνισμός, έξι απάντησαν ότι υπάρχει υγιής ανταγωνισμός. Ερωτηθέντες έκαναν τα εξής σχόλια:

- «Πώς μπορεί να ανταγωνισθεί ένα μουσείο, χωρίς εξασφαλισμένους πόρους, μουσεία κρατικά ή με σταθερές χρηματοδοτήσεις που καλύπτουν όλα τα λειτουργικά τους έξοδα, αναλώσιμα κ.τ.λ.»;
- «Σε πολιτιστικούς χώρους δεν υπάρχει ανταγωνισμός. Θα έλεγα ότι υπάρχει μόνο μεταξύ των γκαλερί».
- «Δεν μπορείς να συγκρίνεις τον έναν οργανισμό με τον άλλο. Ο κάθε οργανισμός είναι διαφορετικός από τον άλλο, είναι μοναδικός με δική του ταυτότητα».
- Υπάρχει υγιής ανταγωνισμός για προσέλκυση μεγαλύτερων κοινωνικών ομάδων συμβάλλοντας σε προσπάθειες προσφοράς αναβαθμισμένων υπηρεσιών προς όφελος ολόκληρης της κοινωνίας».
- «Πιστεύω ότι, αν υπάρχει, θα είναι υγιής».
- «Όχι, διότι το κάθε μουσείο της Λευκωσίας έχει μοναδικότητα. Χρειάζεται συνέργεια για προώθηση του ενός μουσείου προς το άλλο».
- «Οι Κύπριοι χαρακτηρίζονται από αρχαιοτάτων χρόνων από φθόνο!! Δεν υπάρχει ευγενής άμιλλα, αλλά αθέμιτος ανταγωνισμός. Πολύ κρίμα!!».
- «Δεν μπορείς να πεις με σιγουριά. Εξαρτάται από τον χαρακτήρα του κάθε καλλιτέχνη. Τα έργα τέχνης είναι μοναδικά».

- «Ο κάθε οργανισμός είναι μοναδικός. Αυτό που χρειάζεται είναι η καλλιέργεια κοινού».

Έβδομη Ερώτηση

Στην έβδομη ερώτηση, αν «ο οργανισμός τον οποίο διευθύνετε, βρίσκεται σε υποβαθμισμένη συνοικία –βάλτε √ εκεί που ταιριάζει», δέκα ερωτηθέντες απάντησαν αρνητικά, τέσσερις θετικά. Στην περίπτωση της κυρίας Έλενας Τάνου, προέδρου της Εταιρείας Τουριστικής Ανάπτυξης και Προβολής Περιφέρειας Λευκωσίας τέθηκε διαφοροποιημένη ερώτηση: «Ποιοι παράγοντες, κατά την άποψή σας, δυσχεραίνουν τις προσπάθειες πολιτιστικών οργανισμών στην –εντός των τειχών- πόλη της Λευκωσίας για ανάπτυξη και βιωσιμότητα» με τις ίδιες επιλογές. Οι ερωτηθέντες είχαν να επιλέξουν από τους εννέα παράγοντες, αυτούς που πιστεύουν ότι συντείνουν σε αυτή την υποβάθμιση. Αυτοί που είχαν την αίσθηση ότι ο οργανισμός τον οποίο διευθύνουν βρίσκεται σε υποβαθμισμένη συνοικία, χωρίς εξαίρεση, συμφώνησαν στο ότι παρατηρείται έλλειψη δημοσίων χώρων στάθμευσης. Τρεις από αυτούς συμφώνησαν στο ότι το οδικό δίκτυο δεν προσφέρεται για εύκολη διακίνηση των μέσων συγκοινωνίας, δεν υπάρχουν πεζόδρομοι. Μόνο ένας έχει την πεποίθηση ότι η υποβαθμισμένη συνοικία οφείλεται και στο ότι στην περιοχή διαμένουν αλλοδαποί εργάτες. Τέσσερις συμφώνησαν στο ότι η υποβάθμιση είναι αποτέλεσμα και της απουσίας εμπορικών καταστημάτων. Την επιλογή «γίνεται εμπορία ναρκωτικών» κανένας δεν την επέλεξε. Μόνο ένας ερωτηθέντας συμφώνησε στο ότι «υπάρχει εγκληματικότητα». Τρεις συμφώνησαν ότι υπάρχει ενοχλητικός περιβαλλοντικός θόρυβος (ηχορύπανση). Κανένας δεν συμφώνησε με την επιλογή «επικρατεί οχληρία, η οποία κρίνεται επιζήμια για τις ανέσεις και την καθημερινή ζωή των κατοίκων». Δύο συμφώνησαν στο ότι «απουσιάζει ο οργανωμένος πολεοδομικός σχεδιασμός». Λήφθηκαν τα εξής σχόλια από όσους επιθυμούσαν:

- «Η συνοικία στην οποία βρίσκεται ο οργανισμός τον οποίο διευθύνω δεν βρίσκεται σε πολυσύχναστη συνοικία. Ωστόσο, μόνο αργά το βράδυ νιώθεις άβολα, καθώς μπορεί να κυκλοφορούν μεθυσμένοι».
- «Το Δημαρχείο δεν δίνει ιδιαίτερη σημασία στις ανάγκες των πολιτιστικών οργανισμών. Αργεί να ανταποκριθεί στα προβλήματα και δεν δείχνει προθυμία. Ένα μικρό παράδειγμα είναι η αργοπορία στην αντικατάσταση καμένου καλάθου

και το πέταγμα των σκουπιδιών στο δρόμο από τους περαστικούς μέχρι να αποκατασταθεί το πρόβλημα».

- «Το Αρχοντικό του Δραγομάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου βρίσκεται σε περιοχή σχετικά αναβαθμισμένη (περιοχή Αρχιεπισκοπής), στην οποία υπάρχουν κάτοικοι, επιχειρήσεις αναψυχής και μη, θρησκευτικά κτίρια, πολιτιστικοί οργανισμοί και σχολεία».
- «Είναι περιοχή με έντονο κοινωνικό ενδιαφέρον (Κυπριακή Βιβλιοθήκη-Πλατεία Ελευθερίας), τόσο αναφορικά με πολιτιστικές υποδομές όσο και χώρους εστίασης με πολλή επισκεψιμότητα. Βέβαια, υπάρχουν και κάποιοι αρνητικοί παράγοντες όπως έλλειψη χώρων στάθμευσης, αλλοδαποί».

Όγδοη Ερώτηση

Η όγδοη ερώτηση που τέθηκε ήταν η εξής: «Πιστεύετε ότι τα ψηλά ενοίκια και οι ψηλές τιμές στις αγορές ακινήτων θα προσέλκυαν αγοραστές ψηλότερου μορφωτικού επιπέδου και ως εκ τούτου ποιοτικότερους καταναλωτές πολιτισμού; Δεκατέσσερις ερωτηθέντες απάντησαν αρνητικά και μόνο ένας απάντησε καταφατικά. Τα σχόλια που έλαβε η υποφαινόμενη από όσους επιθυμούσαν ήταν τα εξής:

- «Η οικονομική κατάσταση δεν συμβαδίζει με το μορφωτικό επίπεδο εξ' ορισμού».
- «Το αντίθετο. Τα ψηλά ενοίκια είναι αποτρεπτικά και προσελκύουν ανθρώπους που τους νοιάζει η αίγλη και όχι ο πολιτισμός».
- «Ο οικονομικός παράγοντας δεν αποτελεί κριτήριο μόρφωσης. Αυτό που χρειάζεται είναι παιδεία και ευαισθησία».
- «Τα ενοίκια και οι τιμές ακινήτων είναι ήδη αρκετά ψηλά στην περιοχή της Αρχιεπισκοπής. Η ποιότητα στην κατανάλωση πολιτισμού δεν προέρχεται πάντα από τις ομάδες πληθυσμού με μεγαλύτερα εισοδήματα. Στις εκδηλώσεις που διοργανώνουμε στο Αρχοντικό Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου, προσέρχεται κόσμος από όλα τα στρώματα της κοινωνίας».
- «Υπάρχουν δύο άκρα. Ετοιμόρροπα σπίτια-φθηνά, σε πολύ κατάσταση-ακριβά. Το μορφωτικό επίπεδο κάποιες φορές συμβαδίζει με το οικονομικό επίπεδο, όχι πάντοτε». Οι αγορές ακινήτων σε ψηλές τιμές αφορούν σε οικονομικές ελίτ».

- «Αυτό που παίζει ρόλο δεν είναι το μορφωτικό επίπεδο. Χρειάζεται να ομορφύνει η πόλη, να καθαριστεί αισθητικά, να έχει ίσως μια θεματική προσέγγιση η πόλη εντός των τειχών».
- «Τα ψηλά ενοίκια και οι ψηλές τιμές προσελκύουν μόνο εταιρείες που δεν ενδιαφέρονται τόσο για τα πολιτιστικά, όσο για τα οικονομικά».
- «Καμιά σχέση. Η μόρφωση δεν παίζει ρόλο στην κατανάλωση πολιτισμού».

Ένατη Ερώτηση

Η ένατη ερώτηση αφορούσε στη γειτνίαση. Πιο συγκεκριμένα τέθηκε η ερώτηση: «Θεωρείτε ότι, αν άλλες δημιουργικές βιομηχανίες (χώροι εικαστικών και παραστατικών τεχνών, χώροι πολιτιστικής κληρονομιάς, χώροι σχεδιασμού και μόδας κ.ά.) γειτνιάζαν με τον οργανισμό τον οποίο διευθύνετε καθώς και χώροι συμπληρωματικών λειτουργιών (καφετέριες, εστιατόρια), η επισκεψιμότητα θα ήταν μεγαλύτερη και οι ευκαιρίες συνεργασίας και αλληλοϋποστήριξης περισσότερες»;

Οκτώ από τους ερωτηθέντες απάντησαν καταφατικά, τέσσερις σε κάποιο βαθμό. Ο ερωτηθείς αρχιτέκτονας Ιωάννης Αγησιλάου απάντησε ότι η φύση της εργασίας του δεν εξαρτάται από άλλες δημιουργικές βιομηχανίες. Η Άρτεμις Γεωργίου, παρομοίως, απάντησε λέγοντας ότι στη Μουσική Σκηνή RED πηγαίνουν άτομα για να διασκεδάσουν με τα μουσικά σχήματα που φιλοξενεί και δεν εξαρτάται από άλλες δημιουργικές βιομηχανίες. Ελάχιστα σχόλια λήφθηκαν από τους ερωτηθέντες:

- «Υπό την προϋπόθεση επιθυμίας συνεργασιών».
- «Σίγουρα. Είναι κρίμα η Λευκωσία να μην έχει πολιτιστικό τουρισμό και να έχει μόνο συνεδριακό».

Στην κυρία Έλενα Τάνου της Ε.Τ.Α.Π τέθηκε άλλη ερώτηση: «Θα στηρίζατε οποιαδήποτε πρωτοβουλία για μια διαδικασία δικτύωσης και προβολής πολιτιστικών οργανισμών και άλλων περιοχών της δημιουργικής βιομηχανίας; (καθιέρωση κοινού εισιτηρίου, έκδοση κοινών διαφημιστικών φυλλαδίων, δημιουργία κοινού ιστότοπου, οργάνωση μεγάλης κλίμακας φεστιβάλ/εκθέσεων και άλλων εκδηλώσεων); Η απάντησή της είναι η ακόλουθη: «Ήδη σαν Ε.Τ.Α.Π. εργαζόμαστε με την OPIUM προωθώντας όλα τα πιο πάνω».

Δέκατη Ερώτηση

Η δέκατη ερώτηση αφορούσε στην επισκεψιμότητα και ποιο είναι το κοινό των οργανισμών. Οι επιλογές βρίσκονταν σε διαβαθμισμένη κλίμακα «ελάχιστοι», «λίγοι», «αρκετοί», «πολλοί». Οι ερωτηθέντες είχαν να επιλέξουν ανάμεσα σε «φοιτητές», «ντόπιους», «τουρίστες», «επιστήμονες», «σχολεία». Από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων διαφάνηκε ότι έξι από τους οργανισμούς που έλαβαν μέρος στην έρευνα τους επισκέπτονται πολλοί μαθητές, επτά από τους οργανισμούς τους επισκέπτονται λίγοι ντόπιοι, πέντε από τους οργανισμούς τους επισκέπτονται αρκετοί τουρίστες και τέσσερις από τους οργανισμούς αρκετοί επιστήμονες.

Ενδέκατη Ερώτηση

Η ενδέκατη ερώτηση ήταν η εξής: «Θα επιθυμούσατε να συμμετέχετε με μουσεία και άλλους χώρους πολιτισμού σε μια διαδικασία δικτύωσης και προβολής με καθιέρωση κοινού εισιτηρίου, έκδοση κοινών διαφημιστικών φυλλαδίων, δημιουργία κοινού ιστότοπου, οργάνωση μεγάλης κλίμακας φεστιβάλ/εκθέσεων»; Δεκατρείς από τους ερωτηθέντες απάντησαν καταφατικά, δύο αρνητικά. Κάποιοι σχολίασαν τα εξής:

- «Μείωση εξόδων, μεγαλύτερη διάχυση προβολής, καλύτερος συντονισμός εκδηλώσεων».
- «Μας ενδιαφέρει η δικτύωση και προβολή με άλλους χώρους πολιτισμού, όμως κάποια ζητήματα δεν μπορούν να είναι κοινά, όπως π.χ. το κοινό εισιτήριο λόγω της κρατικής υπόστασης του Μουσείου (κρατικοί προϋπολογισμοί)».
- «Πολλοί από τους πιο πάνω λόγους θα δώσουν περισσότερη ώθηση για επισκεψιμότητα και προσέλκυση περισσότερου ποιοτικού επιπέδου κοινού».
- «Η συνεργασία μεταξύ μουσείων, ιδιαίτερα για πραγματοποίηση εκδηλώσεων, βοηθά πάντοτε στην προβολή των μουσείων. Σημειώνω, όμως, ότι τόσο το Μουσείο Αγώνος όσο και η Κρατική Πινακοθήκη δεν έχουν εισιτήρια εισόδου».
- «Δεν πετυχαίνει και δεν το επιτρέπει ο ανταγωνισμός και οι συνθήκες του κάθε μουσείου, δηλαδή το ωράριο των υπαλλήλων».
- «Δεδομένου ότι θα γινόταν καλή δουλειά. Να υπάρχει εκτίμηση, σεβασμός προς τον καλλιτέχνη και όχι εκμετάλλευση».

- «Για κοινή έκθεση αρχιτεκτονικών σχεδίων με άλλα αρχιτεκτονικά γραφεία».

Δωδέκατη Ερώτηση

Η δωδέκατη ερώτηση που τέθηκε ήταν η εξής: «Πιστεύετε ότι απαιτείται από τις τοπικές αρχές αισθητική αναβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος και αστική αναζωογόνηση της ευρύτερης περιοχής στην οποία βρίσκεται ο οργανισμός σας»; Σε αυτή την ερώτηση όλοι απάντησαν καταφατικά. Κάποιοι σχολίασαν:

- «Υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης».
- Πρέπει στην –εντός των τειχών- Λευκωσία να διατηρείται η αίσθηση του μέτρου και να γίνεται σεβαστή η κλίμακα του ιστορικού κέντρου, τα μεγέθη και η αισθητική να υπόκεινται σε έλεγχο».
- «Χρειάζεται ορθολογιστική ανάπτυξη, έτσι που να προσφέρονται ποιοτικότερες υπηρεσίες προς το κοινό».
- «Με επείγον τρόπο».
- «Φως, διακόσμηση, ησυχία, πρόσβαση».
- «Χρειάζονται έργα τέχνης παντού».
- «Δυστυχώς έχουν γίνει προβληματικές παρεμβάσεις και υπάρχει χρωματική αλλοίωση. Οι παρεμβάσεις πρέπει να είναι ευανάγνωστες, όπως η πέτρα των τειχών και το άσπρο μπετόν το οποίο θα χρησιμοποιηθεί κατά την ανάπλαση της Πλατείας Ελευθερίας».

Δέκατη Τρίτη Ερώτηση

Η δέκατη τρίτη ερώτηση αφορούσε στην ανάγκη δημιουργίας ενός «πολιτιστικού εμβλήματος» της περιοχής και αν αυτό θα αποτελούσε σημείο αναφοράς και ενίσχυσης του αισθήματος περηφάνιας των κατοίκων της –εντός των τειχών-Λευκωσίας. Από τους ερωτηθέντες έξι απάντησαν αρνητικά, οκτώ θετικά και ένας «δεν γνωρίζω». Κάποιοι σχολίασαν:

- «Κάτι που να σχετίζεται με το μεσαιωνικό της παρελθόν».
- «Χρειαζόμαστε ταυτότητα. Σίγουρα χρειάζεται ένα έμβλημα. Τα ενετικά τείχη, ως κάτοψη, είναι σημαντικά».

- «Συνδυασμός από τα Ενετικά τείχη και τη Φραγκοκρατία».
- «Τα Μεσαιωνικά τείχη της πόλης».
- «Δεν πιστεύω ότι χρειάζεται κάποιο έμβλημα για να τονωθεί το αίσθημα περηφάνιας των κατοίκων της –εντός των τειχών- Λευκωσίας, γιατί αυτή από μόνη της αποτελεί σημείο αναφοράς για όλη την Κύπρο».
- «Δεν γνωρίζω».
- «Εργαζόμαστε ως Ε.Τ.Α.Π. με το Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, ακριβώς για αυτό το έμβλημα».
- «Ικανοποιεί το υφιστάμενο».
- «Αφού η Λευκωσία έχει έμβλημα τα τείχη της! Και δεν παίζει διαφορά!».
- «Μα υπάρχουν τα ενετικά τείχη! Αυτό που χρειάζεται είναι η προβολή».
- «Η Κύπρος κατάφερε τα σχήματά της να τα κρατήσει ως σύμβολα, π.χ. η σημαία έχει το σχήμα της. Η κάτοψη των τειχών είναι σημείο αναφοράς. Κλείνουν με ωραίο τρόπο οι πύλες. Εισηγούμαι, η κάθε δημιουργική βιομηχανία να έχει στην είσοδό της -όπως και οι ομοειδείς της- ένα σύμβολο για να αναγνωρίζεται αμέσως από έναν επισκέπτη ο τύπος της, όπως για παράδειγμα τα εργαστήρια καλλιτεχνών».

Δέκατη Τέταρτη Ερώτηση

Η δέκατη τέταρτη ερώτηση αφορούσε στο Κράτος και στους διάφορους φορείς τουρισμού και πολιτισμού, αν κατά την άποψη των ερωτηθέντων, ακολουθούν μια οργανωμένη και συντονισμένη στρατηγική πολιτική για προσέλκυση πολιτιστικού τουρισμού.

Επτά από τους ερωτηθέντες απάντησαν αρνητικά, τρεις θετικά και πέντε «σε κάποιο βαθμό». Έγιναν τα εξής σχόλια:

- «Γίνονται σχετικές προσπάθειες από τον Κ.Ο.Τ. και την Ε.Τ.Α.Π., αλλά όχι με μακροχρόνιο σχεδιασμό, στόχευση και διάθεση ανάλογων κονδυλίων».

- «Το Υπουργείο Τουρισμού, ο Κ.Ο.Τ., η Ε.Τ.Α.Π. συνεργαζόμαστε σε κάποιο βαθμό γι' αυτή την στρατηγική πολιτική όπως για παράδειγμα το European Youth Capital-Greater Nicosia 2021».
- «Ακολουθούν μια οργανωμένη στρατηγική πολιτική για να βολεύουν τους “δικούς” τους» (με ειρωνεία).
- «Ο πολιτισμός παραμένει ακόμη στην τελευταία βαθμίδα των προτεραιοτήτων του Κράτους».

Δέκατη Πέμπτη Ερώτηση

Η δέκατη πέμπτη ερώτηση ήταν η εξής: «Έχετε την άποψη, ότι, οι κρατικές, οι τοπικές αρχές και ιδιωτικοί οργανισμοί μπορούν να συνεργαστούν για δημιουργία πολιτιστικών συστάδων τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο»; Στην ερώτηση αυτή δεκατέσσερις ερωτηθέντες απάντησαν καταφατικά και ένα αρνητικά. Κάποιοι σχολίασαν:

- «Είναι δύσκολο οι κρατικές αρχές να εκφράζουν πρωτοβουλίες, αν δεν έχουν άνωθεν οδηγίες».
- «Άλλα λόγια ν' αγαπιόμαστε».
- «Εάν γίνει η προσπάθεια αυτή, με τους πιο πάνω φορείς, με μεγάλη προσήλωση, τότε θα έχουμε αποτελέσματα».
- «Αν υπάρξει πραγματικό ενδιαφέρον και στόχευση....».
- «Οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες είναι περισσότερες. Το Κράτος δεν προλαβαίνει, αλλά απαιτείται να το κάνει. Πρέπει να δίνει ίσες ευκαιρίες».

Δέκατη Έκτη Ερώτηση

Στη δέκατη έκτη ερώτηση αν «έχετε την εντύπωση ότι μια πρωτοβουλία δημιουργίας και προώθησης μιας διαδρομής μουσείων, θα βοηθούσε στην προσέλκυση επισκεπτών και, ιδιαίτερα, πολιτιστικού τουρισμού, δεκατρείς απάντησαν καταφατικά, ένας «δεν ξέρω» και ένας «ναι και όχι». Σχολιάστηκαν τα εξής:

- «Υπό την προϋπόθεση συμμετοχής και των τουριστικών πρακτόρων».

- Κρίνεται απαραίτητη η ανάγκη δημιουργίας ενός κράχτη-μουσείου, ενός -μεγάλης κλίμακας- μουσείου, όπως ένα νέο αρχαιολογικό».
- «Χρειάζεται ενημέρωση».
- «Υπό προϋποθέσεις».
- «Ναι, το προωθούμε ως Ε.Τ.Α.Π. Ένας πυρήνας πολιτισμού με μια διαδρομή στα μουσεία της Λευκωσίας».
- «Ναι, αλλά όχι όπως γίνεται τώρα, που απλά περνούν από έξω και δείχνουν τα μουσεία».
- «Οι γκαλερί είναι επιχειρήσεις. Όπου γίνεται συναλλαγή, ο χαρακτήρας γίνεται οικονομικός. Οι τουρίστες πρέπει να επισκέπτονται καλλιτεχνικά εργαστήρια».

Δέκατη Έβδομη Ερώτηση

Η δέκατη έβδομη ερώτηση ήταν η εξής: «Ποιο πιστεύετε ότι είναι το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της Λευκωσίας και ιδιαίτερα της –εντός των τειχών-Λευκωσίας. Εξηγήστε αν επιθυμείτε». Όλοι οι ερωτηθέντες έκαναν σημαντικά σχόλια:

- «Η συγκέντρωση για τον περιπατητικό τουρισμό πολλών επισκέψιμων χώρων σε μικρή σχετικά έκταση».
- «Η αρχιτεκτονική και η ταυτότητά της».
- «Η ομορφιά και η γραφικότητά της. Είναι ένα ζωντανό Μουσείο».
- «Τα μνημεία της πόλης και το γεγονός ότι η πόλη-μνημείο παραμένει ένας ζωντανός οργανισμός, με κατοίκους, επιχειρήσεις, μουσεία, εκπαιδευτικά ιδρύματα, πολιτιστικούς οργανισμούς κ.ά.».
- «Ο χαρακτήρας της όλης περιοχής και η γειτνίαση με την κατεχόμενη Λευκωσία. Είναι το σημείο όπου συναντάται η κουλτούρα του Κυπριακού Λαού».
- «Στο ότι είναι η πρωτεύουσα και στον ιστορικό της χαρακτήρα σε συνδυασμό με το γεγονός ότι έχουν δημιουργηθεί πολλές πολιτιστικές υποδομές (θέατρα, μουσεία, πινακοθήκες, κ.τ.λ.)».
- «Μνημεία, μουσεία, ιστορικότητα περιβάλλοντος χώρου».

- «Το μέγεθος, μικρή, προσβάσιμη, μικρές αποστάσεις για να περπατήσει κάποιος, ασφάλεια όλες τις ώρες και μέρες και της νύχτας».
- «Ιστορικότητα, μοναδικότητα, ασφαλής χώρος, ενότητα ιστού, ζωντανή πόλη».
- «Η παλιά πόλη έχει μοναδική ιστορική και πολιτιστική αξία, έχει τη δική της ταυτότητα ως ιστορικός χώρος που δεν μπορεί να επαναληφθεί ή να αναπαραχθεί σε άλλες περιοχές. Μπορεί να κατοχυρωθεί ως μια πολιτιστική πρωτεύουσα διαρκείας».
- «Υπάρχει ιστορία. Κάθε δρόμος έζησε και είδε πολλά. Η ατμόσφαιρα είναι γεμάτη ιστορία».
- «Πλεονέκτημα; Όπως είναι σήμερα, κανένα! Έχουμε τα περισσότερα μνημεία και τα αγνοούμε και δεν προωθούνται».
- «Μνημείο από μόνη της. Αποστάσεις κοντινές. Το σήμερα συνυπάρχει με το χτες. Όταν υπάρχουν οι ρίζες, μπορεί να δοθεί μεγαλύτερη ώθηση για το μέλλον».
- «Κοντινές αποστάσεις. Προσιτοί δρόμοι».
- «Υπάρχουν πολλά μνημεία, ιστορικοί χώροι και κέντρα αναψυχής, τα οποία μπορεί κάποιος να τα επισκεφθεί περπατώντας, χωρίς κάποιο μέσο συγκοινωνίας».

Δέκατη Όγδοη Ερώτηση

Η δέκατη όγδοη ερώτηση ζητούσε να μάθει από τους ερωτηθέντες πώς φαντάζονται την – εντός των τειχών-Λευκωσία στο άμεσο μέλλον. Είχαν να κάνουν επιλογή από πέντε υποθετικές προτάσεις. Η πρώτη πρόταση επιλέγηκε από έναν ερωτηθέντα καθώς και η τρίτη: «Η πολιτιστική ζωή θα αφορά στην περιφέρεια και όχι στο κέντρο της πόλης», «Η πολιτιστική ζωή και η πολιτιστική ανάπτυξη θα διατηρηθεί στα ίδια επίπεδα/καμιά αλλαγή», αντίστοιχα. Για όλες τις άλλες προτάσεις, έγιναν ισάριθμες επιλογές:

- «Θα παρατηρηθεί αναζωογόνηση του κέντρου της πόλης λόγω της ανάπλασης της Πλατείας Ελευθερίας και του Νέου Δημοτικού Μεγάρου».
- «Με τη λήψη άμεσων πρωτοβουλιών και οργανωμένου στρατηγικού σχεδιασμού, η –εντός των τειχών- Λευκωσία και οι δημιουργικές βιομηχανίες θα γνωρίσουν ανάπτυξη».

- «Γνωρίζοντας την οικονομική συμβολή των δημιουργικών βιομηχανιών σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, οι πολιτιστικοί φορείς, τα πολιτιστικά ιδρύματα, τοπικοί και ιδιωτικοί φορείς θα συνεργαστούν για τη δημιουργία συγκριτικού πλεονεκτήματος της παλιάς πόλης και οικονομικής της αναγέννησης».

Άλλα επιπλέον σχόλια ερωτηθέντων:

- «Πρέπει να πιάσουμε πάτο για να αντιδράσουμε. Χρειάζεται πεζοδρομοποίηση».
- «Τουριστικό προορισμό σε κάθε της γωνιά».
- «Η –εντός των τειχών- πόλη θα είναι η καρδιά της Λευκωσίας, γιατί η αξιοποίηση και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς, που περικλείεται σε αυτή, θα λειτουργήσει ως κινητήριο δύναμη προσέλκυσης ενδιαφέροντος για αναζωογόνηση όλης της Λευκωσίας».
- «Ο Δήμος θα μας απογοητεύσει».

Δέκατη Ένατη Ερώτηση

Η δέκατη ένατη ερώτηση ήταν ανοικτής φύσεως: «Υπάρχει προθυμία εκ μέρους σας για ανάληψη πρωτοβουλίας συμμετοχής του Οργανισμού, τον οποίο διευθύνεται, σε μια πολιτιστική συστάδα; Λήφθηκαν οι εξής απαντήσεις:

- «Υπάρχει και έχει εκφραστεί στο παρελθόν χωρίς την ανταπόκριση πάντοτε όμως όλων των άλλων φορέων».
- «Ναι, όχι όμως ως διοργανωτές».
- «Το Τμήμα Αρχαιοτήτων είναι ανοικτό σε προτάσεις αυτού του είδους και θα μελετούσε σε βάθος κάθε πρόταση, ούτως ώστε να μπορέσει να κρίνει κατά πόσο αυτή είναι εφικτή/λειτουργήσιμη και προς το συμφέρον του δημοσίου καλού».
- «Σε ενδεχόμενη πολιτιστική ανάπτυξη με τη δημιουργία πολιτιστικής συστάδας, δεν θα μπορούσε η Εθνική Βιβλιοθήκη της χώρας να είναι αμέτοχη».
- «Όχι!».
- «Ναι». (τέσσερα άτομα).

- «Βεβαίως. Ήδη έχω ξεκινήσει κίνηση συνεργασίας μαζί με την Ε.Τ.Α.Π., όλων των πολιτιστικών οργανισμών που ενδιαφέρονται για την –εντός των τειχών– πόλη (οργανισμοί, μουσεία, πολιτιστικά κέντρα, γκαλερί, χώροι τεχνών) με στόχο την αλληλογνωριμία, την παρουσίαση λειτουργικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν όλοι οι φορείς και εξεύρεση τρόπων επίλυσής τους και τη δημιουργία συστάδας πολιτισμού».
- «Ναι, θα με ενδιέφερε να συνεργαστούμε με άλλους πολιτιστικούς φορείς».
- «Όχι, γιατί το βρίσκω δύσκολο και ότι δεν θα πετύχει».
- «Ναι, φυσικά».
- «Δεν νομίζω. Με ποιον οργανισμό θα μπορούσε να συνεργαστεί μια Μουσική Σκηνή; Έχει ιδιαίτερη φύση».

Στην κυρία Τάνου, δόθηκε άλλη ερώτηση καθώς ο ρόλος του οργανισμού που διευθύνει οργανωτικός και υποστηρικτικός. Η ερώτηση ήταν αν «από τις προσωπικές σας εμπειρίες, ποιοι παράγοντες αποτελούν τροχοπέδη στην ανάληψη οποιονδήποτε πρωτοβουλιών για στήριξη των δημιουργικών βιομηχανιών σε μια διαδικασία δικτύωσης»; Η κυρία Τάνου απάντησε: «Δυσκαμψία στο να προχωρούν οι αποφάσεις γρήγορα. Όχι ιδιαίτερη έμπνευση».

Εικοστή Ερώτηση

Η εικοστή ερώτηση ήταν αν «πιστεύετε ότι το κράτος και οι τοπικές αρχές θα παρείχαν ικανοποιητική στήριξη σε μια τέτοια πρωτοβουλία»; Εξηγήστε αν επιθυμείτε. Οι ερωτηθέντες απάντησαν:

- «Θα είναι δύσκολο, αν δεν υπάρχει κοινός σχεδιασμός διότι θα πρέπει εμείς να πείθουμε τους λειτουργούς. Ακόμη όμως και να πεισθούν οι λειτουργοί των κρατικών φορέων, υπάρχει το πρόβλημα της ανεπαρκούς χρηματοδότησης».
- «Έχοντας εμπειρία, δύσκολα μπορεί να γίνει αυτό. Χρειάζεται πολλή πίεση».
- «Όχι. Πρέπει να γνωρίζει τα κανάλια για πρόσβαση στα ευρωπαϊκά κονδύλια, όπως έπραξε ο Δήμος Λεμεσού και πέτυχε».

- «Το Τμήμα Αρχαιοτήτων είναι ανοικτό σε προτάσεις αυτού του είδους και θα μελετούσε σε βάθος κάθε πρόταση, ούτως ώστε να μπορέσει να κρίνει κατά πόσο αυτή είναι εφικτή/λειτουργήσιμη και προς συμφέρον του δημοσίου καλού».
- «Ναι». (δύο άτομα)
- «Ίσως, ναι...με καλή προετοιμασία και επιχειρηματολογία».
- «Η τοπική αρχή είναι αδύναμη. Χρειάζεται συμμαχία με τους πολίτες».
- «Ναι, πιστεύω ότι τόσο το κράτος μέσω του Κ.Ο.Τ. και της Ε.Τ.Α.Π. και εν γένει του Εμπορίου, Ενέργειας και Τουρισμού, όσο και ο Δήμος Λευκωσίας θα στήριζαν την προσπάθεια τόσο σε τεχνογνωσία μέσω των διαφόρων υπηρεσιών τους όσο και οικονομικά με κονδύλια κρατικά, μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων και από Προϋπολογισμό του Δήμου».
- «Όχι». (δύο άτομα)
- «Στα λόγια, ναι, στην πράξη, όχι».
- «Μακάρι».
- «Αν έκαναν σωστά τη δουλειά τους... Όπως είναι τα δεδομένα, δεν ελπίζω πολλά. Οι καλλιτέχνες θέλουν στήριξη από το κράτος για να δημιουργήσουν ταυτότητα στην περιοχή».

Στην κυρία Τάνου δόθηκε άλλη ερώτηση: «Έχετε υπόψη σας, αν έχει αναληφθεί για το άμεσο μέλλον οποιαδήποτε πρωτοβουλία για δημιουργία συστάδας πολιτισμού»; Η κυρία Τάνου απάντησε ότι «Ως Ε.Τ.Α.Π. προσπαθούμε να βάλουμε τα μουσεία κάτω από την ομπρέλα MEET NICOSIA MEET CULTURE». Επίσης, ρωτήθηκε η κυρία Τάνου: «Γνωρίζετε, αν στο παρελθόν, είχε αναληφθεί οποιαδήποτε πρωτοβουλία, τόσο από πλευράς Εταιρείας Τουριστικής Ανάπτυξης και Προβολής Λευκωσίας όσο και από πλευράς Τοπικών Αρχών, Κράτους ή Ιδιωτών, για στήριξη προσπαθειών δικτύωσης δημιουργικών βιομηχανιών και κατ' επέκταση δημιουργίας συστάδας πολιτισμού»; Η κυρία Τάνου απάντησε ότι «Δεν γνωρίζω αν υπήρξαν από άλλους. Ως Ε.Τ.Α.Π. αναγγέλλουμε διαγωνισμούς όπως φωτογραφίας, ποιοτικά σουβενίρς κ.τ.λ. προπαθώντας να αναπτύξουμε τη δημιουργικότητα των καλλιτεχνών της Λευκωσίας».

Βιβλιογραφία

Γεωργόπουλος, Α. (2015). *Αναδιοργάνωση και μάνατζμεντ αλλαγών στις επιχειρήσεις*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. <http://hdl.handle.net/11419/1647> [Πρόσβαση: 02 Μαΐου, 2018].

Γιωρκάτζης, Κ. (2015). Στο Στυλιανού, Μ. (Κείμενα/Παρουσίαση) *Παλιά Λευκωσία: Η Ραγισμένη βιτρίνα της πρωτεύουσας*. https://www.youtube.com/watch?v=ut_X94AsfrU [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Δήμος Λευκωσίας. *Ανάπλαση Πλατείας Ελευθερίας*. <http://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/under-construction/eleftherias-square/> [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Δήμος Λευκωσίας. *Ο Αρχιδούκας της Αυστρίας*. <http://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/history/nicosia/duke-of-austria/>. [Πρόσβαση: 06 Μαΐου, 2018].

Δήμος Λευκωσίας. *Λαϊκή Γειτονιά*. <http://www.nicosia.org.cy/el-GR/discover/sights/laiki-geitonia/>. [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Δήμος Λευκωσίας. *Νέο Δημαρχείο Λευκωσίας*. <http://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/under-construction/town-hall/>. [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Δήμος Λευκωσίας. *Τίθεται και επίσημα η έναρξη του Κέντρου Αριστείας στην Έρευνα και την Καινοτομία RISE*. <http://www.nicosia.org.cy/el-GR/news/announcements/2017/45758/>. [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Δήμος Λευκωσίας. *Ανάπλαση Περιοχής Πύλης Πάφου*. <http://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/under-construction/raphos-gate/>. [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018]

Δήμος Λευκωσίας. *Συνοικία Δημιουργικών Επιχειρήσεων*. <http://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/under-study/39791/>. [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Δήμος Λευκωσίας. *Μελέτη κυκλοφορίας και στάθμευσης της περιοχής Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης*. <http://www.nicosia.org.cy/el-GR/municipality/projects/under-study/constantinou-elenis/>. [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Δραγώνα, Δ. & Μαρμαράς Η. (2011). Σαμπόταρονται τα νέα αστικά σύνορα: Μια συνομιλία με τον Ματέο Πασκουινέλι. *Κοντέινερ 14. Αφιέρωμα Gentrification*, σσ. 28-29.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Νεανική Επιχειρηματικότητα. *Αντιπροσωπεία στην Κύπρο*. https://ec.europa.eu/cyprus/youth-jobs-cy/young-entrepreneurs_el. [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2017). *Σχέδιο Κοινής Έκθεσης της Επιτροπής και του Συμβουλίου για την Απασχόληση, που συνοδεύει την ανακοίνωση της Επιτροπής για την ετήσια επισκόπηση της ανάπτυξης για το 2018*. <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/EL/COM-2017-674-F1-EL-MAIN-PART-1.PDF> [Πρόσβαση: 03 Μαΐου, 2018].

Κεσισιάν Κ. Κ. (1989). *Λευκωσία η Πρωτεύουσα της Κύπρου Άλλοτε και Τώρα. Μια Αρχαία Πόλη με Πλούσια Ιστορία*. Μτφρ. Ψυλλίφη, Κ., Π., Λευκωσία: Βιβλιοπωλείον Μούφλον.

Κορρές, Γ. (2015). *Επιχειρηματικότητα και ανάπτυξη*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. <http://hdl.handle.net/11419/693> [Πρόσβαση: 02 Μαΐου, 2018].

Κυπριακή Δημοκρατία, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού (2008). *Στρατηγικός Σχεδιασμός για τον Πολιτισμό*. http://www.paideia.org.cy/upload/Arthrografia/29_1_2008stratigikos-sxediasmos_gia_ton_politismo.pdf [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

Λάγγη, Ζ. (2011). Συμμετοχικός Σχεδιασμός: όταν οι πολίτες αποφασίζουν για την πόλη τους. *Κοντέινερ 14. Αφιέρωμα Gentrification*, σσ. 31-33.

Λαζαρέτου, Σ. (2014). *Η Έξυπνη Οικονομία: "Πολιτιστικές" και "Δημιουργικές" Βιομηχανίες στην Ελλάδα. Μπορούν να αποτελέσουν προοπτική εξέξοδος από την κρίση;* Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

Λυσάνδρου Ν. (2016). Γειτονιά καινοτόμων επιχειρήσεων στην παλιά Λευκωσία ετοιμάζει ο Δήμος. *Πολίτης*. 19.09.2016. <http://politis.com.cy/article/gitonia-kenotomon-epichiriseon-stin-palia-lefkosia-etimazi-o-dimos>. [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Μούλιου, Μ. (2015). Το Μουσείο Ως Ποιότητα, Εμπειρία, Αστικό Σύμβολο Και Ήπια Δύναμη. Παραδείγματα Από Τη Διεθνή Και Εγχώρια Μουσειακή Πρακτική. Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν., Μάσχα, Ε., Μούλιου, Μ., Παπαδάκη, Μ., Προσύλης, Χ. & Τουλούπα, Σ. *Πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2388/1/05_chapter_4.pdf> [Πρόσβαση: 4 Δεκεμβρίου, 2017].

Νικολαΐδης, Π., Ξάνθου, Ρ., Ξ., Χαραλάμπους, Κ., Κίρκος, Γ., Κωνσταντινίδου, Β. & Δημητρίου, Χρ. (2006). *Μελέτη Εκτίμησης των Επιπτώσεων στο Περιβάλλον από την ανάπλαση της Πλατείας Ελευθερίας και του Περιβάλλοντα χώρου*. [http://www.moa.gov.cy/moa/environment/environmentnew.nsf/All/2753BDC9CE226D9CC2257F37003F5E34/\\$file/MP20070360101.pdf?OpenElement](http://www.moa.gov.cy/moa/environment/environmentnew.nsf/All/2753BDC9CE226D9CC2257F37003F5E34/$file/MP20070360101.pdf?OpenElement). [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Νόμος, Ν. 30(III)/2006. Ο Περί της Σύμβασης της UNESCO για την Προστασία και την Προώθηση της Πολυμορφίας της Πολιτιστικής Έκφρασης (Κυρωτικός). *Επίσημη Εφημερίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Παράρτημα Πρώτο. Νομοθεσία – Μέρος III*. Αριθμός 4078, Παρασκευή, 22 Δεκεμβρίου, 2016, σσ. 463-493. http://www.cylaw.org/nomoi/arith/2006_3_030.pdf [Πρόσβαση: 01 Μαΐου, 2018].

Οργανισμός Νεολαίας Κύπρου. *Πρόγραμμα Επιχειρηματικής Ανάπτυξης Νέων*. <http://onek.org.cy/archiki-selida/programmata-ipiresies/simvouleftikes-ipiresies/programma-epicheirimatikis-anartyksis-neon/> [Πρόσβαση: 10 Μαΐου, 2018].

Ρόγιαλ. *Royal Hall*. <http://www.theroyal.com.cy/el-gr/about/> [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Πρεσβεία της Κυπριακής Δημοκρατίας στη Στοκχόλμη. *Η Κύπρος στην ΕΕ. Γενικά*. http://www.mfa.gov.cy/mfa/embassies/embassy_stockholm.nsf/ecsw21_gr/ecsw21_gr?OpenDocument. [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Στυλιανού, Μ. (2015) *Παλιά Λευκωσία: Η Ραγισμένη βιτρίνα της πρωτεύουσας*. https://www.youtube.com/watch?v=ut_X94AsfrU [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως (2017). *Σχέδιο Περιοχής του Κέντρου της Λευκωσίας*. <http://www.nicosia.org.cy/CMSPages/GetFile.aspx?guid=e9ce541f-2b4f-4dcc-87cc-5228d21bcde4> [Πρόσβαση: 03 Μαΐου, 2018].

Τμήμα Τελωνίων. *Σημεία Διέλευσης – Κανονισμός Πράσινης Γραμμής*. <http://www.mof.gov.cy/mof/customs/customs.nsf/All/6C816214735FA1C9422577B300240AAC?OpenDocument>. [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Χαραλάμπους, Ε. (2012). Μια μικρή Κοινωνία καλλιτεχνών. Πολυεργαστηριακό Κέντρο Χρυσανθιάτισσας. *Πρωτεύουσα. Μηνιαίο Περιοδικό Δήμου Λευκωσίας*, Ιούνιος 2012 σσ. 12-16.

Alkandari, A., Alnasheet, M. & Alshekhly I., F., T. (2012) Smart cities: Survey. *Journal of Advanced Computer Science and Technology Research* 2(2), pp. 79–90. https://www.researchgate.net/publication/268423317_Smart_Cities_Survey [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Bătăgan, L. (2011) Smart cities and sustainability models. *Informatica Economica* 15(3), pp. 80–87. <http://revistaie.ase.ro/content/59/07%20-%20Batagan.pdf> [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Batty, M., Axhausen K., W., Giannotti, F., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M., Ouzounis, G. & Portugali Y. (2012). Smart cities of the future. In *The European Physical Journal Special Topics* 214, pp. 481-518. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1140/epjst/e2012-01703-3.pdf> [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Benediktsson G. (2004). *Museums and Tourism. Stakeholders, resource and sustainable development*. https://www.gu.se/digitalAssets/1176/1176849_Dissertation_Gudbrandur_Benediktsson.pdf [Πρόσβαση: 5 Νοεμβρίου, 2017].

Benevolo, Cl., Dameri, R. & D’Auria, B. (2016). Smart Mobility in Smart City. Action taxonomy, ICT intensity and public benefits. In Torre, T., Braccini, A., M., Spinelli, R. (ed) *Empowering Organizations: Enabling Platforms and Artefacts*. Switzerland: Springer, pp. 13-28.

Benner, M. (2017). From Clusters to Smart Specialization: Tourism in Institution-Sensitive Regional Development Policies. *Economies* 2017, 5(3), 26;. <http://www.mdpi.com/2227-7099/5/3/26> [Πρόσβαση 10 Μαΐου, 2018].

Bianchini, F. (1993). Remaking European cities: the role of cultural policies. In Bianchini, F., Parkinson, M. (ed). *Cultural policy and urban regeneration: The West European experience*. Manchester: Manchester University Press, pp. 1-20.

Boix, R., Lazzeretti, L., Hervàs, J., L. & De Miguel, Bl. (2011). *Creative clusters in Europe: a microdata approach*. <https://core.ac.uk/download/pdf/6579992.pdf> [Πρόσβαση: 5 Νοεμβρίου, 2017].

Burmatova, O. (2015). Large City as a Local Production System: Environmental Aspects. Čapková, S. (Ed.) *Regional Development, Entrepreneurship and Local Production Systems. Project N 295050 "Functioning of the Local Production Systems in the Conditions of Economic Crisis (Comparative Analysis and Benchmarking for the EU and Beyond)"*. Belianum: Matej Bel University Press, pp. 131-140. https://www.unwe.bg/uploads/Crep/Documents/crep_314ab_FOLPSEC_Slovak%20publication.pdf [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

Caner, G. (2015). From a barrier to a bridge: Nicosia and its national borders. *51st ISOCARP Conference, At Rotterdam, The Netherlands*. https://www.researchgate.net/publication/307976423_From_a_barrier_to_a_bridge_Nicosia_and_its_national_borders [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

Centraal Museum. *Utrecht Museums*. <https://centraalmuseum.nl/en/about/partners/utrecht-museums/> [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

Central Intelligence Agency. "Developing Countries". *The World Factbook*. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/appendix/appendix-b.html>. [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Charles L. (n.d.). *Biography*. <http://charleslandry.com/about-charles-landry/biography/> [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

Chourabi, H., Nam, T., Walker, Sh., Gil-Garcia, J., R., Mellouli, S., Nahon, K., Pardo, T., A. & Scholl H. J. (2012) Understanding Smart Cities: An Integrative Framework. *45th Hawaii*

International Conference on System Sciences, pp. 2289-2297. https://www.ctg.albany.edu/publications/journals/hicss_2012_smartcities/hicss_2012_smartcities.pdf [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

City Guide Rotterdam. *Museums in Rotterdam*. <https://www.cityguiderotterdam.com/things-to-do/museums/> [Πρόσβαση 10 Μαΐου, 2018].

Cornescu V. A. (2009) The Generations of Human's Rights. In *Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, 1. edition*. Brno : Masaryk University, npn. https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/tvorba_prava/Cornescu_Adrian_Vasile.pdf [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

cyta. *Στρατηγική Συμφωνία IDEA και CYTA για την ανάπτυξη της Καινοτομίας*. <https://www.cyta.com.cy/idea-cyta-33/en>. [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Demetriou C. (2004). Nicosia Urban Area. In: Dubois-Taine G. (Ed) *European Cities: Insights on Outskirts*. Paris: EU, pp. 237-266.

Diener, E. (1995). A value based index for measuring national quality of life. *Social Indicators Research* 36, pp. 107–127. https://www.researchgate.net/publication/226829749_A_value_based_index_for_measuring_national_quality_of_life. [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Diener, E., Suh, E.M., Lucas, R.E. & Smith, H., L. (1999). Subjective wellbeing: three decades of process. *Psychological Bulletin* 125 (2), pp. 276–302. https://www.researchgate.net/publication/232577536_Subjective_Well-Being_Three_Decades_of_Progress [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Diener E. & Suh E. (1997). Measuring Quality of Life: Economic, Social, and Subjective Indicators. *Social Indicators Research Volume 40, Issue 1–2*, pp. 189–216. http://web.yonsei.ac.kr/suh/file/Measuring%20quality%20of%20life_Economic%2C%20social%2C%20and%20subjective%20indicators. [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

EKT.gr. *Ορίζοντας 2020: το πρόγραμμα της ΕΕ για Έρευνα & Καινοτομία*. <http://innovation.ekt.gr/el/horizon2020>. [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Entrepreneur Europe. "Economic Development Agency". In: *Small Business Encyclopedia*. <https://www.entrepreneur.com/encyclopedia/economic-development-agency> [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

EUIPO. Intellectual Property. <https://euipo.europa.eu/ohimportal/en/intellectual-property> [Πρόσβαση: 02 Μαΐου, 2018].

Eurofound (2017), Long-term unemployed youth: Characteristics and policy responses, Publications Office of the European Union, Luxembourg. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1729en.pdf. [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

European Commission (2018). *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Engaging, Connecting and Empowering young people: a new EU Youth Strategy*. https://ec.europa.eu/youth/sites/youth/files/youth_com_269_1_en_act_part1_v9.pdf [Πρόσβαση: 10 Μαΐου, 2018].

European Commission (a). *Ανάπτυξη. Εσωτερική Αγορά, Βιομηχανία, Επιχειρηματικότητα και ΜΜΕ. Textiles, Fashion and Creative Industries*. https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/cluster_en [Πρόσβαση: 26 Φεβρουαρίου, 2018].

European Commission (b). *Ανάπτυξη. Εσωτερική Αγορά, Βιομηχανία, Επιχειρηματικότητα και ΜΜΕ. What is SME*. http://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/sme-definition_el [Πρόσβαση: 26 Φεβρουαρίου, 2018].

European Commission (c). *Ανάπτυξη. Εσωτερική Αγορά, Βιομηχανία, Επιχειρηματικότητα και ΜΜΕ. EU Cluster Portal*. https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/cluster_en [Πρόσβαση: 26 Φεβρουαρίου, 2018].

Eurostat (2016). *Culture statistics. 2016 edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

EY (2015). *Cultural times. The first global map of cultural and creative industries*. http://www.worldcreative.org/wp-content/uploads/2015/12/EYCulturalTimes2015_Download.pdf [Πρόσβαση: 01 Μαΐου, 2018].

EY (2014). *Creating Growth. Measuring cultural and creative markets in the EU*. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Measuring_cultural_and_creative_markets_in_the_EU/\\$FILE/Creating-Growth.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Measuring_cultural_and_creative_markets_in_the_EU/$FILE/Creating-Growth.pdf) [Πρόσβαση: 5 Μαΐου, 2018].

European Solidarity Corps. *EU Youth Strategy*. https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy_en [Πρόσβαση: 10 Μαΐου, 2018].

European youth capital. *About*. <http://www.europeanyouthcapital.org/about/> [Πρόσβαση: 10 Μαΐου, 2018].

Fierro, A. (2003). *The Glass State: The Technology of the Spectacle, Paris, 1981-1998*. Massachusetts: MIT Press.

Fleming, D. (2006). *The Museum as Social Enterprise. Taipei: INTERCOM 2006 Annual Meeting and Conference*.

Florida, R. (2003). *Cities and the Creative Class*. <https://creativeclass.com/rfcgdb/articles/4%20Cities%20and%20the%20Creative%20Class.pdf> [Πρόσβαση: 5 Νοεμβρίου, 2017].

Frontier Economics (2007). *Creative Industry Spillovers – Understanding their impact on the wider economy. A Report Prepared for DCMS*. London: Frontier Economics Ltd.

Frost-Kumpf, H. A. (1998). *Cultural Districts: The Arts as a Strategy for Revitalizing our Cities*. USA: Americans for the Arts.

Gaffikin, F., & Morissey, M. (2011). *Planning in Divided Cities: Collaborative Shaping of Contested Space*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Giffinger, R., Fertner, Ch., Kramar, H., Kalasek, R., Pichler-Milanovic, N. & Meijers, E. (2007). *Smart Cities - Ranking of European medium-sized cities*. Vienna University of Technology.

Goeldner, C., R., & Brent J., R. (2003). *Tourism: Principles, Practice, Philosophies*. New Jersey: John Willey & Sons, Inc.

Gospodini, A. (2007). Cultural and Leisure Clusters in Greek Cities: Spontaneous Formation and 'Laissez-Faire' Development. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. Vol. 2, No. 2, pp. 119-133.

Greater Nicosia 2021 (a). #GetTheEdge. *Empowering the youth of Nicosia in our city's bid for European youth capital 2021*. <https://greaternicosia2021.eu/#edge> [Πρόσβαση: 10 Μαΐου, 2018].

Greater Nicosia 2021 (b). *Greater Nicosia 2021 – for European Youth Capital*. <https://www.facebook.com/GreaterNicosia2021/> [Πρόσβαση: 10 Μαΐου, 2018].

Guest, G., Namey, E., E. & Mitchell, M., L. (2013). *Collecting Qualitative Data: A Field Manual for Applied Research*. London: SAGE.

Hall, P. (2000). Creative cities and economic development. *Urban Studies*, 37(4), pp. 639–649.

Hammer, S. Kamal-Chaoui, L, Robert, A. & Plouinet, M. (2011). Cities and Green Growth: A Conceptual Framework. *OECD Regional Development Working Papers 2011/08*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/5kg0tflmzx34-en> [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Hanke, G., H., Silva, B., C., & Hanke, G., P. Jr. (2013). The Role of Advanced Sensing in Smart Cities. *Sensors 2013*, 13(1), pp.393-425 <file:///C:/Users/Home/Downloads/sensors-13-00393.pdf> [Πρόσβαση: 02 Μαΐου, 2018].

Hitters, E. & Richards, G. (2002). The Creation and Management of Cultural Clusters. *Creativity and Innovation Management*, Vol. 11, No. 4: pp. 234–247.

Howkins, J. (2007). *The Creative Economy: How People Make Money From Ideas*. London: The Penguin Press (2nd edition).

IMO, Čopič V., Uzelac A., Primorac J., Jelinčić D. A., Srakar A. & Žuvela A. (2011). *Encouraging Private Investment in Cultural Sector*. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/460057/IPOL-CULT_ET%282011%29460057_EN.pdf [Πρόσβαση: 10 Μαΐου, 2018].

Jahier (2013). Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνική Επιτροπής με θέμα «Αρχές, διαδικασίες και δράσεις για την εφαρμογή του άρθρου 11 παράγραφοι 1 και 2 της Συνθήκης της Λισαβόνας» (γνωμοδότηση πρωτοβουλίας) (2013/C 11/03). *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. 15.01.2013, C 11, pp. 8-15.

Kalandides, A. (2011). The problem with spatial identity: revisiting the “sense of place”. *Journal of Place Management and Development*, 4 (1), pp. 28-39.

Keane, M. A. & Zhang, W. (2008) Cultural creative industries or creative (cultural) industries?. In: Hu, H. (Eds) *China's Cultural Industries Forum (Chinese publication)*. Shanghai Peoples' Publishing. <https://eprints.qut.edu.au/13315/1/13315.pdf> [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

Koen, E. (2000). Richard A. Peterson and the Culture of Consumption. *Poetics*. 28. Pp. 207-224 https://www.researchgate.net/publication/222050376_Richard_A_Peterson_and_the_Culture_of_Consumption [Πρόσβαση: 01 Μαΐου, 2018].

Lacarrière J. (2003). *Λευκωσία η Νεκρή Ζώνη*. Αθήνα: Ολκός.

Lazar, Sz. (2011). *The impact of globalization on the development of innovative clusters*. http://doctorat2010.usv.ro/art_doctoranzi/115/THE%20IMPACT%20OF%20GLOBALIZATION%20ON%20THE%20DEVELOPMENT%20OF%20INNOVATIVE_%20articol.pdf [Πρόσβαση: 7 Νοεμβρίου, 2017].

Lazzeretti, L., Boix, R., & Capone, F. (2011). Why do creative industries cluster? An analysis of the determinants of clustering of creative industries. In Lazzeretti L. (ed) *Creative Industries and Innovation in Europe*. N.Y.: Routledge.

Lazzeretti, L., Boix, R., & Capone F. (2008). Do creative industries cluster? Mapping creative local production systems in Italy and Spain, *Industry and Innovation*, 15(5), pp. 549-567.

Lazzeretti, L., Cinti, T. & Mariani, M. (2004). The Cluster of Florence museums and the Network Analysis: thw case study of “Museo dei Ragazzi”. In Lazzeretti (ed) *Art Cities, Cultural Districts and Museums. An economic and managerial study of the culture sector in Florence*. Firenze: Firenze University Press, pp. 33-59.

Marangou A. G. (1995). *Nicosia a Special Capital*. Nicosia: Leventis Municipal Museum of Nicosia.

McClory, J. (2015). *The Soft Power 30. A Global Ranking of Soft Power*. http://comresglobal.com/wp-content/uploads/2015/07/Report_Final-published.pdf
[Πρόσβαση: 26 Φεβρουαρίου, 2018].

McKercher, B. & Hilary du Cr. (2002). *Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*. NY: The Haworth Press, inc.,

Meijer, A. & Bolivar, M., P. R. (2016). Governing the smart city: a review of the literature on smart urban governance. *International Review of Administrative Sciences* 2016, Vol. 82(2), pp. 392–408. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0020852314564308>
[Πρόσβαση: 03 Μαΐου, 2018].

Michaelides D. Ed. (2012) *Historic Nicosia*. Cyprus: Rimal Publications.

Mohammad al-A. (2007). *Rehabilitation of the Walled City Nicosia, Cyprus. 2007 On side Review Report*. <http://www.akdn.org/sites/akdn/files/media/documents/AKAA%20press%20kits/2007%20AKAA/Walled%20city%20-%20Cyprus.pdf> [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Mommaas, H. (2004). Cultural Clusters and the Post-industrial City: Towards the Remapping of Urban Cultural Policy. *Urban Studies*, Vol. 41, No. 3., pp. 507-532.

Monti, L. (2015). *Young generation in Creative and Cultural sector: the European challenge for 2020*. https://www.researchgate.net/profile/Luciano_Monti/publication/280255118_Young_generation_in_Creative_and_Cultural_sector_the_European_challenge_for_2020/links/55afad1008aeb0ab466939c1/Young-generation-in-Creative-and-Cultural-sector-the-European-challenge-for-2020.pdf. [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

MQ. *About The Mouseumsquartier*. <https://www.mqw.at/en/about/> [Πρόσβαση: 26 Φεβρουαρίου, 2018].

Nam, T. & Pardo, T. A. (2011). Conceptualizing Smart City with Dimensions of Technology, People, and Institutions. *The Proceedings of the 12th Annual International Conference on*

Digital Government Research, pp. 282-291. https://www.ctg.albany.edu/publications/journals/dgo_2011_smartcity/dgo_2011_smartcity.pdf [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

National Palace Museum. *Chronology of Events*. <https://www.npm.gov.tw/en/Article.aspx?sNo=03001526> [Πρόσβαση: 01 Μαΐου, 2018].

Newbigin, J. (2010). *The Creative Economy: An Introductory Guide*. London: The British Council.

OECD (1994). *Cities for the 21st Century*. Paris: OECD

Open Days (2011). *Creative Cities and Regions for an Innovative Europe. 9th European Week of Regions and Cities. Brussels 10-13 October 2011*. <https://www.diba.cat/documents/228621/3d6aa83d-92f6-4a63-9f55-31532f14dacd>. [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Philenews (2017) *Σε μαρασμό η Λαϊκή Γειτονιά- «Στέλλουν τουρίστες στα κατεχόμενα»*. <http://www.philenews.com/koinonia/eidiseis/article/412617/se-marasmo-i-laiki-gitonia-stelloyn-toyristes-sta-katechomena> [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

Porter, M., E. (1998). *On Competition of Nations*. Boston: Harvard Business School.

Project Westergasfabriek. *Process. Move from Chaos to a Clear Vision*. <http://www.project-westergasfabriek.nl/english> [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

Robertson, R. (1995). Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. In Featherstone, M., Lash, S. & Robertson R (ed) *Global modernities*. London: SAGE, pp. 25-44.

Russo, A. P. (2000). The Sustainable Cultural Cluster: Notes On Agglomeration, Tourism Policy and Information Technologies In Tourist Cities. *40th Congress of the European Regional Science Association: "European Monetary Union and Regional Policy", August 29 - September 1, 2000, Barcelona, Spain*. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/114829/1/ERSA2000_161.pdf [Πρόσβαση: 4 Δεκεμβρίου, 2017].

Slater, T. (2017). Neil Smith. In Latham, A. and Koch, R. (ed) *Key Thinkers on Cities*. London: SAGE, pp. 219-224.

- Steg, L. & Gifford, R. (2005). Sustainable transportation and quality of life. *Journal of Transport Geography* 13, pp. 59–69. <http://seedengr.com/Sustainable%20transportation%20and%20quality%20of%20life.pdf> [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].
- Stern, M., J., & Seifert S. C. (2010). Cultural Clusters: The Implications of Cultural Assets Agglomeration for Neighborhood Revitalization. *Journal of Planning Education and Research* 2010 29, pp. 262-279.
- Stone, C., N. (1993). Urban regimes and the capacity to govern: a political economy approach. *Journal of Urban Affairs*, 15(1), pp.1-28.
- Tien Ch.-Ch., (n.d.). *The Role of Museum Clusters in the Cultural Tourism Industry*. www.intercom.museum/.../2008/.../chiehching_tien.doc [Πρόσβαση: 15 Νοεμβρίου, 2017].
- Travel King. *Great Taipei Travel*. <https://www.travelking.com.tw/eng/tourguide/taipei/national-palace-museum.html> [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].
- TU WIEN (2015). *European smart cities 4.0*. <http://www.smart-cities.eu/?cid=01&ver=4> [Πρόσβαση: 21 Μαρτίου, 2018].
- TU WIEN (2014). *European smart cities 3.0*. <http://www.smart-cities.eu/?cid=01&ver=3> [Πρόσβαση: 2 Μαΐου, 2018].
- UN (2010). *United Nations Conference on Trade and Development. Prosperity for All. Creative Economy*. <http://unctad.org/en/Pages/DITC/CreativeEconomy/Creative-Economy-Programme.aspx> [Πρόσβαση: 26 Φεβρουαρίου, 2018].
- UNDP (2013). *Creative Economy Report 2013 Special Edition. Widening Local Development Pathways*. <http://www.unesco.org/culture/pdf/creative-economy-report-2013.pdf> [Πρόσβαση: 19 Δεκεμβρίου, 2017].
- UNDP (2010). *Creative Economy Report 2010. Creative Economy: A Feasible Development Option*. http://unctad.org/es/Docs/ditctab20103_en.pdf [Πρόσβαση: 7 Νοεμβρίου, 2017].
- UNIDO (2013). *Creative Industries for Youth: Unleashing Potential and Growth*. https://www.unido.org/sites/default/files/2013-05/13-81037_Ebook_0.pdf. [Πρόσβαση: 09 Μαΐου, 2018].

Vienna now forever. *Meeting Place MuseumsQuartier*. <https://www.wien.info/en/sightseeing/museums-exhibitions/top/mq/museumsquartier>. [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

Walravens N. (2012) Mobile business and the smart city: Developing a business model framework to include public design parameters for mobile city services. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research* 7(3): pp. 121–135. [<https://scielo.conicyt.cl/pdf/jtaer/v7n3/art11.pdf>] [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Westergasfabriek. *Organization*. <http://www.westergasfabriek.nl/en/about/westergasfabriek/#organization> [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

Westergasfabriek. *Westergasfabriek. Meet, work, relax*. <http://www.westergasfabriek.nl/en/about/westergasfabriek/> [Πρόσβαση: 08 Μαΐου, 2018].

Whiston S. A. (1994). Conclusion. The International Conference on the Economic, Social and Environmental Problems of Cities: the Impact and the Next Steps. *Cities for the 21st Century*. Paris: OECD, pp. 163-173.

Winters, J., V. (2011). Why are smart cities growing? Who moves and who stays. *Journal of Regional Science* 51(2), pp. 253–270. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9787.2010.00693.x> [Πρόσβαση: 05 Μαΐου, 2018].

Wright, D. (2011). Making Tastes for Everything: Omnivorosity and cultural Abundance. *Taylor Francis Online. Journal for Cultural Research. Volume 15, 2011 – Issue 4* <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14797585.2011.613222?scroll=top&needAccess=true> [Πρόσβαση: 01 Μαΐου, 2018].

World Bank Group (2016). *Making Politics Work for Development. Harnessing Transparency and Citizen Engagement. Policy Research Report*. Washington D.C.: The World Bank <http://documents.worldbank.org/curated/en/268021467831470443/pdf/106337-revised-PUBLIC- Making-Politics-Work-for-Development.pdf> [Πρόσβαση 01 Μαΐου, 2018].

2010/C83 (2010). Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. C83 53^ο έτος, 30 Μαρτίου 2010. <http://www2.parliament.cy/parliamentgr/101/codified%2030%20march%202010.pdf> [Πρόσβαση: 02 Μαΐου, 2018].